

Begroting Economische Zaken (onderdeel economie en innovatie)

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel **Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) en het Diergezondheidsfonds (F) voor het jaar 2017 (34550-XIII)**.

De voorzitter:

Wij doen vandaag de eerste termijn van de zijde van de Kamer. Er hebben zich twaalf sprekers aangemeld. Er is behoorlijk wat spreekruimte ingeruimd. Ik heb zojuist met de woordvoerders afgesproken dat wij proberen om het debat tot the point te voeren. Ik zal daarop toezien; dat is ook mijn taak. Ik heet nogmaals de minister van Economische Zaken welkom, die al enige tijd bij ons was voor een aantal VAO's en nu dan voor de begroting Economische Zaken.

De heer Verhoeven wil een punt van orde maken.

De heer Verhoeven (D66):

Wij hebben de afgelopen jaren de begroting Economische Zaken vaak in twee delen behandeld. Dat is nu niet het geval. Wij behandelen vanavond zowel het innovatiedeel als het energiedeel. Het is aan de fracties om dat zelf in te delen. Mijn verzoek is, aan de minister te vragen of hij donderdag de beantwoording zo kan doen dat het blok energie niet door alle andere EZ-onderwerpen heen loopt, zodat wij onze tijd goed kunnen besteden en bij de verschillende blokken aanwezig kunnen zijn.

De voorzitter:

Dat is een helder voorstel. Wellicht wil de minister daar al op reageren.

Minister Kamp:

Ik denk dat ik de heer Verhoeven tegemoet kan komen. Als het gaat zoals ik het mij voorstel, zal ik beginnen met het onderwerp ruimte voor vernieuwing. Dan gaat het om innovatiebeleid, topsectoren en digitale economie. Daarna zal ik het ondernemerschap, de financiering, het mkb en de marktordening behandelen. Ten slotte zal ik de toekomstbestendige energievoorziening behandelen. Ik geloof dat dat de volgorde is die de heer Verhoeven in gedachten heeft, dus dan zouden wij elkaar daarin kunnen vinden.

De voorzitter:

Ik stel vast dat de heer Verhoeven daarmee kan leven. Dat geldt ook voor de andere woordvoerders die bij dit debat aanwezig zijn. Dan gaan we het op deze wijze doen.

Zoals gezegd, zijn er twaalf sprekers. Iedereen heeft verschillende spreekruimtes. Ik zal die steeds meedelen voor de mensen op de publieke tribune en thuis. Als eerste geef ik graag het woord aan de heer Smaling van de fractie van de SP. Hij heeft een spreekruimte in eerste termijn van tien minuten.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer Smaling (SP):

Voorzitter. Het is altijd bijzonder om te mogen beginnen. Dit is het laatste begrotingsdebat van deze minister. Je moet dat natuurlijk altijd maar afwachten, want als er weer een keer een crisis uitbreekt bij de VVD, rijdt er zo een limousine naar Twente om hem op te halen, denk ik. Laat ik dus geen voorschot nemen op zijn laatste begrotingsdebat.

Ik begin met wat mevrouw Gesthuizen hier zou zeggen. Zij is net geland na een vlucht uit Ethiopië. U moet zich dus even voorstellen dat mevrouw Gesthuizen hier nu staat. Dat vraagt wel wat van uw fantasie, maar ik vraag het toch.

Gesteld dat dit zijn laatste begrotingsbehandeling zou zijn, wil ik de minister vragen of hij een doorkijkje kan geven naar pakweg 2050, als wij CO₂-neutraal moeten zijn. Hoe staat de Nederlandse economie er dan voor? Hoe verdienen wij ons geld? Zijn wij nog steeds een exportland of besteden wij meer geld binnenslands? Zijn wij van goederen overgestapt op diensten? Zijn wij van grondstoffen overgestapt op een circulaire economie? Hoe ziet de minister dat? Is er nog genoeg werkgelegenheid? Zijn wij met scholing en onderwijs op de goede weg? Ik zou hem willen vragen om dat met ons te delen, als hij daar zin in heeft. Zo'n begrotingsdebat als dit leent zich daar ook voor. Vaak praten wij natuurlijk over allerlei dingen, die wel onderdeel uitmaken van het grote geheel, maar proberen wij niet de samenhang aan te geven.

Toch kom ik weer aan "dingen" toe, want dat is nu eenmaal eigen aan een begrotingsbehandeling. Ik zou als eerste iets willen zeggen over de BMKB-regeling. Mijn collega Gesthuizen en ik hebben in de begroting gelezen dat de minister geld vrijmaakt voor cofinanciering voor start-ups. Dat vinden wij goed, maar tegelijkertijd besluit hij ook tot een premieverhoging voor de BMKB-regeling, terwijl die volgens ons goed functioneert en goed gefunctioneerd heeft. Daardoor kunnen bedrijven nu via een overheidsgarantie gemakkelijker lenen bij de bank. Die premieverhoging is nog het hoogst voor innovatieve bedrijven. De minister wil via cofinanciering innovatie door start-ups steunen, maar aan de andere kant laat hij hen een hogere premie betalen voor een garantie op een banklening. Wij vinden dat nogal onlogisch en zouden graag zien dat de premie wat lager blijft, ook voor het gewone mkb, zodat de economie beter kan blijven doorgroeien. Daarom hebben wij een amendement ingediend dat die balans weer terugbrengt. Het CDA heeft een soortgelijk amendement ingediend met een iets andere dekking, maar misschien raken wij daarover nog aan de praat.

Een ander punt is de handelsbescherming. Wat is op dit moment het handelsdefensief instrumentarium? Ik kijk dan ook naar de Europese Unie en ik wil daar met name de staalsector uitlichten. Het interessante daarvan is dat deze zowel economische zaken als energie raakt. Immers, er komt veel gedumpte staal uit China op de Europese markt. Een reden is ook dat de inspanning tot energiebesparing van staalbedrijven op het moment wordt gehinderd door het feit dat de internationale markt ongelijk is. Heeft de minister plannen om het handelsdefensief instrumentarium binnen de Europese Unie te bespreken? Is hij van plan om

daarin een andere positie in te nemen dan hij tot nu toe gedaan heeft?

Wat betreft aanbestedingen hebben we TenderNed en een website. De minister wil dat overheden digitaal gaan aanbesteden. Dat staat ook in de wet. Nu blijkt dat er sinds september ernstige beperkingen zijn op de website van TenderNed. Dat is geen fijn vooruitzicht, omdat in 2017 alle overheden digitaal moeten aanbesteden. Kan de minister aangeven of TenderNed nu ook geschikt is voor overheden om aan te besteden? Hoe ziet hij dat als de drukte van digitale aanbestedingen in 2017 gaat toenemen?

Dan kom ik bij de macht van de supermarkten. In een brief van Ahold, of tegenwoordig Ahold Delhaize, wordt leveranciers gemeld dat deze supermarkt met terugwerkende kracht minder wil betalen. Nu is Nederland bij uitstek goed in de hele keten — de landbouw- en voedselketen — maar die keten moet wel robuust zijn. Binnen de keten moeten alle partijen die daaraan bijdragen, van boeren tot dierartsen, van verwerkers tot toeleveranciers, en de supermarkten, die het dichtst bij de consument zitten, goed met elkaar in lijn zijn. Vindt de minister dit geen machtsmisbruik? Is hij bereid om de ACM hiervoor in te zetten en de ACM via een meldingsloket een rol te laten spelen bij klachten hierover?

Ik geloof dat de minister dat niet wil. Er is op dit punt weliswaar een motie aangenomen, maar daarover is hij niet enthousiast. Dat is wel vaker zo, maar ik zou hem toch willen opdragen om hier goed naar te kijken. Dit is immers geen goede zaak. We moeten datgene waarin wij internationaal een naam hebben, en wat wij redelijk goed hebben georganiseerd, niet onder druk laten zetten door de partij die de meeste macht heeft.

Mij bereikte een pamflet van enkele onderzoeksinstellingen die het gevoel hebben dat zij door het ijs zakken als het gaat om de publieke financiering van de kennisinfrastructuur. Daar hoort het onderzoek van Wageningen bij. Ik ben daar echter een beetje terughoudend in, omdat ik er zelf lang heb gewerkt. Maar het gaat bijvoorbeeld ook over Deltares, het NLR en MARIN, die het gevoel hebben dat ze aan hun wettelijke taken, hun fundamentele publieke taken, minder toekomen door de daling in de publieke financiering, die al een aantal jaren aanhoudt.

Ik kom bij het thema energie. Ik heb daarover een aantal vragen. Het heeft iedereen verbaasd dat we de doelstelling voor de CO₂-uitstoot ineens snel lijken te halen. Wat vindt de minister hiervan? Geeft dit niet aan dat je eigenlijk niet met percentages moet werken, maar met absolute aantallen? Ik krijg de indruk dat de zaak in 1990 te positief en in 2020 te negatief is ingeschat. Daardoor halen we nu ineens datgene waarover we hier maandelijks praten, waarover Urgenda een rechtszaak is begonnen en waarvoor we allerlei voorstellen doen om het toch te halen. Met een simpele druk op het procentenknopje zit je ineens in een heel andere situatie. Een paar jaar geleden hebben we dat met het bnp ook gehad. Toen hadden we dat ineens ook anders berekend en deed Eurostat daar nog een schepje bovenop. Een heel pittige discussie staat dan ineens in een heel ander daglicht.

Over de SDE+-regeling, de Stimulering Duurzame Energieproductie, hebben we onlangs in een algemeen overleg nog gesproken. Wat is voor de minister de toekomst van SDE+, zowel wat betreft de vorm als de inhoud? Deze

belasting is een beetje ex-Miljoenennota, maar die gaat toch stijgen naar zo'n €300 per huishouden over een aantal jaren. De bakker gaat naar ongeveer €1.000. Met €300 zit je aan eigenrisicobedragen. Dat is een aardig bedrag voor een huishouden dat toch al moeite heeft om rond te komen. Hoe ziet de minister dat, ook in het licht van bijvoorbeeld een klimaatwet waarover hier gesproken wordt? Zou je niet een klimaatwet+, een klimaatfonds en een klimaatcoördinator kunnen inrichten, bijvoorbeeld naar het model van de Deltawet en het Deltafonds? Nu is mitigatie een lastiger proces dan adaptatie, maar ik zie de parallel toch wel. Wat vindt de minister daarvan?

Over de inhoud hebben we het al vaak gehad. Biomassa vind ik niet duurzaam genoeg. Ik wil die discussie niet overdoen, maar we zijn er nog niet uit en we zijn het er ook niet over eens. Ik ben erg benieuwd hoe we dit in de toekomst een rol kunnen geven in het duurzame-energiebeleid. Daar hoort in ieder geval een bosbeheer bij dat niet hetzelfde is als het bosbeheer dat we nu koppelen aan biomassabijstook, want het bos kan de extra CO₂ gewoon niet aan. Veel bos is uitgegroeid. Er is veel te weinig jonge aanplant. Ik moet een beetje denken aan het voorstel dat deze week is gedaan om een kwart van Nederland te bebossen. Er zijn ook andere manieren. Je kunt de veenweidegronden nat houden; dat bespaart ook heel veel CO₂. Graag krijg ik hier nog een visie van de minister op.

Energiebesparing. Ik hoor dat de audits niet overal even goed verlopen. Bij de MEE-bedrijven is het wat overzichtelijker dan bij de MJA3-bedrijven. Sorry voor de afkortingen, maar ik weet even niet precies hoe je dat voluit zegt; misschien kan de Griffie daar nog een rol in spelen.

Hoe gaat het er na 2020 uitzien? De minister heeft in een algemeen overleg pas gezegd dat hij de besparingseis een verplichtend karakter wil geven omdat de besparingen, met name bij de grote bedrijven, niet hard genoeg gaan. Ik ben heel benieuwd wat dat verplichtende karakter is. Hoe gaat dat eruit zien? Hoe wordt het besproken met de bedrijven? Waar zit de winst? Ik ben in de herfstvakantie bij een paar grote bedrijven op bezoek geweest. Zij willen wel, maar zeggen ook dat het laaghangende fruit inmiddels geplukt is en dat het steeds moeilijker wordt om 1,5% besparing per jaar te halen. Dat zijn natuurlijk hun geluiden, maar ik hoor graag van de minister hoe wij het volgens hem toch kunnen gaan halen.

Ik stip staccato nog snel een paar dingen aan, want ik zie dat mijn tijd er bijna op zit. Op pagina 179 van de Nationale Energieverkenning lees ik tot mijn vreugde dat de werkgelegenheid in de duurzame sector relatief groot is in vergelijking met de fossiele sector. De minister heeft dat vast ook gezien. Kan hij dit terugvoeren op scholing of op bepaalde onderdelen van de werkgelegenheidsontwikkeling in de duurzame sector?

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

De heer Smaling refereerde net aan energiebesparing in de zware industrie. Hij zei dat het laaghangende fruit misschien geplukt is en dat het dus lastiger wordt, maar vindt de SP dat ook die grote industrie haar bijdrage moet leveren aan het halen van de energiebesparingsdoelstellingen? Is het een open vraag aan de minister of vraagt de SP hóé hij de besparing in gaat vullen?

De heer **Smaling** (SP):

Nee, ik vind absoluut dat het moet gebeuren, maar veel bedrijven hebben een soort ritme waarbij ze eens in de zoveel jaar een deel van hun inrichting evalueren en vernieuwen. Dat geeft ook een beetje rare pieken in de energiebesparingsresultaten. Het moet gewoon gebeuren, maar als je bij die bedrijven op bezoek bent, zie je dat andere dingen ook een rol spelen. Zo'n staalbedrijf zit bijvoorbeeld ook tegen een fusie aan en de werkgelegenheid staat onder druk. Ik probeer bij alles wel de werkgelegenheid te koppelen aan de transitie die bedrijven moeten maken; daarom noemde ik dit net ook. Ik geef meteen toe dat sommige bedrijven zeggen dat gerecycled staal pas aan het eind van deze eeuw aan de orde is. Ik vind dat wij hier ook het gesprek over moeten voeren. Willen wij dat zolang laten wachten?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Uiteraard is werkgelegenheid van groot belang. We hebben er geen belang bij om alleen maar werkgelegenheid te verplaatsen. Maar ik ben blij dat ook de SP zegt dat de bedrijven de 9 petajoule die ze hebben toegezegd, ook moeten leveren. Idealiter doen ze dat met een energiebesparing, want die verdient zichzelf terug. In ieder geval is nu helder waar de SP staat.

De heer **Smaling** (SP):

Voorzitter. Ik heb nog een paar dingen, allereerst consumentenzaken. Kan de aansluitplicht bij nieuwbouw eraf? De minister wil daarvoor experimenteerruimte bieden, maar volgens ons kan dit misschien meteen al in de wet. Hoe ziet de minister het in de toekomst voor zich als gemeenten de oude gasnetten niet meer willen vervangen omdat ze willen overstappen op full electric of op een warmtenet?

In het kader van kernenergie is er net al een debatje geweest over DELTA. Wel wil ik even ingaan op de oproep van de minister aan DELTA om een rechtszaak die betrekking heeft op de splitsing, in te trekken. Daarover heb ik mijn wenkbrouwen hoog opgetrokken, want ik vind het nogal wat dat een minister zo'n bedrijf verzoekt om een rechtszaak in te trekken. Hoe ziet de minister dat in verhouding tot de toekomst van DELTA, die in het debat hiervoor is besproken? Een publiek nutsbedrijf is prima, maar moet de aandeelhouder dan het bedrijf dat hij al bezit, gaan kopen? Dat lijkt me ook een beetje raar. De minister hoeft niet alles te herhalen wat hij in het debat hiervoor heeft genoemd, maar ik kom er niet helemaal uit.

Twee woorden nog over Groningen. Ik ben benieuwd naar de juridische verankering van de rol van de Nationaal Coördinator Groningen. In de brief die de minister naar aanleiding van het vorige debat stuurde, heb ik niet kunnen vinden hoe hij die gaat invullen. Wat gebeurt er nu buiten de contour? Ik zie enquêtes van Witteveen+Bos waarin redelijk rechttoe, rechtaan een serie vragen aan bewoners wordt gesteld. Is dat nou de route naar het tegemoetkomen van de mensen die schade hebben geleden?

Ten slotte: er zijn kleine bedrijven en winkels waar men bijvoorbeeld kan stofferen. Ik noem als voorbeeld een bedrijfje tegenover de plaats in Loppersum waar de nationaal coördinator op dit moment zijn intrek heeft genomen. Zulke bedrijven kunnen heel veel doen in die panden die

zijn versterkt en in wisselwoningen. Hierdoor kun je ook de lokale bedrijven laten profiteren van de bedrijvigheid die daar nu is en die aan de aardbevingen gerelateerd is. Kan dat wettelijk? Ziet de minister een manier om de bedrijven in de regio zelf meer te betrekken bij de dingen die in Groningen gebeuren?

De **voorzitter**:

Dank u wel, mijnheer Smaling. U bent een minuut over uw spreektijd heengegaan. Dat hebt u denk ik zelf wel gezien. Als de woordvoerders daar prijs op stellen, wil ik dat wel steeds zeggen. Anders ga ik ervan uit dat zij zelf de klok lezen. De tijd die zij de spreektijd overschrijden, gaat van de spreektijd in de tweede termijn af.

Ik geef nu graag het woord aan de heer Ziengs. Hij spreekt namens de fractie van de VVD. Hij heeft maar liefst twintig minuten spreektijd in de eerste termijn.

De heer **Ziengs** (VVD):

Voorzitter. Onder andere de slager, de bakker, de groenteboer, de detaillist, maar ook grotere werkgevers: het zijn allemaal ondernemers die in de afgelopen jaren hebben gestreden om hun bedrijf op de been te houden. De crisis heeft zwaar toegeslagen bij hen. De crisis gaf ook heel veel onzekerheid. Ik ben zelf ooit ondernemer geweest, dus ik snap dat die onzekerheid gaf. Ondernemers hebben echt lef en doorzettingsvermogen getoond. Vanaf deze plaats wil ik dan ook benadrukken dat zij een heel belangrijke rol hebben gespeeld bij het herstel dat uiteindelijk is ingetreden. Het is een pril herstel, maar de weg omhoog is weer gevonden. Het consumentenvertrouwen verbetert stap voor stap. Het aantal banen neemt toe. Resultaten bij bedrijven verbeteren geleidelijk aan. Verbetering bij bedrijven betekent: banen. En ook die banen zien we stap voor stap komen. Dat is fantastisch.

Het groeien van de economie, het groeien van ondernemingen en de groei binnen ondernemingen moeten we belonen met ruimte voor de ondernemer. Ondanks alle goede resultaten die we boeken en cijfers die stijgen, zijn er voor ondernemers nog steeds belangrijke stappen te zetten, stappen waarbij belemmeringen worden weggenomen en waarbij het ondernemers gemakkelijk wordt gemaakt.

De internationale lijstjes waarop Nederland prijkt, zijn hier een terugkerend onderwerp. Staan we lager, dan is het beleid flut. Staan we hoger, dan zwijgen die pessimistische sprekers. Het lijkt nooit goed te zijn, maar feit is wel dat de Nederlandse economie de meest concurrerende van heel de Europese Unie is. Enkel Zwitserland, Singapore en de Verenigde Staten staan hoger. Dat moeten we vieren! En we moeten ervoor zorgen dat we nóg hoger op die lijstjes komen te staan. Dat blijft een hele klus. Het is een klus waar we gezamenlijk aan werken, met resultaat. Het aantal faillissementen is gedaald, het aantal startende bedrijven dat doorgroeit naar een renderend bedrijf groeit. En ook het vertrouwen onder ondernemers groeit. En dat gebeurt dankzij, en niet ondanks het beleid van de afgelopen jaren, dat gericht was op herstel van de economie.

Het bedrijfsleven heeft daarbij de handschoen goed opgepakt door stevig te gaan samenwerken. Samenwerking

heeft geleid tot succes. Kennisinstellingen, universiteiten, hogescholen, het grootbedrijf, overheden en het mkb wisten elkaar te vinden. Samenwerken bleek de sleutel voor innovatie en daardoor voor groei, en dus voor banen. De MIT-regeling stimuleert ondernemers om die samenwerking naar een hoger niveau te tillen. Provincies hebben inmiddels die regeling ook ontdekt als middel om te komen tot groei van banen. Zij dragen daaraan financieel ook bij. Dat juich ik toe.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik hoor de heer Ziengs een warm pleidooi houden voor ondernemers in Nederland. Naar ik aanneem is mijnheer Ziengs net zo enthousiast over sociale ondernemers in Nederland. Nou is er een onderzoek gedaan door de Thomson Reuters Foundation. Daaruit blijkt dat Nederland op een ranglijst voor sociale ondernemers niet op een goede plek staat. Nederland staat op de ranglijst van meest aantrekkelijke landen voor sociale ondernemers pas op plaats 25. Er zijn dus in de OECD 24 landen die het voor sociale ondernemers beter doen. Vindt de VVD niet, samen met GroenLinks, dat we ook de ambities zouden moeten hebben om op dat ranglijstje veel hoger uit te komen?

De heer Ziengs (VVD):

Alles in het leven draait om definities. De discussie over sociale ondernemers is al vaker gevoerd, ook in allerlei commissies. De VVD stelt zich altijd op het standpunt dat elke ondernemer die een maatschappelijk probleem wil oplossen in feite een sociale ondernemer is. In de afgelopen jaren hebben wij te kampen gehad met een enorme werkloosheid. Eigenlijk iedere ondernemer die iemand aanneemt of in dienst heeft, is daarmee al een sociale ondernemer. Het door mevrouw Van Tongeren genoemde onderzoek is prima, maar laten wij eerst zorgen dat wij binnen al die landen een unanieme definitie hebben. Volgens mij is daar nog geen sprake van.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Je kunt een probleem ook wegdefinieren, maar natuurlijk is in dit onderzoek een heel heldere definitie gehanteerd. Een normale onderneming is in principe gericht op het vermeerderen van de waarde van de aandelen van de aandeelhouders. Dat staat ook in het ondernemingsrecht en in de code-Tabaksblad, die tegenwoordig de code-Frijnsheet. Er zijn ook ondernemingen die op allerlei manieren gericht zijn op het oplossen van een maatschappelijk probleem of het creëren van werk voor een doelgroep die anders niet aan de slag komt. Buitenlanden hebben daar een definitie van; die definitie bestaat. Mijn vraag was of de VVD, naast de ambitie die zij getoond heeft voor de gewone ondernemingen, ook de ambitie heeft om binnen Nederland hoger uit te komen op het vlak van sociale ondernemingen.

De heer Ziengs (VVD):

Mevrouw Van Tongeren spreekt over bedrijven die tot doel hebben om de aandelen in waarde te laten vermeerderen. Ik spreek echter over de slager, de bakker, de groenteboer en de detaillist, kleine ondernemers dus. Die hebben helemaal geen aandelen, maar zetten wel een reclamebord voor op het voetbalveld in het dorp, waardoor de voetbalclub de prijs van het clublidmaatschap laag kan houden. Ook

dat is sociaal ondernemen. Ook dat zijn sociale ondernemers. Daar komt de VVD voor op.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Ik ga even van het sociale ondernemerschap naar het kleine ondernemerschap. De heer Ziengs heeft een fantastisch pleidooi gehouden voor de groenteboer en de slager, maar in de afgelopen jaren heeft de VVD de groenteboer en de slager niet echt geholpen. Ik wijs op nog een ander lijstje, namelijk dat van de kredietverlening. Ik stel vast dat wij van alle landen in de eurozone de kleine ondernemers het slechtst behandelen bij het verlenen van kredieten. Wij doen het nog slechter dan Griekenland. De VVD geeft mooie beelden voor de grote ondernemers, maar wat heeft zij gedaan om de kleine ondernemer, de slager en de groenteboer, van wie de VVD nu de stemmen wil binnenhalen, te helpen op het vlak van kredietverlening?

De heer Ziengs (VVD):

In de debatten die wij hebben gevoerd over kredieten zijn wij altijd heel duidelijk geweest. Ik wijs bijvoorbeeld op Credits, een kredietverstrekker die zich in het bijzonder richt op het verstrekken van kleinere kredieten. Dat plafond is verhoogd. De kredietunies — CDA en PvdA hebben daar een wetsvoorstel over ingediend — zijn in het leven geroepen om te bewerkstelligen dat ook die kredieten beschikbaar kwamen. Verder zijn er mogelijkheden geschapen voor crowdfunding. Kortom: in het hele palet van kredietverlening zijn allerlei systemen ingebracht of ter tafel gebracht die ertoe moeten leiden dat die kredieten verstrekt kunnen worden. Het mooie is dat wij op dit moment zien dat de banken ook voor de kleinere bedrijven wat toeschietlijker zijn.

Overigens hebben wij in de debatten ook altijd benadrukt dat wij ons niet alleen moeten richten op de banken als het gaat om het verstrekken van kredieten, maar dat wij ook moeten bekijken hoe wij uiteindelijk breder kredieten kunnen genereren. Volgens mij is het kabinet daar zeer wel in geslaagd. Zeker in de afgelopen jaren zien wij dat er op het vlak van kredieten veel meer mogelijkheden zijn.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Wij kennen de verdedigingslinie van de VVD. Zij komt met crowdfunding en een aantal andere opties. Daarmee is echter slechts een paar procent van de ondernemers geholpen. Slechts een paar procent van de ondernemers heeft op die manier een krediet kunnen krijgen. In Duitsland, België, Frankrijk en Engeland krijgen de ondernemers kredieten om te groeien en te bloeien en op die manier werkgelegenheid te scheppen, maar als ik kijk naar het beleid dat de VVD samen met de PvdA gevoerd heeft — ook PvdA'ers willen heel graag dat er kredieten verleend worden aan kleine ondernemers — dan stel ik vast dat dit helaas niet gelukt is. Ondanks al de genoemde kleine maatregelen, die peanuts zijn voor het grote geheel, is dit niet gelukt. Is de heer Ziengs het met mij eens dat de VVD en de PvdA in de afgelopen tijd niet de banken hebben aangepakt, terwijl die naar onze mening wel de schuldigen zijn, doordat zij het mkb geen kredieten hebben verstrekt?

De heer **Ziengs** (VVD):

Ik vind het zo mooi dat ik met deze collega nog niet zo lang geleden zij aan zij stond toen hij het standpunt van de Partij van de Arbeid verdedigde om te komen tot een goed klimaat voor kleine ondernemers. Ik hoor de heer Öztürk zeggen dat het bij de alternatieve financiering nog steeds om kleine percentages gaat, maar we zien daarin wel een stijgende lijn. Vaak heeft het ook te maken met het indienen van goede plannen. Vaak begint het klein, maar in de afgelopen jaren is het plafond van Qredits verhoogd, en zijn er kredietunies en andere vormen van financiering ontstaan. Uiteindelijk groeit het dus en zie je dat de banken het oppakken door te gaan stapelen. Als er nu een financieringsaanvraag komt, kan de ondernemer gebruikmaken van meerdere mogelijkheden die gekoppeld worden.

De heer **Verhoeven** (D66):

De heer Ziengs is nu een beetje warmgedraaid. Ik zal hem dus eens confronteren met zijn eigen verkiezingsprogramma. Ik pak bladzijde 41 er eens bij: "Ondernemerschap en innovatie". In het eerste blokje staat een heel goede zin: "Wij willen meer investeren in innovatie". De heer Ziengs sprak net over die lijstjes. Die zijn natuurlijk gebaseerd op investeringen in het verleden, dus is het heel goed dat de VVD doorheeft dat we ook in de toekomst moeten investeren. Twee zinnen verderop staat echter: "waarbij we goed blijven kijken of het beleid moet worden aangevuld dan wel verruimd en of extra investeringen nodig zijn". Wil de VVD nou extra investeren of gaat zij nog kijken of zij extra wil investeren?

De heer **Ziengs** (VVD):

Het is goed dat de heer Verhoeven citeert uit het conceptverkiezingsprogramma van de VVD. Hij vergat erbij te vermelden dat het een concept is. Het kan namelijk nog gemaendeerd worden en dergelijke. Voor de algemene ledenvergadering van de VVD vind ik het wel een goed idee om te bekijken of het wel zo logisch is wat er staat. Ik heb het echter zo gelezen dat de VVD altijd op innovatie inzet. We weten ook dat het voor de toekomst nodig is om innovatieve ontwikkelingen de tijd en de middelen te geven.

De heer **Verhoeven** (D66):

De VVD heeft de afgelopen twee kabinetten, dus de afgelopen zeven jaar, alleen maar bezuinigd op innovatie en onderzoek. Onder Rutte I is er fors gesneden in het innovatiebudget en onder Rutte II is er een soort van boekhoudkundige truc gebruikt om op televisie te kunnen zeggen dat er niet bezuinigd is. Ten opzichte van het groeiende bruto binnenlands product is er echter helemaal niet veel geld bij gekomen. Schraalhans is de afgelopen zeven jaar dus keukenmeester geweest. De VVD zegt nu te willen investeren, maar hoeveel wil zij dan gaan investeren? Is dat 1 miljoen, is dat 50 miljoen of is het, zoals D66 zegt, 1 miljard?

De heer **Ziengs** (VVD):

Het is natuurlijk heel makkelijk om met allerlei cijfers te goochelen. Waar het echter om gaat, is dat de afgelopen jaren een lijdensweg waren voor de ondernemers, die de crisis natuurlijk ook gevoeld hebben. Onder Rutte I en II hebben we met elkaar bezuinigingen moeten doorvoeren om de zaak uiteindelijk weer gezond te krijgen. Nu we

langzamerhand weer uit dat dal omhoogklimmen, waarvoor ieder zijn verantwoordelijkheid heeft genomen, moeten we ook weer de beschikbare mogelijkheden voor innovatie en voor investeringen in innovatie gebruiken. Het lijkt me echter prematuur om nu, op voorhand, al te gaan gooien met bedragen.

De minister kiest niet voor het structureel verhogen van het MIT-budget. Daardoor lijkt het alsof er na het in 2014 ingediende amendement van VVD en Partij van de Arbeid een terugval ontstaat, terwijl de regeling ieder jaar fors wordt overschreven. Waarom is de minister niet in staat geweest om de MIT-regeling structureel te verhogen? Ziet de minister alsnog mogelijkheden om dit budget te verhogen naar het niveau van 2016? Hiermee helpen we ondernemers echt; ook komen we hiermee de provincies tegemoet.

Voor de IPC-regeling hebben wij een amendement ingediend. In 2017 is er geen budget voor de InnovatiePrestatie-Contracten op de begroting van EZ. De regeling werd gefinancierd uit een eerder amendement-Van Veen/Jan Vos. De IPC-regeling is van toegevoegde waarde voor het mkb. Waar de MIT-regeling primair is gericht op de koplopers in de topsectoren, is de IPC-regeling vooral gericht op het meer technologievolgende mkb. De regeling maakt het mogelijk om innovatie te stimuleren in andere sectoren dan de topsectoren. Door middel van dit amendement wil de VVD voor 2017 hiervoor budget vrijmaken. Dat is, opnieuw, een echte oplossing voor ondernemers.

Ik zeg nu iets over het topsectorenbeleid. De instellingen voor toegepast onderzoek werken met lagere budgetten nu marktconform. Toch hebben niet al deze instellingen de mogelijkheid om aan te sluiten bij het topsectorenbeleid. Hier komt de unieke kennispositie van de TO2-instellingen, dus TNO en de grote technologische instituten, onder druk te staan. De VVD heeft vaker gevraagd naar de mogelijkheden om grote kapitaalinvesteringen te doen. Lang hebben we gedacht dat het Toekomstfonds daarvoor de oplossing zou zijn. Dit fonds zou worden gevuld met het overschot van de gasbaten. De huid verkopen voordat de beer geschoten is, blijft altijd een risico. Dat zien we nu ook weer. Een overschot is er niet. Wat is de status van het Toekomstfonds? Kan het revolverend zijn? En, nog belangrijker: wat vindt de minister van het Toekomstfonds en welke ruimte is er voor de Kamer om de TO2-instellingen te ondersteunen met geld uit dit fonds?

Het innovatiebeleid begint steeds effectiever te worden. Er wordt kritischer gekeken naar de daadwerkelijke opbrengsten van innovaties op economisch en maatschappelijk gebied. Internationaal wordt dit beleid als voorbeeld genoemd. Uit het rondetafelgesprek met partijen is duidelijk geworden dat men er niet op staat te wachten dat er nieuw beleid verzonnen gaat worden. Wel is het verstandig om maatschappelijke thema's steviger te benoemen, om zo de verschillende topsectoren beter met elkaar te verbinden. De VVD steunt die keuze.

Ik kom op de regelingen. De minister staat middels meerdere regelingen momenteel voor 5 miljard garant voor ondernemers. Tijdens de crisis heeft de minister de middelen hiervoor nog eens opgeplust. Dat is een erkenning van de problemen die ontstonden bij het financieren van de plannen van ondernemers. De VVD is van mening dat het innovatieve mkb moet worden geholpen als banken geen

krediet durven te verlenen. Hoe denkt de minister dat banken weer sneller verantwoording durven te dragen voor deze kredietverlening? Met het oog op de aangekondigde Basel IV-maatregelen: hoe denkt de minister dat banken hun kredietverlening zullen vereenvoudigen?

Afgelopen jaar heeft de VVD veel vragen gesteld over de DVI-activiteiten van het kabinet. Uit de brieven van de regering blijkt niet dat er sprake is van marktfalen. Ik heb nog een aantal vragen aan de minister hierover. Klopt het dat het DVI, het Dutch Venture Initiative, oftewel in het Nederlands "investeringskapitaalinitiatief", ook in niet-Nederlandse bedrijven investeert? Klopt het dat het DVI dividend uitkeert aan investeerders buiten Nederland? Is het juist dat er belangstelling van private equity-fondsen is om het DVI van de overheid over te nemen? Het lijkt ons dat er dan 220 miljoen vrijkomt. Kan de minister aangeven of dit juist is?

Als Kamerleden zijn we praktisch allemaal weleens bij Brainport Eindhoven te gast geweest. Wat daar in een aantal jaren is gerealiseerd, mag ongekend worden genoemd. Naast de Rotterdamse haven en Schiphol is dit een mainport voor Nederland. Of het nu gaat om de high-tech campus in Eindhoven, de automotive campus in Helmond of ASML en Philips: Eindhoven is niet voor niks tot slimste regio van de wereld uitgeroepen. Dat willen we graag zo houden. We hebben vanuit de regio zorgen ontvangen naar aanleiding van de brief van de minister. Bij de VVD is er geen discussie over mogelijk: in Eindhoven verdienen we ons geld, net zoals in Rotterdam, Amsterdam of tal van andere regio's, zoals Gelderland en Drenthe. In het rondetafelgesprek over de topsectoren kwam nadrukkelijk naar voren dat dit besef kennelijk nog niet tot Den Haag is doorgedrongen. De Eindhovense regio moet een goede vestigingsplaats zijn. Wat is er nog nodig om de concurrentiekracht van deze regio te versterken? Wat blijft er nog achter? Wat is er nog nodig? Welke mogelijkheden ziet de minister om op het gebied van regelgeving meer experimenteervrijheid te geven? Uit de brief van de minister van 6 juli jl. blijkt dat die mogelijkheden er zijn, maar dat is maar weinig concreet. Wat gaat de minister daadwerkelijk mogelijk maken?

In de contacten met bedrijven krijgen we veel signalen dat ondernemers bepaalde regels als beknellend ervaren.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Ik ben heel blij met het warme betoeg van de VVD-fractie voor de regio Eindhoven. Er ligt een advies van de Rli (Raad voor de leefomgeving en infrastructuur) om de Brainport Eindhoven een nationale status te geven, net als de haven van Rotterdam en de luchthaven Schiphol. De minister van I en M, mevrouw Schultz, heeft gezegd: dat leg ik naast mij neer. Hoe denkt de VVD daarover? Als de VVD zo'n verhaal als dat van vandaag houdt over de regionale economie en het belang daarvan, onderschrijft zij dan ook die functie? Of zegt zij: nou, die vinden wij niet belangrijk?

De heer Ziengs (VVD):

In mijn betoeg gaf ik al aan hoe belangrijk wij als VVD het vinden dat deze regio ook als zodanig benoemd wordt en dat we daar daadwerkelijk spreken over een "mainport" en niet alleen maar over een "brainport". Wij als VVD vinden

dat dus wel degelijk belangrijk. Ook ik ben bekend met de brief vanuit I en M. Daaruit komt dat nou niet direct zo overduidelijk naar voren. Ik heb dit ook met mijn collega, de woordvoerder op I en M, besproken. Zij zal daar tijdens de begrotingsbehandeling van I en M zeker op terugkomen.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Ik ben erg blij om dit te horen. Ik heb het ook met de woordvoerder I en M besproken. Dat ben ik in dit geval zelf. Volgende week gaan we ook een motie indienen, want we vinden het belangrijk dat dit gewoon doorgang vindt. Er ligt een rapport met een belangrijk advies. Ik vertrouw op steun van de VVD-fractie, dank!

De heer Ziengs (VVD):

Ik denk dat het goed is als mevrouw Mulder een kopje koffie gaat drinken met mijn collega Barbara Visser.

Ik sprak zojuist al over de contacten met de bedrijven. We krijgen veel signalen dat ondernemers bepaalde regels als beknellend ervaren. Ook elkaar tegenwerkende ministeries worden genoemd. De Rijksdienst voor het Wegverkeer heeft de introductie van een elektrische tractor maandenlang vertraagd, omdat hij geen keuringsmogelijkheden kende voor elektrische remmen. De omgevingsdienst in Gelderland bleek niet op de hoogte te zijn van een afgesloten green deal. Een zzp'er kon voor zijn medische apps niet de benodigde CE-certificering regelen, omdat hij in zijn geval als eenmanszaak garant moest staan voor 1 miljoen euro. Tijdens het AO over bedrijfslevenbeleid heeft mijn collega Michiel van Veen aangegeven dat de tijd tussen de melding van een knellende regel en een minister die van zijn bevoegdheid gebruikmaakt om die op te lossen, verkort moet worden. Is de minister het met de VVD eens dat ondernemers die met steun van de overheid innovaties op de markt brengen, bij knellende regelgeving snel en persoonlijk geholpen dienen te worden en dat die experimenteerruimte snel verleend moet kunnen worden? Is de minister bereid om hiervoor een programmamanager via de RVO te koppelen aan ondernemers die door de overheid gestimuleerde innovatieprojecten gestart zijn?

De kredietverlening lijkt weer op gang te komen. Toch horen wij dat banken vrezes voor Basel IV. Dat zou het verstrekken van kredieten opnieuw onder druk zetten. Het mkb zou opnieuw een barrière tegenkomen bij de aanvraag voor krediet. Herkent de minister dit signaal? Acht hij dit reëel? Zo ja, wat gaat de minister op dit punt ondernemen?

Tijdens de onderhandelingen tussen de landen en het Europees Parlement worden voorstellen vaak zo sterk aangepast dat onduidelijk is wat de gevolgen zijn voor bijvoorbeeld het midden- en kleinbedrijf. In ons conceptverkiezingsprogramma pleiten we als VVD voor een onafhankelijke toezichthouder die voortdurend in kaart brengt wat de gevolgen van deze wijzigingen zijn, voordat ze worden aangenomen. Kan de minister deze wens omzetten in een daadwerkelijke actie in de richting van Brussel?

Vorig jaar vroeg mijn collega Bosman bij de begrotingsbehandeling nadrukkelijk aandacht voor de gastvrijheidseconomie. Deze bedrijvigheid groeit jaar in, jaar uit. Een overstortenkaart, die mede dankzij de druk van het ministerie gerealiseerd is, is een middel om toeristen beter te versprei-

den over ons mooie land. Het NBTC is vorig jaar voorzien van een bedrag om de toestroom vanuit de Aziatische markten in kaart te brengen en te stroomlijnen, zodat de druk op de populaire plekken afneemt en toerisme zich beter verspreidt over Nederland. Het NBTC heeft daarvoor een project opgestart, het zogenoemde "Azië offensief", waarin een doel wordt beschreven en dat met cofinanciering gedekt kan worden. Inherent aan de aangenomen motie-Bosman zou een projectbijdrage een oplossing zijn voor het NBTC. Waar ziet de minister nog mogelijkheden om dit plan extra te ondersteunen?

De minister verwachtte rond de zomer de aangekondigde regeling ten aanzien van de Smart Industry Fieldlabs gereed te hebben. Ik hoor graag wat de stand van zaken op dit punt is.

De VVD vindt de maritieme sector zeer belangrijk voor de internationale concurrentiepositie van Nederland als handelsnatie. Er komt een evaluatie van de instellingen voor toegepast onderzoek, bijvoorbeeld TNO en MARIN. Wanneer kunnen we de totstandkoming van een strategische agenda onderzoeksfaciliteiten TO2 tegemoet zien? Hoe staat het met zoeken naar cross-oververbindingen tussen de topsectoren energie en water?

Een laatste punt waarover wij zorgen hebben, is de digitale agenda. In de begroting staat de ambitie om Nederland in de top vijf van de meest concurrerende kenniseconomieën in de wereld te krijgen. De VVD ondersteunt die ambitie van harte en ziet daarbij een belangrijke randvoorwaardelijke rol voor ICT. Daarbij was ICT in de afgelopen 25 jaar goed voor een derde van de bbp-groei en zien we dat ICT van rol is gewijzigd. ICT is allang niet meer alleen het ondersteunende proces van bedrijfsvoering. Het is ook het primaire proces van hele bedrijfstakken, zoals kabelmaatschappijen, websiteontwikkelaars en datacenters. Deze bedrijven maken het Nederland mogelijk om voorop te blijven lopen in de digitale markten in Nederland en Europa.

Het mkb kan deze kansen nog beter benutten. Terwijl 76% van de consumenten weleens iets online koopt, biedt nog maar 17% van de bedrijven zijn producten online aan. Willen we onze leidende rol in Europa blijven vasthouden, dan moeten we ervoor zorgen dat de randvoorwaarden internet-snelheid, datacapaciteit en digitalisering voor bedrijven op orde zijn. Hoe ziet de langetermijnagenda van de minister er op dit punt uit?

De voorzitter:

Dat is een natuurlijk moment voor een interruptie van mevrouw Van Tongeren.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik was even rustig aan het wachten tot het einde van het betoog van de heer Ziengs, en ik dacht dat we daar dicht in de buurt waren.

De voorzitter:

Ja, het einde is nabij.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik wacht dus even af tot hij afgerond heeft.

De heer Ziengs (VVD):

Nog zeven minuten.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Dan ga ik nog even zitten.

De heer Ziengs (VVD):

Ik bedoelde daarmee te zeggen dat ik nog zeven minuten heb. Maar ik ben bij mijn laatste velletje papier.

Onze toekomstige welvaart zal steeds meer afhangen van ons vermogen om te vernieuwen en nieuwe banen te creëren. Innovatie en technologische ontwikkelingen worden essentieel om onze goede voorzieningen te behouden en voor iedereen toegankelijk te houden. Daar ligt wat de VVD betreft dan ook de focus.

Tot zover, voorzitter.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Als u er zeven minuten over kunt doen om dat laatste velletje voor te lezen, verdient dat ook een compliment.

Deze minister zal de geschiedenis ingaan als de minister van het energieakkoord en het gasbesluit. Dit is een begrotingsbehandeling, en de grootste posten op die begroting zijn energie en gas; dat weet de heer Ziengs ook. Ik vind het dus enorm merkwaardig dat de VVD geen enkele opmerking, vraag, suggestie of verduidelijking, en zelfs geen compliment heeft voor de minister over dat onderdeel van de begroting. Ik zou de heer Ziengs dus de gelegenheid willen geven om dat alsnog te doen. Vervolgens heb ik nog een financieel-inhoudelijke vraag voor de fractie van de VVD.

De heer Ziengs (VVD):

Het is altijd mooi dat je, als je je inbreng doet voor een begrotingsbehandeling, ongeveer weet wie er naar de interruptiemicrofoon gaat lopen. Dat geldt zeker voor het punt van energie. Wij hebben er als woordvoerders Economische Zaken nadrukkelijk voor gekozen om nu te gaan voor de ondernemers en voor de innovatieportefeuille. Dat is ook nadrukkelijk naar voren gekomen uit mijn bijdrage. In het afgelopen jaar waren er wekelijks debatten over energie, en werd er in procedurevergaderingen zowat de hele tijd gesproken over de portefeuille energie en de punten die iedere keer weer op de agenda moesten komen. Dat vinden we ook heel belangrijk.

We vinden ook dat deze minister er in ieder geval voor gezorgd heeft dat dit punt nadrukkelijk op de agenda bleef. Hij verscheen iedere keer om daarover duidelijkheid te verschaffen. Als mevrouw Van Tongeren vindt dat de minister namens mij complimenten verdient, breng ik die met liefde over. De VVD vindt in ieder geval dat de minister daarin heel veel heeft betekend.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Nogmaals: dit is geen AO Bedrijfsleven, maar een begrotingsbehandeling. Ik vraag daarom naar de Opslag Duurzame Energie (ODE) op de energierekening, waarbij vanwege de ruilvoetproblematiek in departementen buiten EZ zo'n 60 miljoen verschoven is. Ik ken de VVD als een partij die staat voor solide financieel beleid. Ik zou graag willen weten hoe de VVD hiertegen aankijkt en waarom zij hierover geen enkele vraag stelt. Of vindt de VVD zo'n kasschuif naar 2022 of 2023 gewoon standaard verstandig financieel beleid?

De heer **Ziengs** (VVD):

Ik heb net al aangegeven dat de VVD bij de begrotingsbehandeling toch echt de keuze heeft gemaakt voor de ondernemer. Die ondernemer heeft er in de afgelopen jaren alles aan gedaan om ons uit de crisis te helpen. Ik heb ook aangegeven dat er al diverse debatten gevoerd zijn over energie en dat die ook nog gevoerd gaan worden. Wat betreft de vraag of de financiering door deze minister solide is, kunnen we alleen maar vaststellen dat hij op dit dossier toch in ieder geval in staat is om voortgang te boeken.

De heer **Öztürk** (Groep Kuzu/Öztürk):

De VVD wil vandaag de ondernemers paaien en over hen heel veel mooie woorden zeggen. Dat is heel goed, want daar kunnen ondernemers ook wat aan hebben. Maar ons bereiken geluiden dat met name heel veel startende ondernemers met een etnische achtergrond etnisch geprofileerd worden. Daardoor krijgen ze minder opdrachten en komen ze bij bepaalde aanbestedingen niet in aanmerking. Bereiken die geluiden ook de VVD? Ik heb daar Kamervragen over gesteld aan deze VVD-minister, maar hij reageerde daar echt niet positief op. Ik wil weten of de geluiden over het etnisch profileren van ondernemers ook bij de VVD terechtkomen.

De heer **Ziengs** (VVD):

Ik kan daarop kort en krachtig antwoorden. Een ondernemer is een ondernemer en wat de VVD betreft heeft dat niets te maken met zijn etnische achtergrond. Collega Öztürk was ook betrokken bij de behandeling van de Aanbestedingswet. We hebben daarin allerlei dingen laten opnemen, met als doel dat elke ondernemer die mee wil doen, ook mee kan doen, bijvoorbeeld aan aanbesteding. Dat heeft niets te maken met zijn etnische achtergrond. Deze geluiden zijn mij niet bekend en als ze mij wel bekend zouden zijn, zou ik er ook zeker iets van vinden. Dan zou ik dat verre van mij willen werpen.

De heer **Öztürk** (Groep Kuzu/Öztürk):

Een ondernemer is een ondernemer. Een arbeider is een arbeider en op de arbeidsmarkt is er sprake van discriminatie. Dat is jarenlang ontkend, ook door de VVD, maar werd later door onderzoeken bevestigd. Etnisch profileren bij de politie is tevens jarenlang ontkend, maar ook dat werd later door onderzoeken bevestigd. Als mensen een offerte sturen naar een bedrijf in plaats van een cv omdat ze nu zzp'er zijn of een bedrijf hebben, worden ze etnisch geprofileerd. Ik kan mij niet voorstellen dat de VVD, die zich een ondernemerspartij noemt, die geluiden niet heeft gehoord. Ik vraag

de heer Ziengs of hij bereid is om met mij een motie in te dienen om dat te laten onderzoeken.

De heer **Ziengs** (VVD):

Ik heb in mijn eerste beantwoording al aangegeven dat deze geluiden mij niet bekend zijn. Sterker nog, ik ben er ook nog niet over benaderd. Maar het gaat erom — en dat heb ik ook iedere keer in mijn betoog aangegeven — dat de VVD opkomt voor alle ondernemers, groot of klein. Ondernemers die voor eigen rekening en risico een bedrijf draaien. Ondernemers die er uiteindelijk ook met elkaar voor gezorgd hebben dat dit land langzamerhand uit de crisis komt. Het gaat dan echt om alle ondernemers. We kunnen alles wel willen onderzoeken, maar ik zou zeggen: kom eerst met de echte signalen. We kunnen overal wel onderzoeken op loslaten, maar de signalen zijn mij simpelweg niet bekend. Volgens mij heb ik mijn standpunt helder verwoord.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ik heb ook vol bewondering en interesse naar het betoog van de heer Ziengs geluisterd. Ik heb een vraag over de topsectoren. De heer Ziengs sprak een mooi zinnetje uit. Hij zei: we willen door met de topsectoren; er moet geen nieuw beleid komen, maar we moeten wel die maatschappelijke thema's een betere plek geven in de topsectoren. Dat klinkt D66 als muziek in de oren. Maar hoe ziet de heer Ziengs dat voor zich? We voeren daar al een paar jaar een soort semantische discussie over in de Tweede Kamer. De topsectoren zijn negen bedrijfstakken. Die maatschappelijke thema's zijn breder dan bedrijfstakken. Dat zijn thema's als klimaat, zorg en digitalisering. Hoe wil de VVD die maatschappelijke thema's in het topsectorenbeleid brengen? Dat is de hamvraag.

De heer **Ziengs** (VVD):

Mijn eerste antwoord is dat het mij verbaast dat de heer Verhoeven ineens een pleitbezorger van het topsectorenbeleid lijkt te zijn. Dat begrijpt de heer Verhoeven waarschijnlijk wel, want ik heb hem daarover in het verleden tijdens debatten zelden iets positiefs horen zeggen. Maar ik zal ingaan op zijn vraag. We hebben de afgelopen jaren heel erg gestuurd op de betrokkenheid van het mkb bij de topsectoren. We dachten eerst dat dit erg moeizaam ging, maar we hebben gezien dat dit de afgelopen jaren steeds beter ging. De maatschappelijke thema's, waarbij je uiteindelijk met elkaar die samenhang kunt bereiken, moeten binnen de topsectoren boven komen drijven. In mijn betoog gaf ik aan dat je in de topsectoren uiteindelijk door samenwerking op die thema's, die men met elkaar kan benoemen, een optimum krijgt van de samenwerking van de topsectoren.

De heer **Verhoeven** (D66):

Mijn hoop is nu alweer wat minder groot, want ik hoor woorden als "samenwerking" en "crosssectoraal" en dat soort zaken. D66 wil stoppen met de topsectoren. Wij willen die negen bedrijfstakken ontmantelen. Dezelfde manier van werken, namelijk dat samenwerken, en het private geld dat we uit de markt hebben getrokken voor onderzoek, willen we voor vier maatschappelijke thema's inzetten. Dat is heel concreet. Dan verander je van negen bedrijfstakken naar vier maatschappelijke thema's. Is dat iets wat de VVD aan-

spreekt? Dan kunnen we met behoud van het goede van de topsectoren ervoor zorgen dat het minder goede van de topsectoren — laat ik me eens een keer vriendelijk uitdrukken — wordt weggenomen. Of wil de VVD doorgaan met eigenlijk precies hetzelfde, terwijl het alleen hier en daar "maatschappelijke thema's" worden genoemd?

De heer Ziengs (VVD):

Dit is wel bijzonder. Er is een rondetafelgesprek georganiseerd over de topsectoren. Daar ontbrak D66, in de persoon van de heer Verhoeven. Hij had daar kunnen vernemen dat die wens vanuit de topsectoren zelf kwam. Hij had daar ook kunnen vernemen dat er heel veel onrust ontstaat als je eerst iets optuigt en het een aantal jaar later weer over de kop gooit. We zien nu dat het draait en steeds beter gaat draaien. Laat het dan ook verworden tot een volwaardig product in plaats van de zaak nu alweer te reorganiseren.

De heer Verhoeven (D66):

Ik wil heel kort iets opmerken, omdat ik werd aangesproken op mijn afwezigheid. Wij hebben een fractie van twaalf personen met kleine portefeuilles. Bij de komende verkiezingen gaan we daar verandering in brengen. De heer Ziengs weet niet waarom ik er niet was, dus ik vind het een beetje oncollegiaal dat hij dat zegt.

Ik heb een korte vraag. Het is heel simpel. We hebben al jaren discussie over de topsectoren. Er is al jaren het gevoel bij wetenschappers, bij het bedrijfsleven, bij heel veel adviesorganen, maar ook in de Tweede Kamer dat er iets moet veranderen bij die ouderwetse binnenlandse bedrijfstakken die leidend zijn. Dat vindt de VVD ook. Durft de VVD de stap te zetten en te zeggen dat we het echt anders gaan inrichten zodat het succesvol wordt? Of zegt de VVD: we doen alsof, maar we gaan eigenlijk door met hetzelfde beleid en houden iedereen voor de gek die wel een verbetering voor ogen heeft? Als we het zo scherp maken, moeten we ook heel duidelijk naar elkaar zijn.

De heer Ziengs (VVD):

Dit is een invulling van de heer Verhoeven van een bijdrage in mijn betoog die geen recht doet aan die bijdrage in mijn betoog. Daar kan ik dus verder ook geen antwoord op geven.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik probeer het nog één keer met de heer Ziengs van de VVD. Ik heb een vraag die niets met energie of gas te maken heeft. Dit gaat over het EZ-kaderbesluit. Dat is hem vast wel bekend. In dat kaderbesluit staat dat alle uitgaven die door EZ gedaan worden, moeten bijdragen aan aspecten van duurzaamheid. Ik wilde van mijn collega Ziengs graag weten hoe hij vindt dat de voortgang van de uitvoering van dat kaderbesluit loopt.

De heer Ziengs (VVD):

Dat is een heel goede vraag. Men kan zien dat ik heel druk bezig ben om daar een antwoord op te bedenken. Mijn antwoord zou dan direct, zo vanuit mijn tenen zijn: dat verloopt goed. Maar ik denk dat mevrouw Van Tongeren

dan toch wat nadere uitleg van mij wil hebben waarom het dan goed gaat. Dat stel ik mij zo voor.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik begrijp dat de heer Ziengs behalve van het energie-, klimaat- en gasbesluit ook niet bekend is met het EZ-kaderbesluit. Dan heeft het verder ook niet zo heel veel zin om de heer Ziengs verder te kwellen.

De heer Ziengs (VVD):

Dank u wel, voorzitter.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Voorzitter. Het CDA streeft een eerlijke economie na. Daarvoor hebben we een heel sterke samenleving nodig. In de huidige economie zien we helaas slecht betaalgedrag, van grootbedrijven maar ook nog te veel van overheden, onrechtvaardigheid, een oneerlijke verdeling van de lusten en lasten van de gaswinning in Groningen, inkoopmacht van supermarkten waardoor boeren al jarenlang een inkomen rond de armoedegrens hebben en loondoorbetaling bij ziekte die als een molensteen om de nek van het kleinbedrijf hangt. Dat leidt ertoe dat er een onnodige rem zit op het aannemen van personeel. Dat is oneerlijk voor die mensen die heel graag aan het werk willen en nu tegen wil en dank nog niet mee kunnen doen. Ook zien we obstakels bij het aanleggen van snel internet in buitengebieden. Het mkb heeft het ook nog steeds moeilijk bij het verkrijgen van krediet. Het CDA is in ieder geval blij dat de Kamer de initiatiefwet over kredietunies heeft aangenomen. De eerste leningen zijn inmiddels verstrekt.

Snel internet is een belangrijke randvoorwaarde voor de economie en een sterke samenleving. Het CDA wil dat inwoners zelf de handen uit de mouwen kunnen steken om ook in hun omgeving snel internet aan te leggen en dat ze dan met een overheid te maken hebben die meedenkt en die, als dat nodig is, ook meehelpt. Dat is op dit moment op belangrijke punten niet het geval door Europese staatssteunregels. Daardoor zijn onze lokale overheden aan handen en voeten gebonden. Veel initiatieven van inwoners mislukken in gebieden waar nog geen enkel netwerk ligt en waar marktpartijen hebben aangegeven dat ze binnen drie jaar plannen gaan ontwikkelen. In deze zogenoemde grijze gebieden gelden heel strenge staatssteunregels. Veel inwoners wijzen er terecht op dat het zeer de vraag is of de snelheid van het internet zoals die op dit moment door Europa in de Europese regelgeving wordt gezien over drie jaar nog wel snel genoeg is. Glasvezelsnelheden lopen nu al op tot minimaal het tienvoudige daarvan. Onderzoeksbureau Dialogic en de TU Delft hebben berekend dat de gemiddelde vraag van consumenten naar dat snellere internet in 2020 enorm snel gaat toenemen. Daarnaast is de termijn van drie jaar een doorn in het oog van het CDA.

Door zulke strenge eisen te stellen, stagneert Europa de ontwikkeling van dunbevolkte gebieden, terwijl Europa juist die kwetsbare regio's meer kansen zou moeten geven. Versoepeling van de staatssteunregels is daarom hard nodig. Het CDA voelt zich hierbij gesteund door collega-leden die tijdens het AO Telecomraad hebben gezegd, voorstander te zijn van het versoepelen van het staatssteun-

kader voor snel internet. De minister is al sinds mei aan het bezien of de termijn van drie jaar verkort kan worden. Het CDA zou het waarderen als de minister de snelheid in de Raad kan opvoeren. Is de minister bereid om in de EU samen met de andere lidstaten te pleiten voor de versoepeling van de staatssteunregels voor grijze gebieden en zich hierbij specifiek in te zetten voor het verkorten van de genoemde termijn van drie jaar met minimaal één jaar en ook voor het verhogen van de snelheidseis van minimaal 30 megabits per seconde naar minimaal 50 megabits per seconde? De minister heeft daar al eens warm over gesproken, maar welke acties gaat hij concreet ondernemen om dat voor elkaar te krijgen?

Het CDA zou graag zien dat het kabinet het eigen beleid serieus neemt om in 2020 het gezamenlijke aandeel van investeringen in Research and Development op te voeren naar 2,5% van het bruto binnenlands product. Uit de begroting blijkt dat Nederland nu onder de doelstelling presteert. De minister heeft dat in eerdere bijeenkomsten ook al toegegeven. Wij zouden graag zien dat de minister een actieplan opstelt met het kabinet waarin staat hoe het kabinet er samen met het bedrijfsleven echt voor gaat zorgen dat die 2,5% wordt gehaald. Is de minister daartoe bereid?

Er is een regeling voor heel veel kleinbedrijven om innovaties verder vorm te geven. Dat vinden wij in ieder geval positief, want daar moet R&D uiteindelijk toe leiden. Het gaat hier om de MIT-regeling. Andere partijen hebben al gezegd dat ze graag zouden zien dat meer geld naar die regeling gaat. Het CDA wil dat ook en ik heb daartoe een amendement ingediend.

Nu kom ik op de kredietverlening aan het mkb. Die blijft stroef lopen. Op welke wijze wil de minister dit probleem structureel aanpakken? Het CDA denkt dat het niet helpt dat de BMKB-regeling wordt versoerd. Daarom hebben wij ook op dit punt een amendement ingediend. Het is fijn dat de SP ook aandacht vraagt voor deze regeling. Als het nodig is, moeten wij natuurlijk bekijken hoe wij daar gezamenlijk uit kunnen komen. Maar ik ben eerst benieuwd naar de antwoorden van de minister.

De voorzitter:

Mevrouw Mulder, ik onderbreek u even. Wij zullen de tijd resetten, want er is iets misgegaan met de instelling van de tijd. Dat gaan we nu doen, want u hebt recht op de tijd die u toegewezen is. Ik zeg dit even, zodat u niet in paniek raakt als dadelijk allerlei andere tijden verschijnen. Wij doen dat nu dus even. U zult dat zien verschijnen op uw paneel.

Zo, nu gaan wij weer verder.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

It is a kind of magic, zullen we maar zeggen.

De minister kan laten zien dat hij kansen ziet voor innovatie in de energietransitie als hij die twee op een goede manier met elkaar weet te verbinden. Nederland zal de komende jaren fors investeren in wind op zee. Het CDA vraagt op dit punt de aandacht van de minister voor de logistiek, de inzet van onze Nederlandse havens en de werkgelegenheid op de wal. Is er bijvoorbeeld al een topteam dat dit in goede

banen gaat leiden? Of doet de minister dat al op een andere manier? Dat horen wij graag van hem.

Van ondernemers horen wij dat Nederland zichzelf uit de markt prijst. Dan hebben wij het heel specifiek over de haven. Op het gebied van de agrarische sector is dat al het geval. Mijn collega Jacco Geurts vraagt daar onophoudelijk aandacht voor. Dan kun je bijvoorbeeld denken aan de inrichting van de logistiek bij de douane. Onze havens staan onder druk door het ontbreken van een gelijk speelveld met het buitenland, terwijl wij door slimme logistiek voorop zouden kunnen lopen.

En dan hebben wij natuurlijk de internationaal excellente regio Eindhoven. Mijn collega's van de VVD begonnen daar ook al over. Na het advies van de Rli (Raad voor de leefomgeving en infrastructuur) om Brainport Eindhoven als regio ook een nationale status te geven, net als de haven van Rotterdam en de luchthaven Schiphol, denk je: dat doet het kabinet vast! Maar tot onze grote verrassing zegt het kabinet: dat doen we dus niet! Waarom niet? Dit is namelijk juist heel goed voor het economische beleid. Dit past er heel goed bij.

Wij hebben het nu over de maakindustrie. De luchtvaart- en ruimtevaartsector hebben altijd onze warme aandacht gehad. De vorige minister, minister Verhagen, heeft daar aan het eind van zijn periode nog een extra inspanning voor gedaan, omdat er toch moeilijkheden aan de horizon waren. Onze vraag aan de minister is of wij de positie van ESA hebben veiliggesteld. Blijft dat mooie instituut in Nederland, zodat wij daar alle effecten van hebben?

Ik zou het graag willen hebben over succesvolle groeiers, die ook wel scale-ups worden genoemd, zoals Catawiki in Assen, een heel mooi, snel groeiend bedrijf, op zoek naar honderden extra werknemers. Wat doet de minister aan randvoorwaarden voor scale-ups, bijvoorbeeld door als launching customer te kijken hoe innovatie verder kan worden vormgegeven? Ik weet dat de minister daar een warm hart voor heeft, maar kan hij schetsen hoe hij die scale-ups ziet?

Dan de energietransitie. De CDA-fractie wil dat Nederland en de Europese Unie gaan voor de klimaatdoelen van Parijs; ruim minder dan 2°C opwarming in 2050. Met de inzet voor wind op zee gaat Nederland daar ook grote stappen in zetten. Wij willen daarbij een onafhankelijke energiemix hebben. Als het gaat om de gaswinning in Groningen moeten we kijken hoe de gascentrales die voor warmtenetwerken draaien op Gronings gas, kunnen overschakelen op restwarmte of hoogcalorisch gas. We staan in het krijt bij de Groningers, dat beseft de CDA-fractie ten diepste.

Wanneer komt de minister met zijn visie op het gasgebouw? Volgens de CDA-fractie moeten we de verandering daar vormgeven. Ziet de minister dat ook zo? Hoe gaat de minister om met de verschillende onderzoeken die in Groningen worden gedaan door de universiteit en door onafhankelijke onderzoekers? Hoe worden deze bij elkaar gebracht? Wij hebben er een aantal keren naar gevraagd, maar wij horen dat dit toch maar niet bij elkaar komt. Hoe wil de minister dat vormgeven? Hij heeft daarover wel toezeggingen gedaan.

Wij willen graag een gezamenlijke, duurzame transitie meemaken naar hernieuwbare energie, maar met draagvlak. De mensen in Drenthe en Groningen hebben het gevoel dat die windmolens hun door de strot worden geduwd. Dat moeten we echt niet meer op deze manier doen. Dat kan echt niet. Wij moeten een eerlijke verdeling hebben van lusten en lasten. Gaat de minister op korte termijn de gedragscode voor wind op land verplichten en aanscherpen?

Voor de transitie naar een economie die CO₂-neutraal is, wil de CDA-fractie dat de overheid substantieel investeert in onderzoek en innovatie. We vragen al vele jaren om de uitgaven aan duurzame energieprojecten en de inzet voor onderzoek en innovatie te verhogen. De minister geeft dit jaar voor 9 miljard af aan beschikkingen op grond van de SDE+-regeling. Dat is toch wel in tegenstelling tot de paar honderd miljoen voor innovaties.

Ons perspectief op verduurzaming van onze energievoorziening moet echt verder reiken dan het energieakkoord. Nederlandse universiteiten maken de snelste zonnepanelen en toch spelen Nederlandse instituten internationaal geen rol van betekenis op dit gebied. De CDA-fractie wil dat er gericht wordt geïnvesteerd en dat daarmee nieuwe sturing wordt gegeven aan het door de minister aangekondigde onderzoekscentrum voor de energietransitie. Laten we bij ECN een duurzaam zonne-energiecentrum maken voor Europa. De CDA-fractie wil dat graag in Petten realiseren. Is de minister bereid om samen met de regio deze versterking van onderzoek naar duurzame energie op te pakken en om te bekijken hoe daarin geïnvesteerd kan worden?

Dat de minister oog heeft voor het belang van innovatie, blijkt ook wel uit de keuze die hij mede heeft gemaakt voor het mooie bedrijf REDstack, als een van de iconen van Nederland. Ook het CDA is trots op dit mooie bedrijf. Laat dat een inspiratie zijn voor de minister om meer uit te trekken voor innovatie in de toekomst. Die uitdaging geef ik hem graag mee.

De voorzitter:

Dan geef ik graag het woord aan de heer Monasch, die samen met zijn collega Vos het woord zal voeren namens de Partij van de Arbeid. Hij heeft voor zijn deel acht minuten spreektijd.

De heer Monasch (PvdA):

Voorzitter. Laat ik beginnen met het aanbieden van een rapport aan de minister. Dit rapport is opgesteld na een toer langs allerlei middelgrote en kleine bedrijven. De mkb'ers in Nederland moeten het mij maar niet kwalijk nemen dat ik dat heb gedaan in de mooie provincie Friesland. Ik denk dat deze regio symbool staat voor heel veel regio's in Nederland. Ik overhandig in ieder geval één exemplaar van het rapport aan de minister en één aan de Griffie.

De voorzitter:

Ik neem aan dat er geen bezwaar tegen bestaat dat dit stuk ter inzage wordt gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Kamer.

(Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.)

De heer Monasch (PvdA):

Het rapport is getiteld "Luisterend naar Ondernemers - Adviezen aan de volgende minister van Economische Zaken". Het nodigt uit tot een gesprek. Het gaat er niet zozeer om om na te gaan wat er de afgelopen jaren goed en fout is gegaan, als wel om vooruit te kijken. Tussen de Haagse politiek en de vele ondernemers in ons land zwerven lobbyisten en brancheorganisaties. Ze sluiten akkoorden met de politiek, waarvan velen verwachten dat ze vanuit het Haagse direct worden opgevolgd door individuele bedrijven in het land. Er worden beelden gecreëerd die doen vermoeden dat er geen werknemer meer in vaste dienst wordt genomen, maar kloppen die beelden wel? Hoe worden al die akkoorden en afspraken beleefd? Houdt het Haagse beleid wel genoeg rekening met de echte uitdagingen van het mkb?

Ik kan verklappen dat alles wat met de begroting zelf te maken heeft, door mijn collega Mei Li Vos zal worden besproken. In mijn deel zal ik vooral ingaan op wat ik heb meegekregen van de vele mkb-ondernemers, wat ik in de plenaire zaal graag met mijn collega's maar vooral ook met de minister deel. Net als veel andere collega's heb ik de afgelopen jaren veel bedrijven bezocht. Dat is een van de voorrechten van een Kamerlid: de deuren gaan voor je open en je hoort wat er speelt. Ieder probeert dat op zijn manier te vertalen naar het werk in Den Haag. Ik bezocht vele bedrijven in Friesland. Ik vroeg de mensen daar wat er te leren valt en wat zij de volgende minister van Economische Zaken willen meegeven. Ik zal de minister een aantal adviezen voorleggen en ik hoop dat hij daarop wil reflecteren in zijn eerste termijn. In de adviezen wordt niet zozeer ingegaan op allerlei technische individuele regelingen, als wel op gebreken die vaak niet zo'n weerslag hebben op het debat op het terrein van Economische Zaken, maar volgens ondernemers wel van het grootste belang zijn. Je zou het een soort structuurversterking kunnen noemen, maar dan niet in de betekenis die hier en op andere plekken decennia lang is gebezigd.

Als je luistert naar al die ondernemers, zeker in een provincie als Friesland, hoor je dat ze allemaal permanent bezig zijn om zich aan te passen aan de nieuwe markt. In de afgelopen jaren dat ik Kamerlid was, verdween de Makkumer aardewerffabriek als zodanig; zij bleef echter wel bestaan, want zij vormde zich volledig om tot een topbedrijf dat nu in de hele wereld adviezen geeft over de gevelinrichting van allerlei gebouwen en de inrichting van de infrastructuur van bijvoorbeeld musea. Het bedrijf gaat dus gewoon door. Hetzelfde geldt voor het Hindelooper schilderwerk. Toen dat wat marktaandeel verloor, werd een moderne kunstenaar gevraagd om het Hindelooper schilderwerk aan te passen aan de tijd. Ook dat bedrijf bestaat nog en het gaat beter dan voorheen. Dit geldt ook voor de touwslager in Sneek, die ervoor koos om de kabels te gaan leggen die nu gebruikt worden tussen de oceanen. Al die bedrijven passen zich aan: de botenbouwers, de uitzendbureaus, noem maar op. Zij willen de nieuwe minister een aantal zaken meegeven. Die heb ik opgetekend.

Het eerste wat deze mkb-ondernemers willen zeggen, is: maak het midden- en kleinbedrijf toch tot de spil van het

beleid van Economische Zaken. Al die start-ups en het topsectorenbeleid zijn mooi, maar 70% van de werknemers in de marktsector werkt in het midden- en kleinbedrijf. Het is de kraamkamer van innovatie en nieuwe werkgelegenheid. Mkb-ondernemers koesteren hun personeel. Overal ben ik mkb-ondernemers tegengekomen die juist mensen in vaste dienst willen nemen.

De voorzitter:

Ik zie dat de heer Öztürk wil interrumpen.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Ja, als de heer Monasch klaar is met zijn betoog.

De voorzitter:

Dan moet u gewoon een beetje afstand van de microfoon houden, dan weet ik dat de volgende keer. De heer Monasch vervolgt zijn betoog.

De heer Monasch (PvdA):

Zelfs bij bedrijven waar de zogenaamde zware beroepen worden uitgeoefend, is het ziekteverzuim ontzettend laag, terwijl je het tegenovergestelde zou verwachten. Er is een enorme band tussen de ondernemers en het personeel, nog steeds. Het mkb is onmiskenbaar een onmisbaar cement in de lokale samenleving. Kijk naar de reclameborden op het sportveld: het bestaan van de lokale voetbalclub wordt mogelijk gemaakt door het mkb via sponsorgelden. Grootschaligheid, focus op topsectoren en een top-down-beleid bij de banken helpen het mkb allemaal niet. De ondernemers van het mkb zeggen: ik kom niet meer bij de bank, want daar zien ze je niet meer staan; je kan nog naar een website; je krijgt een paraplu, maar als het regent, pakken ze die van je af. Ze merken dat er oneerlijke concurrentie is vanuit Oost-Europa, maar verwijzen ook naar het bruto-nettoverschil tussen het salaris van een vrachtwagenchauffeur in Duitsland en dat van een vrachtwagenchauffeur in Nederland. Mijn vraag aan deze minister van Economische Zaken is: hoe kunnen wij dit soort zaken hier nog sterker op de agenda krijgen, naast het goede werk dat deze minister heeft gedaan? Men heeft het gevoel dat het mkb op tal van plekken nog meer in het beleid terug moet komen.

Een ander punt van zorg betreft het volgende. Je zou je gemakkelijk kunnen afvragen, gezien de Haagse departementale indeling, waarom ik dit niet bij de begroting OCW bespreek. Ik wil het echter nu aan de orde stellen. Ik heb tijdens mijn tour goed geluisterd naar al die ondernemers die ik heb gesproken. Ik denk dat het probleem met de vakkrachten niet het gevolg is van het feit dat men niet goed is geïnformeerd, zoals de SER zegt. Als je luistert naar ondernemers en naar jongeren, vooral in de regio, dan hoor je het volgende. Waarom worden er geen stratenmakers of automonteurs meer opgeleid? Welnu, dat komt doordat de opleiding veel te ver weg is. In Friesland, in Makkum, zie je, waar je ook kijkt, een mast van een boot. Als je daar jachtschilder wilt worden in de jachtbouw, dan zul je voor een mbo 4-opleiding naar Zwolle moeten. Zwolle is voor een jongen of meisje van 16 jaar meer dan twee uur reizen heen en meer dan twee uur reizen terug. Ik kan u de voorbeelden geven van stratenmakers en automonteurs. 80%

van de jongeren woont in de regio, maar moet de regio uit om de opleiding te kunnen volgen.

De heer Ziengs (VVD):

Ik complimenteer de heer Monasch met het feit dat hij in ieder geval de moeite heeft genomen om al die bedrijven in Friesland te bezoeken. De Wet markt en overheid, waarvoor D66 en de VVD een initiatiefwetsvoorstel in voorbereiding hebben, is destijds door het amendement van onder andere PvdA en CDA eigenlijk een tandeloze tijger geworden. Toen ik het betoog van de heer Monasch hoorde, was ik even benieuwd of hij van de ondernemers daarover signalen heeft ontvangen.

De heer Monasch (PvdA):

Die signalen zijn wisselend. Ik spreek veel ondernemers in de ICT, die zeggen dat de ICT-kennis bij de overheid zodanig is weggevaagd, doordat alles is uitbesteed aan de PinkRocades en de Centrixen van deze wereld, dat de rekening tot in de miljarden is opgelopen. Men wordt opgezadeld met systemen die niet werken. Waarom? Omdat dat allemaal moest worden uitbesteed. Daarom is de vraag of je niet juist die kennis naar de overheid moet terughalen, in plaats van dat je je uitlevert aan dat soort bedrijven. Dat is één kant. De andere kant, het signaal dat u geeft, is dat uitzendbureaus het soms erg moeilijk hebben om ertussen te komen, omdat de gemeente bijvoorbeeld een concurrerend beleid voert. Dat kwam ook voor, maar minder sterk dan mijn collega Ziengs nu aanstipt. Maar wij gaan dat debat ongetwijfeld voeren bij de behandeling van de Wet markt en overheid, waarover u een initiatief hebt ingediend.

De heer Ziengs (VVD):

Het is zeker de bedoeling dat dit debat gevoerd gaat worden. Het voorbeeld dat de heer Monasch noemt van de ICT is eigenlijk geen voorbeeld dat in de markt echt naar voren komt als het gaat om concurrentie vanuit de overheid. Ik noem met name de kleinere bedrijven. De heer Monasch sprak over bedrijven in Friesland. Dan hebben wij het over jachthavens en dergelijke. Daar worden juist heel veel initiatieven genomen door overheden om dergelijke bedrijven te exploiteren, terwijl dat in feite door bedrijven zelf gedaan kan worden. Volgens mij gaat het daadwerkelijk daarom. Ik vraag aan de heer Monasch of hij overweegt om de Wet markt en overheid nader te bezien op het heikele punt dat ook hem ter ore is gekomen vanuit die bedrijven.

De heer Monasch (PvdA):

Wij gaan het goed bekijken. Ik kan u ook een voorbeeld geven van iets wat ik niet op deze tour maar op een andere plek tegenkwam, namelijk dat in plaatsen waar gewoon een camping aanwezig is, men toch namens de gemeente camperplaatsen in het centrum heeft. Dan kun je je op een gegeven moment afvragen of dat een taak van de overheid is of dat je dat gewoon bij de lokale camping moet laten.

De heer Verhoeven (D66):

Inderdaad, het valt in de heer Monasch echt te prijzen dat hij in Friesland en de rest van Nederland heeft geluisterd naar mkb-bedrijven, zoals hij zo mooi zei. Zijn partij heeft de afgelopen decennia altijd de mond vol gehad van het

midden- en kleinbedrijf als de ruggengraat van de economie. Dat was altijd de beleidstaal van de Partij van de Arbeid. De heer Monasch geeft mij nu het idee dat hij daar concreet handen en voeten aan wil geven. Dan vraag ik de heer Monasch, in navolging van mijn collega Ziengs het volgende. Bedrijven sturen ons allemaal mails over de Wet markt en overheid, met dat heel rare element erin dat, als een overheid op de stoel van de ondernemer gaat zitten, elke gemeente zich kan beroepen op de bepaling dat het algemeen belang dit toelaat. Als de heer Monasch echt heeft geluisterd naar al die bedrijven, dan kan hij toch niet anders dan zeggen: als ik goed naar de ondernemers in Friesland en de rest van Nederland, dan moeten wij die rare bepaling gewoon uit de wet halen? Dan kunnen wij toch de daad bij het woord voegen? Dan kan de heer Monasch toch laten zien dat het hem menens is met het mkb?

De heer Monasch (PvdA):

Ik denk dat we heel serieus moeten bekijken waar het wel en niet werkt. Ik geef aan dat sommige taken zo aan de markt zijn overgedragen, dat de overheid het onderspit delft en wij miljarden aan rekeningen moeten betalen omdat wij met falende ICT-systemen te maken hebben. Kijk naar wat er op dat gebied is gebeurd. Ik verwijs ook naar de parlementaire enquête. Daar zou je dus opnieuw naar moeten kijken. Kijk ook naar wat er gebeurt op het platteland, zoals mijn collega Mulder net aangaf. Het probleem komt precies uit dat punt voort. We hebben een definitie voor het algemeen belang en Europa zegt: dit is geen algemeen belang, dus je mag daar niet in investeren. Op zo'n punt zou je juist kunnen zeggen: sorry, dat Europese uitgangspunt voor een dienst van algemeen economisch belang — bij het dossier "wonen" hebben we daar ook vaak over gesproken — moet je terzijde schuiven, want de markt zit hier kennelijk een ontwikkeling op het platteland in de weg. Ik zou tegen de heer Verhoeven willen zeggen: laten we samen kijken hoe we hieruit kunnen komen. Waar de overheid in de weg zit, zullen wij niet ook in de weg zitten. Waar we zien dat sommige regels rondom het algemeen belang door het bedrijfsleven worden misbruikt, zoals bij de aanleg van het platteland, zoals bij ICT-bepalingen, moeten we daar wat ruimer naar kijken. Dan zou ik daar niet te ideologisch in gaan zitten.

De heer Verhoeven (D66):

Bij dezen zal ik er niet te ideologisch in gaan zitten. Maar de heer Monasch haalt nu twee dingen — naar ik denk bewust — door elkaar. Hij heeft het over de dienst algemeen economisch belang, zoals dat speelt bij woningcorporaties. Ik ben dat helemaal met hem eens als het gaat om grote uitbestedingen van ICT-projecten die volledig zijn misgelopen en die naar een aantal grote IT-bedrijven zijn gegaan. Maar daar heeft het helemaal niets mee te maken. Het heeft ook niets met Europa te maken. Dit gaat over een Nederlandse wet die we zelf hebben gemaakt en waarin de PvdA en het CDA samen hebben gezet dat een gemeente op de stoel van de ondernemer kan gaan zitten door zich te beroepen op een artikel in die wet, namelijk: u mag dit doen, want het is het algemeen belang. Dat staat helemaal los van Europa en dat staat helemaal los van IT. Het gaat om kleine ondernemers die last hebben van een fitnesscentrum van de gemeente, van een fotobedrijf van de gemeente, van allerlei activiteiten van gemeenten die ondernemend willen zijn, maar waarmee ze de ondernemers waar de heer Monasch is geweest, kapot concurreren. Als de heer

Monasch serieus wat wil doen voor het mkb, gaan we daar toch werk van maken? Dan zeggen we vandaag toch nog: we zetten die stap vooruit en we passen de Wet markt en overheid aan? Dat is toch de PvdA waar we naartoe moeten?

De heer Monasch (PvdA):

Ongetwijfeld. Maar spreekt u voor uw partij, dan spreek ik voor mijn partij. Waar het om gaat bij een bepaling van algemeen belang, is dat we die steeds kunnen evalueren en monitoren. Als er sprake is van oneerlijke concurrentie, vindt de heer Verhoeven ons aan zijn zijde. Maar het eruit schrappen zou betekenen dat je daar altijd voorrang aan geeft, terwijl er een algemeen belang kan zijn, zoals het woord al zegt, dat tot een andere afweging leidt. Ik denk dat we die ruimte ook moeten hebben. Laten we dat debat echter preciezer voeren bij de Wet markt en overheid.

De voorzitter:

Ik heb de indruk dat de heer Öztürk, na een heel lange aanloop, nu toch een interruptie gaat plaatsen.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Wat fijn dat de heer Monasch bij veel ondernemers langs is geweest. Ik heb bij de VVD net de vraag neergelegd over het etnisch profileren van ondernemerschap. De VVD zit in een ontkenningfase, terwijl het kabinet al als antwoord heeft gegeven dat dit bestaat. Is in de toer van de heer Monasch het etnisch profileren van ondernemers ook aan de orde geweest? Wat gaat hij daaraan doen als misschien toekomstige leider van de PvdA?

De heer Monasch (PvdA):

Sowieso is etnisch profileren een kwalijke zaak. Daar kan geen misverstand over bestaan. Wellicht heeft de provincie Friesland nog het prettige voorrecht dat er daarvan minder sprake is. Maar natuurlijk kom ik ook bij andere bedrijven, op andere plekken en hoor ik geluiden van mijn collega's. Waar racisme of discriminatie aanwezig is, waar dat een reden zou zijn, moeten we dat te allen tijde bestrijden. Tegelijkertijd — ik ken de heer Öztürk ook als ondernemer in een vorige periode — geloof ik in de kracht van ondernemers; ik geloof dat zij dit op eigen kracht kunnen doen. Waar sprake is van etnisch profileren, moeten we dat vanzelfsprekend aan de kaak stellen.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Ook ik geloof in die kracht. Een ondernemer moet keihard zijn best doen om in het ondernemerschap verder te kunnen gaan. Toch worden ondernemers in hun functioneren belemmerd, bijvoorbeeld door extra inspecties die plaatsvinden. De heer Monasch is een uitdaging aangegaan en hij kondigt plannen aan. Het zou toch mooi zijn om, in plaats van achter de VVD aan te gaan in hun ontkenningfase, er iets meer aandacht en iets meer power op te zetten om zo het etnisch profileren van ondernemerschap aan te pakken?

De heer Monasch (PvdA):

Ik weet niet of er iemand in de ontkenningfase is. Dat debat laat ik geheel aan de andere collega's over. Ik wil het nog

wel een keer herhalen, maar volgens mij ben ik hierover heel erg duidelijk geweest. Waar er hiervan sprake is, staan wij zij aan zij om het aan te pakken.

Ik herhaal dat heel veel jongeren geen vak meer volgen omdat de opleiding veel te ver weg is. Dat betekent dat bijvoorbeeld in de provincie waar ik die tour heb gemaakt, Grieken of Polen bepaalde banen verrichten omdat de jongeren in de provincie daarin niet meer worden opgeleid. Gelukkig komt er een ov-jaarkaart voor het mbo, maar zonder die kaart zijn heel veel jongeren zelfs niet meer in staat om naar een opleiding te gaan omdat de kosten gewoon te hoog zijn.

Eén ondernemer zei: de boten kunnen niet meer door de sluis. Het ministerie van Infrastructuur en Milieu kijkt naar een sluis als iets wat hoort bij een waterkering, maar voor scheepsbouwers of voor de havens van Lelystad en Zwolle is een sluis een broodnodige verbinding om hun werf of hun havens te kunnen ontwikkelen. Hoe kunnen wij er in de toekomst voor zorgen dat I en M zulke zaken niet meer alleen bekijkt als iets wat hoort bij een waterkering, maar juist ook als een investering in de regionale infrastructuur?

Heeft de minister contact met de VNG? Zou hij in dat contact de houding van veel gemeenteambtenaren ten opzichte van het mkb willen bespreken? "Voor een economische reden hebben we nog nooit een bestemmingsplan aangepast", zei de ambtenaar tegen de ondernemer die wilde investeren in de stad maar merkte dat het bestemmingsplan in de weg zat. Na acht maanden proberen bij de gemeente kreeg een ondernemer uiteindelijk zijn zin. Toen zei men: "Dan moet je wel de formulieren invullen". Daarop zei de ondernemer: "Dat doe ik graag. Geef ze maar!" Toen zei de ambtenaar: "Daar zijn we nog mee bezig. Je kunt over een maand de formulieren komen ophalen." Dit soort praktijken vinden plaats op gemeentehuizen. Het is de hoogste tijd dat de VNG daarmee aan de slag gaat.

De heer Graus (PVV):

Ik zit met de heer Monasch ook in de luchtvaartcommissie. Daar zitten maar een paar Kamerleden in. Omdat de heer Monasch ook de scheepvaart aanhaalde, wil ik hem toch even vragen wat hij van de ontwikkelingen op Schiphol vindt, omdat ik vind dat ook de minister van Economische Zaken erbij betrokken moet worden. De regering is aandeelhouder van Schiphol en van KLM. Nu heeft Etihad Airways de meest prominente positie op Schiphol gekregen, terwijl ze ons eigenlijk al vals beconcurreren. Ze misbruiken hun kerosinemacht en ze worden gespekt met staatssteun. Hoe staat de heer Monasch daarin? Of de PvdA of GroenLinks, of wat het ook is.

De voorzitter:

De heer Monasch spreekt namens de Partij van de Arbeid, mijnheer Graus.

De heer Graus (PVV):

Ik heb begrepen dat het een soort Siamese tweeling aan het worden is, mijnheer de voorzitter.

De heer Monasch (PvdA):

Ik heb het gisteravond ook gehoord, maar ik herkende mij niet helemaal in dat beeld. Wij hebben hier vaker met elkaar over gesproken. Als het niet genoeg is, blijven wij daar samen in optrekken. Waar er aantoonbaar — dat is steeds het probleem — sprake is van oneerlijke concurrentie, zullen we moeten ingrijpen. Dat gaat even niet over het mkb, want we hebben het hier over multinationals in de luchtvaart, maar overal waar sprake is van oneerlijke concurrentie, ook op het gebied van scheepvaart — denk aan de discussie over de vennootschapsbelasting — moeten we zij aan zij optrekken. De grote opgave is wel elke keer om daar het bewijs voor te vinden. We weten ook uit de discussie die we soms in de luchtvaartcommissie hebben, dat dat soms best lastig is.

De heer Graus (PVV):

Toch dragen KLM en Schiphol nogal wat bij aan de bv Nederland. De minister van Economische Zaken is een van de grote herders van de BV Nederland. Vandaar dat ik dit vraag. Die kerosinemacht en die staatssteun zijn er. Dat is een feit. Wat vindt de heer Monasch, en in dit geval ook de PvdA, ervan dat een luchtvaartmaatschappij als Etihad Airways de meest prominente plek op Schiphol heeft gekregen? Daar zou ik toch graag een reactie op krijgen. Mogelijk kunnen we daarin samen optrekken.

De heer Monasch (PvdA):

Ik wil daar best op ingaan, maar we hebben dit soort debatten ook vaak tijdens het AO Luchtvaart. Voor iedereen die meeluistert en misschien iets minder met de luchtvaart te maken heeft: uiteindelijk is dit het beleid van de nv Schiphol zelf. Zij moet bepalen hoe zij met haar klanten omgaat. Als we dat willen veranderen, moeten we in een andere discussie, niet hier, met elkaar bespreken of wij als Staat en als parlement willen bepalen welk vliegtuig waar op Schiphol staat. Ik denk dat dat wat ver gaat. Ik deel uw zorg, maar dit is nu eenmaal in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de directie van Schiphol. We gaan morgen rond deze tijd eerst met elkaar een heel ander debat voeren. Dat gaat over de vraag hoe we ervoor zorgen dat de KLM behouden blijft voor Nederland en niet naar Parijs vertrekt. Dus laten we eerst morgen dat debat voeren. Daarna gaan we door met spreken over die andere onderwerpen.

De heer Graus (PVV):

Ik zal het hierbij laten, voorzitter. Maar ik wil toch het punt gemaakt hebben dat KLM en Schiphol behoren tot de belangrijkste bedrijven van de bv Nederland. We voeren hier een debat over Economische Zaken. Daarom was dit een heel legitieme vraag.

De voorzitter:

Dit was een volstrekt legitieme vraag en u hebt daarop volgens mij ook een antwoord gekregen van de heer Monasch. Hij heeft u dus goed bediend. U gaat hier morgen nog verder over spreken. De heer Monasch vervolgt zijn betoog.

De heer **Monasch** (PvdA):

Ik had het niet mooier kunnen zeggen, voorzitter. Met alle respect heb ik geprobeerd de vraag van de heer Graus te beantwoorden.

Er zijn veel werkgevers in het mkb die gelukkig nog steeds mensen in vaste dienst nemen. Zij geven mensen met een "vlekje" — het is een lelijk woord — gewoon een plek. Zij nemen ook mensen aan die ouder zijn. De mkb'er zegt dan: met een oudere werknemer heb ik een beetje rust en evenwicht in mijn personeelsbestand. Ik noem Stertil in Kootstertille, een groot bedrijf ergens ver weg in Friesland dat zaken doet door de hele wereld. Daar haalt men de productie uit Polen terug. In het kader van de Participatiewet zal men daar allerlei mensen vanuit de sociale dienst tewerkstellen. Zij zeggen echter ook: pas ervoor op dat de risico's niet te groot worden. Veel regelingen tellen bij elkaar op. Zij zeggen: wij willen absoluut niet overgaan tot een te grote flexibilisering. Zij zeggen: we willen niet al die zzp'ers, maar we moeten ook niet gedwongen worden omdat we soms de risico's niet meer kunnen overzien. Zij zeggen: dus zorg ervoor dat die sociale zekerheid ook mkb-proof wordt.

Dit brengt mij tot mijn conclusie en tot een oproep. Ik probeer dit namelijk allemaal samen te vatten in één voorstel. Er speelt veel, maar ik wil dit hier graag agenderen, omdat ik hoop dat deze minister en ook de volgende minister van Economische Zaken in willen zien dat als we geen zaken gaan veranderen op bijvoorbeeld het terrein van onderwijs, maar ook bij de focus op het midden- en kleinbedrijf, we nog heel lang met elkaar zullen moeten blijven praten over een gebrek aan vakkrachten, zeker in de regio. Er zijn heel andere oplossingen nodig dan bijvoorbeeld de oplossing die de SER vandaag voorstelde rond het mbo.

Al deze bevindingen staan uitgebreid beschreven in het rapport dat ik de minister heb overhandigd. 70% van de werkgelegenheid zit bij het mkb. Bij het mkb kijkt men vaak tegen ingewikkelde regelingen aan. Naar aanleiding van dit alles willen wij het volgende voorstel doen, na deze toer, maar ook in navolging van MKB-Nederland, ONL en de Aannemersfederatie Nederland. Wij willen dat alle wet- en regelgeving die met het mkb te maken heeft, mkb-proof wordt. Als er nieuwe wetten of regels komen, zouden die daarom een mkb-toets moeten ondergaan, waarbij wordt bekeken wat de negatieve of positieve effecten voor het mkb zijn. Daarmee kunnen wetten en regels op belangrijke punten worden aangepast, zodat het mkb niet gehinderd wordt in zijn ontwikkeling en zodat ondernemers door de overheid worden gestimuleerd bij het aannemen van nieuw personeel in vaste dienst, in plaats van dat zij daarin worden afgeremd. Daarom vraag ik of de minister bereid is om de mogelijkheden voor deze mkb-toets in kaart te brengen. Is hij bereid om voor 1 februari de Kamer verslag te doen over die mogelijkheden, zodat de Kamer hierover nog voor het verkiezingsreces kan debatteren en de resultaten kan doorgeven aan de kabinetsformateur?

Het gaat dus om een mkb-toets gericht op wet- en regelgeving waar het mkb mee te maken krijgt. Daarbij moeten vooral de gevolgen voor de ondernemings- en investeringscapaciteit van het mkb worden getoetst. Verder moet getoetst worden wat de gevolgen zijn voor de ontwikkeling van volwaardige werkgelegenheid waarbij vaste banen centraal staan en er sprake is van een noodzakelijke flexibele schil voor het opvangen van de conjuncturele schokken.

Kan de minister de Kamer hiervoor een voorstel doen? Ik hoor graag een reactie.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw Van Tongeren wil u nog een vraag stellen.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik heb een vraag over het mkb. Misschien past die ook mooi bij de mkb-toets. In Nederland hebben wij namelijk de Wet milieubeheer. Daarin staat dat een ondernemer elke mogelijke investering in energie-efficiëntie moet doen die zich binnen vijf jaar terugbetaalt. Ik noem als voorbeeld winkels waar de deuren openstaan of waar koelingen nog niet worden afgedekt. Het kan ook gaan om werkplaatsen die niet zijn geïsoleerd. Op die wijze wordt ook het mkb aangemoedigd om investeringen te doen waardoor de energierekening naar beneden gaat. Misschien heeft de heer Monasch daarover ook gesproken tijdens de ronde langs alle ondernemers in Friesland. Hoe kijkt de PvdA tegen deze regeling aan? Hoe moet volgens de PvdA die regeling worden gehandhaafd, ook specifiek voor het mkb?

De heer **Monasch** (PvdA):

Op zich zijn die doelstellingen prima. Ik wil echter wel elke keer bekijken of een kleine mkb-ondernemer die investeringen aankan. Soms wordt hier gemakkelijk iets besloten en is het vervolgens een mkb-ondernemer die op tal van plekken investeringen moet doen, ook in combinatie met andere regelgeving, waardoor op een gegeven moment de lasten voor hem te groot worden. Het doel dat mevrouw Van Tongeren schetst is heel mooi, maar de mkb-toets kan aantonen of een bepaalde maatregel bijvoorbeeld te dragen is voor een mkb'er met tien man personeel en een beperkte omzet. Ik vind dat wij daar serieus naar moeten kijken. Ik heb het gevoel dat dit aspect soms vergeten wordt.

Het lijkt mij goed dat wij die twee toetsen — ondernemingscapaciteit en capaciteit van de werkgelegenheid — meer centraal gaan stellen in het debat. Ik hoop dat mijn collega's in de Kamer en ook de minister dit zullen steunen. Op dit moment heb ik het gevoel dat veel mkb-ondernemers van allerlei kanten iets toegeworpen krijgen, terwijl er voor hen steeds twee zaken centraal staan: kan ik blijven ondernemen en kan ik mensen in vaste dienst nemen? Ik wil graag dat een dergelijke toets weer in dit huis plaatsvindt en dat wij daar met elkaar vanuit deze commissie naar kunnen kijken.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Dit is geen voorstel ...

De heer **Monasch** (PvdA):

Dat weet ik.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

... maar een wet die al heel lang van kracht is. Die wet wordt echter tamelijk slecht gehandhaafd, terwijl er juist ook voor mkb'ers een voordeel aan zit. Als je met een hele straat besluit om de winkeldeuren dicht te doen, of met alle supermarkten in de buurt besluit om koelingen af te dekken,

dan bespaart dit het midden- en kleinbedrijf heel veel geld. Het gaat er dus niet om dat het mkb alleen maar op kosten wordt gejaagd. Op de langere termijn worden de kosten juist naar beneden gebracht. Nogmaals vraag ik de heer Monasch of hij daar in Friesland met iemand over heeft gepraat. Is dat ergens aan de orde gekomen? Wilde een ondernemer zijn daken vol leggen met zonnepanelen of zijn daken isoleren, om op die manier zijn energierekening naar beneden te brengen?

De heer **Monasch** (PvdA):

Er is ook in Friesland een bloeiende industrie op het vlak van het energiezuinig maken van het mkb. Daarvoor heb je wel vakkrachten nodig, mensen die op dit terrein opgeleid worden. Mijn grote zorg is dat opleidingen op dit terrein momenteel volstrekt onvoldoende worden aangeboden. Jongens en meisjes die een dergelijke opleiding graag willen volgen, kiezen daar uiteindelijk niet voor, omdat die opleidingen te ver weg worden gegeven.

De heer **Ziengs** (VVD):

Met belangstelling heb ik geluisterd naar het betoog van de heer Monasch over de mkb-toets. Ik vraag mij twee dingen af. Ten eerste: wat ligt daadwerkelijk het verschil met het impactassessment dat wij al jarenlang toepassen bij het invoeren van nieuwe wet- en regelgeving? Daarbij houden wij altijd nadrukkelijk de verschillende belangen in het oog, ook vanuit de gedachte vanuit Brussel: think small first. Ten tweede: is de heer Monasch bereid om ook bepaalde wetten die momenteel al ingevoerd zijn, te onderwerpen aan die toets? Ik denk hierbij aan de Wet markt en overheid en misschien ook aan de Wet werk en zekerheid, waar de heer Monasch al iets van vindt, zoals ik uit de media begrepen heb. Daar wil ik graag een antwoord op.

De heer **Monasch** (PvdA):

Ik probeer te schetsen dat zaken waaraan wij niet zo snel denken, die vaak op andere terreinen liggen, grote invloed hebben op de kracht van ons midden- en kleinbedrijf. Onderwijs is daarvan misschien wel het meest pregnante voorbeeld. Als ik dit verhaal vertel en erover praat met collega's — waarschijnlijk ook in Drenthe, maar ook in Zeeland, de Achterhoek en Limburg — dan is het één grote herkenning. En dan heb ik nog niet eens gesproken over de kwaliteit van de opleiding; de meeste mkb'ers moeten meestal helemaal opnieuw beginnen met de mensen die in hun bedrijf komen werken, omdat zij zo weinig bijgeleerd hebben.

Het impactassessment is wat mij betreft op dit moment niet voldoende. Ik heb dit uiteraard gepolst en nagevraagd bij de brancheorganisaties. Ook die zijn ervoor. Zij komen met voorstellen in verschillende vormen. Daarom heb ik de minister gevraagd of hij daarop zou kunnen reflecteren en de Kamer een voorstel ter zake kan doen. MKB Nederland vraagt hierom. ONL vraagt hierom. De Aannemersfederatie Nederland vraagt hierom. Laten wij dus proberen die focus hier weer centraal te stellen, opdat men kan ondernemen en weer mensen in vaste dienst kan nemen.

Wat mij betreft zou de commissie die de mkb-toets uitvoert in meerderheid moeten bestaan uit ondernemers die ook

echt een bedrijf hebben. Ook lobbyisten zijn van harte welkom, maar de meerderheid van de commissie moet bestaan uit ondernemers die een bedrijf hebben en dus weten wat de gevolgen van een bepaalde maatregel zijn voor een bedrijf.

De heer **Ziengs** (VVD):

Toch heb ik het idee dat we dan iets gaan optuigen wat vervolgens een instantie wordt. Zo begrijp ik het van de heer Monasch. Hij gaf niet nadrukkelijk aan waar precies het verschil zat: hij wil iets extra's, maar hij wil het optuigen met experts. Hebben die experts ook doorzettingsmacht? Is hun advies zo maatgevend dat we daadwerkelijk iets kunnen gaan doen? Of is het alleen maar een raadgevend iets? Daar ben ik benieuwd naar.

De heer **Monasch** (PvdA):

Van de VVD heb ik altijd begrepen dat de beslissingsbevoegdheid uiteindelijk hier ligt. Voor de luchtvaart hebben we een Alderstafel, maar van de VVD heb ik altijd begrepen dat de uiteindelijke beslissingen hier worden genomen. Ik denk dat het een zwaarwegend advies moet zijn dat bij de behandeling van wet- en regelgeving wordt meegezonden aan de Kamer, zodat men van tevoren precies weet wat de voor- en nadelen van regelgeving voor het mkb zijn. Nogmaals: de vormgeving staat open, maar de roep om iets dergelijks is zeer groot. Het mkb is de banenmotor, dus dat moet weer centraal komen te staan. De vraag komt van overal binnen het mkb, dus vandaar dit voorstel.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

We zullen het voorstel goed gaan bestuderen, want ik ken nog niet alle ins en outs. We moeten goed bekijken wat de problemen binnen het mkb zijn. Als Kamerlid dat bij veel bedrijven binnenkomt, weet ik dat de financiering een groot probleem is, maar dat geldt zeker ook voor het aannemen van personeel. Een van de kwesties die mijn collega Pieter Heerma in andere debatten opwerpt, is hoe je contracten van vijf jaar kunt realiseren in plaats van dat je de duur van de contracten verkort. Ondernemers hoor ik daar ook altijd over. De mensen worden namelijk niet meer goed opgeleid, waardoor een en ander stilvalt, en er heel rare contracten van 23 maanden enzovoort komen. Niemand is daar gelukkig mee: werkgevers noch werknemers. Pleit de heer Monasch er vandaag voor om dat aan te pakken door met contracten van vijf jaar te komen? Dan kun je als gezin een investeringsbeslissing nemen en besluiten om in een bepaalde regio te gaan wonen. Veel mensen vragen zich immers af: durf ik het aan om hier een baan te accepteren, al is dat voor een kortere en flexibele periode? Bijna iedereen weet dat je niet meer alleen maar vaste contracten krijgt. Heel veel mensen willen dat ook niet, maar ze willen wel zekerheid voor de middellange termijn. Willen de heer Monasch en de PvdA dat ook?

De heer **Monasch** (PvdA):

Ik ken de discussie over contracten van vijf jaar. Wat ik van alle mkb'ers hoor, is echter het volgende. Zij willen dat de risico's afnemen, want zij kunnen het op dit moment op tal van terreinen niet overzien. De ondernemers die ik heb gesproken — in mijn vorige woordvoerderschap waren dat ook mensen van Bouwend Nederland en vooral van de

Aannemersfederatie, waarin het mkb goed is vertegenwoordigd — willen het volgende. Zij willen juist mensen in vaste dienst nemen. Hoe relevant de door mevrouw Mulder opgeworpen discussie ook is, in mijn bijdrage heb ik er vooral voor gekozen om te vertellen wat ik van deze ondernemers hoor. Zij willen mensen in vaste dienst nemen, want dat onderscheidt hen van het grootbedrijf. Zij willen de mensen juist lang aan zich binden. Zij willen in hen investeren, want dat bewijst de kwaliteit van hun onderneming. Die andere discussie over contracten van vijf jaar mag van mij gevoerd worden, maar het gaat de ondernemers erom dat zij goed opgeleid personeel krijgen dat zij in vaste dienst kunnen nemen.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Een ander punt is de loondoorbetaling bij ziekte en het risico dat volledig bij de werkgever komt te liggen. De SER rekent op dit moment een voorstel van het CDA op dit punt door. Hoe staat de PvdA-fractie daarin? Dat is namelijk een van de risico's waar ook de heer Monasch het over heeft. Hoe kijkt de PvdA daartegen aan?

De heer Monasch (PvdA):

Wij ondersteunen dat dit voorstel goed wordt uitgezocht. Met plezier kan ik mevrouw Mulder vertellen dat in het nieuwe verkiezingsprogramma van de Partij van de Arbeid, dat gisteren is uitgekomen, staat dat wij een nieuw werkgelegenheidsakkoord willen sluiten met vakbonden en werkgevers, met een langjarige werking voor meer werkzekerheid voor alle werknemers. Ik ga ervan uit dat dit daar zeker een onderdeel van zal uitmaken. Het voorbeeld dat mevrouw Mulder noemt, is precies zo'n voorbeeld dat je vaak terughoort.

De voorzitter:

Ik dank de heer Monasch voor zijn bijdrage. Dan gaan we over naar zijn collega van de PvdA-fractie, mevrouw Vos.

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Voorzitter. Mijn broer Michiel won twee weken geleden op de Hello Tomorrow-top in Parijs de prijs voor de beste innovatie op het terrein van afvalreductie. Hij laat namelijk van oude kokosnoten pallets persen. Daarbij gebruikt hij lijm uit die kokosnoten. Door de perstechniek kunnen de pallets 3.000 kilo dragen. Dat is echt waanzinnig. Hij gebruikt dus afval, dat anders ligt te rotten, en hij gebruikt duurzame lijm. Hij zorgt ervoor dat de mensen die in een kokosnootrijk gebied wonen, extra inkomsten kunnen krijgen. Verder voorkomt hij het gesleep van pallets die hier worden gemaakt naar bijvoorbeeld Azië. Het is echt ongeveer vijf klappen in één.

Hij is daar al jaren mee bezig, maar zijn ervaring met de overheid en het bedrijvenbeleid is niet onverdeeld positief. Anderhalf jaar geleden won hij dan eindelijk een voucher voor onderzoek en tests in Wageningen. De voorwaarden voor die voucher waren echter zo ingewikkeld, dat hij die voucher uiteindelijk heeft moeten teruggeven. Hij heeft met een aantal bekenden en vrienden wat bij elkaar gescharreld en uiteindelijk heeft hij de tests zelf uitgevoerd. Hij is behoorlijk veel tijd kwijt geweest om in aanmerking te

komen voor de vouchers van rijkswege. Hij geloofde in zijn ideeën en ging door, door roeien en ruiten. Hij heeft er veel van zijn eigen geld in geïnvesteerd. Ik heb ook heel veel voor hem gekookt. Hem kennende zal hij de volgende fase, de zogeheten "valley of death", ook wel weer doorkomen. Hij verwacht echter niet meer zoveel van de overheid. Hij heeft wel een advies voor ons: we moeten wel industriebeleid voeren. Hij ziet dat in alle buitenlandse landen waar hij komt, de ondernemers tien keer meer eager en innovatief zijn dan wij. Het is dus echt zaak dat we het industriebeleid, waarover ik het vooral zal hebben, goed en scherp voeren en dat we goed uit de internationale concurrentieslag, waar hij middenin zit, komen. Hij heeft het idee dat ons topsectorenbeleid veel borrelpraat is. Laat het dan ook borrelpraat zijn. Laten we gewoon aantonen dat ons industriebeleid daadwerkelijk innovatieve ondernemers gaat helpen.

Er zijn drie punten van kritiek op het topsectorenbeleid en het industriebeleid die altijd weer terugkomen. In de eerste plaats: alleen succesvolle bedrijven worden gesteund, en niet van die heel rare innovatieve bedrijfjes zoals dat van mijn broer. In de tweede plaats: de causale relatie tussen input en outcome, waarover we het net ook hebben gehad, is niet aan te tonen. Ten derde: het is een duur praatcircuit. Het is niet voor niks dat hierover een column van Martin Visser in De Telegraaf stond. Thomas van Luyn schreef er zelfs over in Volkskrant Magazine. Verder had Kees Kraaijeveld in Vrij Nederland redelijk snoeiharde kritiek. Maar vrees niet, minister Kamp. U weet dat wij een warm voorstander zijn van industriebeleid. In ons verkiezingsprogramma staat ook dat we willen doorgaan met het topsectorenbeleid, maar wel op basis van het advies dat we dat ook regionaal moeten inzetten. De PvdA is gewoon ook voor industriebeleid, maar dan moet je het wel richten, dan moet je je doelen stellen. Dat waren volgens mij ook precies de adviezen van de WRR. Dat probeerde ik net ook aan te geven met collega Agnes Mulder.

Ik heb al eerder voorgesteld om de sectorale kokers te doorbreken door het te koppelen aan de Nationale Wetenschapsagenda, maar laten we het nu hebben over wat je wél wilt met het industriebeleid: werkgelegenheid, ook in de regio's buiten de randstad, duurzaamheid en zorgen voor goede randvoorwaarden.

Ik ben geboren in Eindhoven toen dat nog een echte Philipsstad was. Alle vaders, en vaak ook moeders, van de vriendjes in de klas werkten bij Philips. Als ik er nu terugkom, zie ik de omwenteling die Eindhoven heeft gemaakt: van oude maakindustrie naar een waanzinnig bruisend netwerk van bedrijven, kleine bedrijven, start-ups, studenten en ondernemers, naar een kruispunt van technologie, design, originaliteit en creativiteit. Dat is ongelooflijk. Eindhoven is met recht een brainport. Daar zitten nu internationaal opererende bedrijven die een soort van offspring van Philips zijn, zoals NXP en ASML. VDL zit daar ook. Een brainport vervult een systeemfunctie voor de hele Nederlandse maakindustrie. Dat is mensenwerk met heel veel visie geweest. We zijn daar met zijn allen in Nederland ontzettend trots op. En we profiteren ervan, want van elke euro die ze daar verdienen, komt ontzettend veel terug. De toegevoegde waarde van de ondernemers en werknemers daar is echt aanzienlijk.

Industriebeleid is ook: zorgen voor een goed vestigingsbeleid. Het is al een paar keer genoemd. Richard Florida heeft er erg leuke boeken over geschreven. Waarom is Silicon

Valley juist daar ontstaan waar het nu is? Omdat het vestigingsklimaat in San Francisco en omstreken heel goed was en omdat het de hoofdstad van die regio was. Eindhoven en de provincie Noord-Brabant hebben terecht aandacht gevraagd voor de reactie van het kabinet op het mainportadvies van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli). De regering, althans de minister van I en M, doet eigenlijk niets met de aanbeveling die de Rli heeft gedaan. De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur zegt eigenlijk: ga af van dat mainportbeleid en denk in sterke regio's en sectoren. Ik begrijp oprecht niet waarom het kabinet het advies van de Rli negeert. Ik vraag de minister van Economische Zaken of en hoe hij gaat reageren op de brief van de provincie Brabant, waarom het kabinet de adviezen van de Rli niet erkent en waarom het er eigenlijk voor kiest om wederom het bestaande — de haven van Rotterdam en Schiphol — te ondersteunen. Die zijn ook heel belangrijk, maar de wereld verandert. Gaat hij de actieagenda brainport Eindhoven ook vullen met concrete plannen, zodat een volgend kabinet direct aan de slag kan? Is de minister bereid om met zijn collega van I en M opnieuw te kijken naar het advies van de Rli en om het advies over te nemen? Wordt de brainport Eindhoven een economisch kerngebied, zoals de raad adviseert? Daarvoor is integraal, strategisch vestigingsbeleid nodig, net zoals in de noord- en zuidvleugel van de Randstad.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Wat het CDA op dit punt misschien nog wel het meest heeft verrast, is dat het economische beleid van minister Kamp van Economische Zaken best wel gericht is op regio's. Ziet de PvdA ook dat het heel raar is dat je juist gaat voor die sterke regio's door de ontwikkeling van topsectorenbeleid en dat je dan op deze manier zo'n rapport beziet?

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Ja, dat vinden we raar. Daarom vragen we het ook. Als ik het advies van de raad naast de reactie van het kabinet lees, zie ik een grote leegte. We weten allemaal wat voor bijzondere dingen er in Eindhoven en omstreken gebeuren en hoe belangrijk dat is voor de nieuwe economie van Nederland. Er wordt daar hooguit gerept over samenwerking. Ik heb al eens een keer het begrip "jeuktaal" van mijn goede vriendin Japke Bouma genoemd. Er staat heel veel algemeen over samenwerking en koppelen et cetera, maar er staat geen concreet plan bij, en dat is wel nodig.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Dus wat er nu is gezegd door de minister van I en M is onacceptabel voor de PvdA-fractie? En zegt de PvdA-fractie: dat moet toch echt anders nu?

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Zeker.

Mevrouw Agnes Mulder (CDA):

Helder.

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Een ander belangrijk onderdeel van het bedrijven- en industriebeleid — daarover heb ik het vorige keer ook al

gehad — zijn de investeringen in de ICT-infrastructuur, in het bijzonder die in SURF. Vorig jaar heb ik met mijn collega Verhoeven een amendement ingediend. Na veel heen-en-weergepraat met minister Kamp hebben we besloten om het niet te dekken uit de TKI-toeslag maar uit het Toekomstfonds. Het Toekomstfonds is voor een groot gedeelte revolverend. Een gedeelte, zeker nu er 23 miljoen is toegevoegd, is gedeeltelijk revolverend. Het meningsverschil tussen SURF en het ministerie van EZ gaat om de vraag of je het moet zien als een krediet, dat na vijf jaar moet worden terugbetaald, of als een investering, zoals dat bijvoorbeeld ook vroeger was, toen het nog uit het FES kwam.

Wat ons betreft, en ook wat collega Verhoeven volgens mij betref, moet je het eerder zien als een subsidie. Omdat het uit het Toekomstfonds komt, betreft het dan een inspanningsverplichting voor SURF. Heel veel bedrijven hebben daar namelijk baat bij, maar het is anders dan een krediet voor een investering waar je gelijk geld aan verdient. Heel veel bedrijven hebben daar baat bij en zullen dus ook belastinginkomsten genereren. Mijn verzoek aan de minister is om dit meningsverschil met SURF op te lossen en om, net als wij, het amendement van vorig jaar te zien als inspanningsverplichting, en dus niet als een zware kredietverplichting. Volgens mij is daar ook ruimte voor, omdat er aan het Toekomstfonds nu 23 miljoen is toegevoegd die niet per se revolverend hoeft te zijn. Ik hoop op een bevestigend antwoord van de minister. Ik heb op zich nog steeds het amendement waarin ik die 8 miljoen dek uit de TKI-toeslag, maar ik hoop dat ik dat niet hoeft in te dienen.

Ik heb nog twee andere onderwerpen; dat zijn consumentenzaken. Het eerste betreft ongevraagde vervolgzendingen. Ik weet niet wie er hier allemaal weleens verleid is door een advertentie voor pillen waardoor je gezonder, jonger, slanker of weet ik veel wat zou worden, maar er zijn veel aanbiedingen op internet waar consumenten in trappen. Dat komt door een gat in de Wet Van Dam. Wat gebeurt er? Ze nemen een proefpakket en dan blijkt na een tijdje dat ze voor een abonnement hebben gekozen. Dat staat er in kleine lettertjes. Dat mag volgens de wet. Je moet aangeven dat iets wordt omgezet in een abonnement. Maar dat weten mensen vaak niet als ze een proefpakket bestellen. In de Wet Van Dam staat dat een proefabonnement op een krant of een tijdschrift niet meer stilzwijgend mag worden verlengd. Dat is een heel goed onderdeel van de wet geweest. Het betreft artikel 6.2.36 sub s van het Burgerlijk Wetboek. Dat zou eigenlijk ook moeten gelden voor producten, want er zijn nu te veel bedrijven die consumenten een loer draaien, inclusief vreselijke incassobureaus, door hen te verplichten om een abonnement te nemen terwijl zij niet weten dat zij aan dat abonnement vastzitten. De Consumentenbond heeft er 7.000 klachten over gekregen en de ACM heeft er ook heel veel klachten over gekregen. We moeten dit snel oplossen. Ik vraag concreet aan de minister of hij die klachten ook van de ACM heeft gehoord. En wanneer staat de evaluatie van de Wet Van Dam gepland? Ik heb dat niet kunnen zien, en volgens mij is het er nu ongeveer tijd voor. Komt er binnenkort nog een consumentengerelateerde wet van deze minister of van zijn collega van V en J waarmee dit artikel van het Burgerlijk Wetboek aangepast kan worden, zodat ook producten niet meer stilzwijgend verlengd kunnen worden?

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik twijfelde even of ik mijn vraag zou stellen, omdat ik toch probeer om een serieuze toon aan te slaan, maar ik kan het niet laten. Hoe kijkt mijn collega van de PvdA dan aan tegen het flitslidmaatschap van de PvdA? Daarvoor werd geadverteerd: voor €2 ben je lid en kun je stemmen. Bij navraag blijkt je toch aan een abonnement vast te zitten voor een heel jaar voor €24. Klopt dat?

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Nee, dat is fascinerend. Ik heb daar ook uitgebreid naar zitten kijken. Wat je moet doen is het volgende. Ik hoop ook dat u flitslid wordt. Je wordt lid, en dan kun je op twee manieren betalen. Je betaalt in één keer €24 of je betaalt met een automatische incasso €2 per maand. Als je daarbij gelijk aangeeft "ik wil mijn lidmaatschap nu beëindigen", dan heb je de facto €2 betaald. En dat is precies in de geest van de Wet Van Dam. Wij hebben af en toe nogal wat opzeggers, maar gelukkig ook aanmelders. En die kunnen elk moment opzeggen.

De voorzitter:

Ik wijs er even op dat dit de begroting Economische Zaken is, maar het raakt aan ...

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Het raakt aan de Wet Van Dam.

De voorzitter:

... wetgeving die mevrouw Vos zelf opwierp, dus ik sta een tweede ronde toe.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

U staat het toe, voorzitter, dank u wel. Het gaat inderdaad over de vraag: hoe snel zit je aan een abonnement vast en hoe eerlijk is het adverteren daarover? Deze wijze van adverteren, waarbij mensen vervolgens zelf moeten ontdekken dat ze razendsnel moeten opzeggen, voldoet dus volgens de PvdA aan alle eisen van de Wet Van Dam. Het is dus de manier waarop de PvdA dit ook in andere bedrijfstakken geregeld wil hebben.

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Volgens de Wet Van Dam kun je zelfs pas na een jaar je abonnement opzeggen. Als je dus een abonnement neemt, mag je na een jaar elke maand opzeggen. Bij de PvdA kan dat gewoon elke maand. Dat is zeer in de geest van de Wet Van Dam. Ik had deze vraag uiteraard verwacht.

De voorzitter:

Ik zie dat er bij de heer Verhoeven allerlei gedachten opkomen. Ik ben benieuwd welke vraag die gaan opleveren.

De heer **Verhoeven** (D66):

Ze zijn al aardig uitgekristalliseerd. Aangezien mevrouw Vos deze vraag had zien aankomen, ga ik er nog even op door. Mevrouw Van Tongeren heeft hiermee immers een

heel terecht punt te pakken. Ik doe mevrouw Vos het volgende aanbod. We gaan als Kamer die motie steunen ...

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

U wordt flitslid?

De heer **Verhoeven** (D66):

Nee, geen haar op mijn hoofd die eraan denkt, ook al zijn dat er niet zo veel meer.

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Het zijn er nog wel genoeg hoor.

De heer **Verhoeven** (D66):

We gaan het voorstel van de PvdA omarmen. We gaan een nationale ombudsman instellen voor consumenten. Is de PvdA dan bereid ...

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Dat is mijn volgende onderwerp.

De voorzitter:

Mevrouw Vos, laat u de heer Verhoeven even uitspreken.

De heer **Verhoeven** (D66):

Het is een heel heldere vraag waarop mevrouw Vos zo ja of nee kan antwoorden. Is de Partij van de Arbeid bereid om het PvdA-flitslidmaatschap de eerste casus te laten zijn van die nationale ombudsman? Het voorstel van mevrouw Vos is om die ombudsman aan het werk te laten gaan om consumenten niet meer te laten bedriegen. Is de PvdA bereid om hem gelijk het PvdA-lidmaatschap voor €2 te laten bekijken? We kunnen dan twee dingen tegelijkertijd behandelen. De heer Monasch stemt dan natuurlijk voor die motie, zo wordt het helemaal mooi.

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Dat mag. Ik heb daar helemaal geen bezwaren tegen. Ik ben nog niet aan het onderwerpje "consumentenombudsman" toegekomen, want dat gaat om een andere kwestie, namelijk massaschade. Maar als de PvdA-flitsleden massaschade hebben ondervonden van hun flitslidmaatschap, wat kan, is dat een heel leuke eerste casus, dus mijn antwoord is: jazer. Zal ik nu uitleggen wat ik precies bedoel met de consumentenombudsman?

De heer **Verhoeven** (D66):

Dolgraag!

Mevrouw **Mei Li Vos** (PvdA):

Die gaat namelijk over massaschade en strooischade. Ik heb dat onderwerp vaak aan de orde gesteld en dat geldt ook voor de heer Ten Hoopen van het CDA en voor mevrouw Dijkema. Als je opgelicht wordt of je bent benadeeld door bijvoorbeeld het beeldbuizenkartel, loont het als individuele consument vaak niet om daar een zaak van

te maken. Maar als je je verenigt, kan dat wel. In 2011 heeft mijn collega en toenmalig Kamerlid Sharon Dijksma een motie ingediend, overigens samen met D66, waarin de regering verzocht werd om een wetsvoorstel te maken waarmee het mogelijk wordt dat verenigingen namens een groep van consumenten een massaschadeclaim indienen. Tot die tijd moeten wij het doen met wat er nu in de wet staat. Er komen nu allerlei stichtingen, clubs en advocaten op die zeggen de massaschade voor consumenten op basis van no cure no pay te gaan verhalen. Afgelopen week kwam in het nieuws dat een groep deelnemers van de stichting Loterijverlies de oprichter voor de rechter heeft gesleept, omdat zij denken dat het geld dat zij bij hem hebben ingelegd, verdwenen is. Uit onderzoek van de Universiteit Utrecht bleek dat het merendeel van de claimorganisaties niet voldoet aan de vrijwillige claimcode. Er is dus nogal wat te doen.

De voorzitter:

Mevrouw Vos, ik onderbreek u even om een punt van orde te maken. Bent u nu de vraag van de heer Verhoeven aan het beantwoorden die inmiddels de interruptiemicrofoon verlaten heeft of bent u doorgegaan met uw eigen betoog?

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Ik heb zijn vraag beantwoord met ja en ik heb vervolgens gezegd dat ik zou uitleggen waar die consumentenombudsman voor is, namelijk voor massaschade. Ik heb hem dus nog extra geantwoord. Mochten flitsleden massaschade ervaren en allemaal hun €2 of meer willen terugclaimen van de PvdA, dan kunnen ze zeker bij die ombudsman een klacht indienen. Ik was aan het uitleggen hoe dat werkt.

De voorzitter:

Dat is dus nog een antwoord op de vraag van de heer Verhoeven?

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Dat antwoord had ik al gegeven, maar ik wilde er nog even op reageren, omdat de heer Verhoeven reageert op het bericht dat eerder in de media verscheen.

De voorzitter:

Ik stel voor dat u uw betoog vervolgt.

Mevrouw Mei Li Vos (PvdA):

Ik was gebleven bij de consumentenombudsman. De Universiteit Utrecht heeft dus vastgesteld dat het momenteel niet werkt en zij heeft ook vastgesteld dat in heel veel landen om ons heen toezichhouders, zoals de ACM en de AFM, onder zich een consumentenombudsman hebben die consumenten helpt om zo'n claim in te dienen. Wij vinden dat erg goed voor het consumentenrecht in Nederland, ook om ondernemers scherp te houden. Wij zien het op dit moment immers nog niet gebeuren dat de claimorganisaties — en vooral de commerciële advocaten — zich uit zichzelf gaan houden aan de claimcode. Ik vraag de minister daarom wanneer dat wetsvoorstel er komt, en als het er komt, zoek ik hem om concreet na te denken over de consumentenombudsman. Ik zou ook willen weten waar die

ombudsman dan geplaatst zou kunnen worden. Ik denk zelf bij de ACM of de AFM. Het zou lastig zijn om de consumentenombudsman onder de Nationale ombudsman te plaatsen, want die laatste gaat over publiek recht, terwijl de eerste over privaatrecht gaat. Dat verzoek lijkt mij helder.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Vos. We gaan door met de heer Graus, die spreekt namens de fractie van de PVV. Hij heeft een spreektijd van zeven minuten.

De heer Graus (PVV):

Mijnheer de voorzitter. De meest gehoorde klacht van ondernemers is dat banken vrijwel geen kredieten meer verschaffen, met name tot €250.000. Ik heb in de weken voorafgaand aan deze begrotingsbehandeling veel contact gezocht met bedrijven die ik in het verleden bezocht heb. Ik heb ook nog een belronde gedaan naar iedereen. Dit is echt de rode draad in al die gesprekken. Het hele financingsverhaal van bedrijven klopt niet. Het kabinet heeft de Borgstelling mkb-kredieten, de BMKB, ingesteld om hieraan bij te dragen. De BMKB kwam echter erg laat, waardoor veel gezonde bedrijven in de knel kwamen. Nu is men ook nog van plan om de gemiddelde premie van 3,6% naar 4,8% te verhogen. Bedrijven die zich richten op innovatie, zullen zelfs 6,65% gaan betalen. De sector stelt dat de toegankelijkheid voor veel ondernemers ernstig wordt beperkt, wat zal leiden tot nieuwe faillissementen en verlies van werkgelegenheid. Dat leidt ook tot verlies voor de bv Nederland; dat hangt allemaal aan elkaar vast.

De PVV heeft ooit weleens het voorstel gedaan voor een spaarbank die spaargeld int, en een ondernemersbank die kredieten verschaft aan ondernemers. Dat is twee in een. Ik weet dat daar in deze Kamersamenstelling geen meerderheid voor is, maar we hebben diverse voorstellen gedaan voor de oprichting van een staatspaarbank en een ondernemersbank. Mijn collega Teun van Dijck heeft in de commissie Financiën zelfs gevraagd of de SNS daar mogelijk geschikt voor was, maar helaas. Dit gaat echt de toekomst worden. Wij zijn onze tijd ver vooruit, maar de Kamer en de regering zijn er nog niet rijp voor. We zullen het dus moeten parkeren. Wij vinden dat banken terug moeten naar hun oorspronkelijke positie. En dat zegt iemand die tweeën-half jaar in de commissie-De Wit heeft gezeten, die onderzoek heeft gedaan naar de bankencrisis en de kredietcrisis.

Kleine bedrijven komen ook in de problemen door te late betalingen door decentrale overheden. Ik heb dat ooit als eerste in de Kamer ingebracht. Destijds ontkende de minister dat. Hij kwam zelfs met een staatje waaruit bleek dat overheden en gemeenten zelfs heel goede betalende waren, althans relatief gezien. Er waren ook enkele gemeenten die het minder deden; dat gaf hij eerlijk toe. Wij willen dat de namen van die dubieuze debiteuren, waardoor echt bedrijven naar de knoppen zijn gegaan, gepubliceerd worden — dat is naming-and-shaming — en gekort worden middels publieke geldstromen, bijvoorbeeld via het Gemeentefonds. Staat de minister daar nu mogelijk wel voor open? In de Handelingen ligt overigens vast dat de minister in eerste instantie zei dat ik daar fout mee zat, maar nu blijkt echt dat het zo is.

In Nederland hebben we ongeveer een miljoen zzp'ers. Het kunnen er iets meer of iets minder zijn, dat kan ik op dit moment niet zeggen, maar we zitten rond de miljoen. Voor de mensen thuis: een zzp'er is een zelfstandige zonder personeel. Laat ik dat duidelijk maken voor de mensen die niet weten wat een zzp'er is. Wij willen niet dat alle zzp'ers over één kam worden geschoren en worden teruggeplaatst in het werknemershok. Ze krijgen mogelijk te maken met opgelegde pensioenopbouw en een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering. Ik wil dat de minister onderscheid maakt tussen de zzp'ers. Ik heb begrepen dat er zes verschillende soorten zzp'ers zijn. Sommigen hebben er bewust voor gekozen, maar anderen zijn het noodgedwongen en zijn daardoor eigenlijk ook geen ondernemers. Daarom vragen wij eigenlijk om een taskforce zzp om recht te doen aan individuele omstandigheden. Ik denk dat we echt op dat punt aangeland zijn, met rond de miljoen ondernemers. Hoe gaan we talent optimaal benutten? Hoe krijgen we een analyse van de arbeidsmarkt? We moeten onderscheid maken tussen de gedwongen zzp'ers — slachtoffers wil ik ze noemen — en de bewuste zzp'ers, de ondernemers. Daar komt het overleg met de stakeholders ook bij. Ik hoor graag wat de minister vindt van een taskforce zzp binnen het ministerie van Economische Zaken, in overleg met de stakeholders uiteraard.

Ik vind deze minister een van de beste ministers van dit kabinet, samen met minister Schippers. Dat heb ik meerdere malen gezegd en wil ik nu herhalen. Maar het valt me al jaren op dat hij niet goed op de hoogte blijkt te zijn van de algemene knelpunten waar kleinere mkb'ers, franchisenemers en zzp'ers, dagelijks mee te kampen hebben. Over grote bedrijven hoort hij mij niet. Daar heeft hij alle contacten. Op welke manier heeft het ministerie van Economische Zaken de afgelopen jaren bijgedragen aan de uitvoering van aangenomen moties-Graus aangaande traagheid en besluitvorming? De snelheid moet namelijk omhoog. Vergunningsprocedures moeten verkort worden. Hoe staat het met de verlaging van administratieve lasten en strijdige wet- en regelgeving? Hoe staat het met het voortbestaan van Actal? Mensen die bij mij zijn geweest hebben daar nogal zorgen over. Het heeft toch ook goede dingen gedaan? Of deelt de minister die mening niet? Ik hoor graag een reactie, want hij heeft daar beter zicht op dan ik. De minister heeft honderden ambtenaren tot zijn beschikking en ik heb anderhalve medewerker. Dat is een heel groot verschil. Ik moet ze altijd veel vragen. Regionale ongelijkheid door accijnsverhogingen werd niet door deze minister, maar wel door zijn voorgangers, altijd ontkend. Er zou geen regionale ongelijkheid zijn. Die is er natuurlijk wel.

Terwijl kansarmen ons overspoelen, verlaten steeds meer kansrijken Nederland. Wat gaan de minister en de regering ondernemen tegen de stijgende emigratie en het wegvloeien van kennis en kennisdragers? Ik wil vragen hoe de minister zorgdraagt voor een betere synergie tussen het vaak te theoretische onderwijs en het bedrijfsleven.

Ik wil het ook over de oude ambachten en het vakmanschap hebben. Die dienen geborgd te worden. De regering heeft daar terdege een functie in. Je kunt dat niet overlaten aan mensen die daar geen budgetten voor hebben en aan clubjes en stichtingen. Zo werkt dat niet. De regering moet zich daar echt mee gaan bemoeien. Het bedrijfsleven klaagt namelijk steen en been over nog steeds ontbrekende of niet afdoende aansluiting van het onderwijs. Ik wil de minister vragen om voor voldoende stageplekken te zorgen bij oude

ambachtsmensen, opdat kennis en kunde niet verloren gaan. Eigenlijk zou ik hem ook nog moeten vragen — dat ga ik niet doen, ik houd het bij de taskforce zzp — om een taskforce handwerkeconomie. Daar zijn we wel ooit groot mee geworden en dat zijn we gebleven. Ik wil graag bemiddeling van de minister.

Tot slot heb ik nog twee verzoeken. Ik verzoek de minister om samen met de minister van Infrastructuur en Milieu een gecoördineerd stappenplan te ontwikkelen in samenwerking met Neerlands eeuwenoude trots, de maritieme sector Nederland, ten behoeve van het behoud van de gezamenlijke kennisbasis en de wereldwijde nummer 1-positie.

Het allerlaatste verzoek is dat wij graag een cybersecuritycentrum voor ondernemers zouden willen, in te richten binnen EZ. Het schijnt dat daar ongeveer 10 miljard schade per jaar mee gemoeid is. Ik hoor daar graag een bevestiging van. Die mensen kunnen niet aankloppen bij het nationaal cybersecuritycentrum van de NCTV. Daar hoor ik nog een graag een reactie op. De benodigde 10 miljoen zijn heel gauw terugverdiend. Ik heb daar een amendement voor rond laten gaan. Als het om 10 miljard schade gaat, zijn die snel terugverdiend.

De voorzitter:

Het woord is aan de heer Verhoeven namens D66. Hij zal zijn inbreng verzorgen samen met mevrouw Van Veldhoven. De heer Verhoeven heeft voor zijn deel zeven minuten in eerste termijn.

De heer Verhoeven (D66):

Voorzitter. Het is tegenwoordig in de mode om te doemdenken en te beweren dat alles slecht gaat in Nederland. Jazeker, er zijn maatschappelijke uitdagingen zoals globalisering en digitalisering waar mensen onzeker van worden. En ja, het economisch beleid moet dus beter. Zo moet er meer geïnvesteerd worden in onderzoek en innovatie, er moet een moderner innovatiebeleid komen en er moeten betere financieringsmogelijkheden komen voor het midden- en kleinbedrijf. Maar de uitgangspositie van Nederland is goed. Dat blijkt uit de vierde positie op de lijst van meest concurrerende economieën. Ook onze digitale uitgangspositie is goed, maar dan moeten we wel blijven werken aan snel internet in de regio en investeren in de surfsupercomputer, zoals mevrouw Mei-Li Vos net al zei. Bovendien moeten wij geen slechte hackwet invoeren of de encryptie gaan verzwakken.

Dit is de laatste EZ-begroting van dit kabinet en dat is niet erg. Want het beleid was vooral: bezuinigen op onderzoek, subsidiëren van grote bedrijven — dat is inderdaad een hobby van de VVD, zoals de heer Graus al zei — en het vasthouden aan negen topsectoren, zoals de VVD net zelf bij monde van de heer Ziengs mompelend toegaf. Het is ook de laatste EZ-begroting van deze minister en dat vind ik wel jammer, want er zijn weinig ministers zoals de heer Kamp. Daarom denk ik als optimistische D66'er graag nog één keer met hem mee en ook maar gelijk met een volgend kabinet.

Dat doe ik allereerst door in te gaan op de bezuinigingen van de kabinetten-Rutte I en II, die ervoor hebben gezorgd dat wij nu verder dan ooit verwijderd zijn van de doelstelling

om 1% van het bruto binnenlands product uit te geven aan publiek gefinancierd onderzoek. Dat is schadelijk voor onze innovatie- en concurrentiekracht en dus ook voor onze economische groei en voor de werkgelegenheid. Daarom wil D66 de komende regeerperiode 1 miljard extra investeren in onderzoek en innovatie. Ten eerste moet een groot deel van dat geld wat ons betreft naar fundamenteel onderzoek, zodat onze Ben Feringa's zich kunnen richten op baanbrekend onderzoek en de volgende Nobelprijs voor Nederland kunnen binnenhalen. Ten tweede moet een deel van dat miljard gaan naar goedwerkende instrumenten voor het midden- en kleinbedrijf en start-ups, zoals de MIT-regeling en de SBIR-programma's. Ik heb daar al vaker over gesproken in de Kamer. Ten derde moet een deel naar het gemoderniseerde innovatiebeleid.

D66 wil het innovatiebeleid omvormen met behoud van het goede door te gaan van negen topsectoren — er zijn nu negen binnenlandse bedrijfstakken, negen topsectoren — naar vier wereldthema's: klimaatverandering, gezondheid, digitalisering en voedsel- en grondstoffenschaarste. Dat zijn vier mondiale, maatschappelijke thema's waarbij Nederland leidend kan zijn in het zoeken naar en vinden van oplossingen.

Het is immers weer tijd om wereldwijd voorop te lopen. Laten wij de oplossing vinden voor de opslag van duurzame energie. Laten wij doorbraken forceren in het genezen van kanker en dementie. Laten wij de weg wijzen naar voldoende veilig voedsel voor iedereen. Van topsectoren naar wereldthema's dus: zo vergroten wij welvaart en welzijn en zo creëren wij kansen en banen. Denk daarbij ook eens aan de maanlanding of de Deltawerken. Want naast kennis en innovatie gaven deze projecten ook hoop en inspiratie en een impuls voor vooruitgang waar iedereen van kon mee profiteren.

Het volgende kabinet zal deze hervormingen moeten doorvoeren. Dat besef ik. Maar ik hoop dat wij vandaag de eerste stap kunnen zetten. Ik wil daarvoor niet het woordenspel waarin ik met de heer Ziengs verstrikt raakte, maar echte dadendrang om geleidelijk de hervorming in te zetten waar eigenlijk iedereen in deze Kamer voor is. De adviesraden zijn ervoor. Eigenlijk is de minister er zelf ook wel voor. Het bedrijfsleven is ervoor. Wetenschappers zijn ervoor. Iedereen is er eigenlijk voor en het enige wat wij moeten doen is het nu gewoon gaan doen. Ik wil vandaag echt proberen om op constructieve wijze daaraan te werken, want misschien heb ik soms te kritische woorden gekozen over de topsectoren. Ik ben daar echter kritisch over. We moeten die nu gaan omvormen naar die wereldthema's. Graag krijg ik hierop een reactie.

Dan kom ik op de digitalisering. Wij zien dat als een van de pijlers onder het innovatiebeleid met grote kansen voor bedrijven op het gebied van slimme fabrieken, het internet der dingen, quantumcomputers en 3D-printers. Maar ook voor de overheid liggen er grote kansen, bijvoorbeeld door blockchaintechnologie te gebruiken om overheidsprocessen efficiënter te laten verlopen. Zo heeft Honduras een deel van de Kamer van Koophandel vervangen door blockchain. Dj Hardwell is bezig met blockchain om copyright beter te regelen. Wij kunnen blockchain gebruiken om betalingen van toeslagen minder fraudegevoelig te maken. Daarom heb ik een amendement ingediend om een SBIR-programma te starten waarmee start-ups gevraagd wordt om overheidsprocessen efficiënter te maken door middel van

blockchaintechnologie. Zo stimuleren wij Nederlandse start-ups en creëren wij oplossingen die de overheid efficiënter maken. Graag krijg ik hierop een reactie van de minister.

Wij hebben het de afgelopen jaren vaak over start-ups gehad. Al die aandacht is positief, want die heeft ervoor gezorgd dat Nederland echt een goed start-upland is geworden. Die aandacht is deels te danken aan de StartupDelta, maar diezelfde StartupDelta zit ook start-ups in de weg. Zo concurreert de overheid andere start-upcongressen weg die door ondernemers met nul komma nul subsidie georganiseerd worden. Dat is zeer onwenselijk. Niet voor niets werken VVD en D66 aan een aanscherping van de Wet markt en overheid. Ik vraag de minister om te stoppen met ondernemer te spelen en om de conferentie van de StartupDelta te stoppen.

De minister heeft in antwoord op feitelijke vragen gezegd dat het de taak is van de StartupDelta om buitenlandse start-ups naar Nederland te halen. Dat klinkt leuk, maar een start-up als Uber trekt enorm veel getalenteerde programmeurs weg die anders zelf een start-up waren begonnen in Nederland. Dat is goed voor de werkgelegenheid, maar slecht voor het start-upklimaat. Ik hoor graag een reactie op die activiteiten van StartupDelta, die eigenlijk belemmerend zijn voor een aantal start-ups die juist zelf die activiteiten verrichten.

Ik sluit af met een hoogtepunt uit mijn carrière in de Tweede Kamer, te weten de cookiewet. Regelwaakhond Actal heeft deze week gezegd: weg met de cookiewet. Lekker makkelijk! Hij heeft op zichzelf wel gelijk dat het irritant is, maar dat standpunt gaat er volledig aan voorbij dat grote internetbedrijven mensen stiekem willen volgen op internet, om daarmee geld te verdienen.

Toch wil ook D66 blijven kijken naar een betere manier om mensen bewust te laten zijn van hun online privacy, maar met meer gebruiksgemak dan nu het geval is. Wat D66 betreft gaan mensen voortaan via de browser toestemming geven. Mensen kunnen dat nu al doen via adblockers als Ghostery en Disconnect, maar die functionaliteit zou eigenlijk op elke browser ingebouwd moeten worden. Uiteindelijk zullen we dit op Europees niveau moeten regelen, dat weet ik ook, maar ik vraag de minister om de mogelijkheden te bekijken om alvast een stap voorwaarts te zetten in die richting. Ook daar hoor ik graag een reactie op.

De heer Smaling (SP):

De heer Verhoeven doet een interessante suggestie om de topsectoren te vervangen door een nieuw model. Ik kan er een heel eind in meegaan, maar ik denk aan de traditionele topsectoren die niet direct een plaats krijgen in het voorstel van de heer Verhoeven, bijvoorbeeld chemie en energie. Waar blijven die grote bedrijven dan? Ik denk dan aan Tata Steel, de havens, Shell Moerdijk, Chemelot, en zo. Het lijkt alsof zij er een beetje buiten vallen omdat zij geen eindproducten of consumentenproducten maken. Ik zie die sectoren niet meteen terug in het model van die vier domeinen die de heer Verhoeven noemt. Zie ik dat goed? Zo nee, hoe ziet hij die sectoren dan terug in zijn eigen model?

De heer Verhoeven (D66):

Het is op zichzelf verrassend dat de SP vraagt om grote bedrijven een positie te laten behouden in het topsectoren-

beleid. Het idee van D66 is dat je niet kijkt naar de omvang van een bedrijf of naar de sector waarin het zit, maar dat je kijkt naar de innovatiekracht van een bedrijf, in aansluiting op die vier thema's. Met betrekking tot die vier thema's zijn er wereldwijd veel vraagstukken. Nederland wil vooroplopen bij het oplossen van die vraagstukken. Het maakt niet uit welk bedrijf dan met die oplossingen komt, want dat kan iedereen zijn, maar je richt je geld op die oplossing en je zegt niet dat zij bij deze sector moeten horen. In plaats van te denken in negen verouderde bedrijfstakken, die eigenlijk niet meer van deze tijd zijn en die vaak gedomineerd worden door grote, gevestigde bedrijven, zeggen wij: laat dat los, stel die vier wereldwijde vraagstukken centraal en laat ieder bedrijf in Nederland, groot of klein, in welke sector dan ook, de kans krijgen om daar zijn innovatievoorstellen voor te doen. Dat is het idee van D66.

De heer Smaling (SP):

Dat is mij duidelijk. Ik noem die bedrijven deels omdat er veel werkgelegenheid zit, maar ook omdat volgens het rapport van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Rijk zonder CO₂, die hogetemperatuursectoren het traagste naar die CO₂-neutrale samenleving in 2050 gaan, door de aard van het soort werk dat daar gebeurt. Ik kom hiermee omdat je die bedrijven wel moet meenemen. Het soort investeringen dat zij moeten plegen, is van een andere orde dan een woning isoleren of elektrisch gaan rijden.

De heer Verhoeven (D66):

Absoluut. Het gaat hier om beleid van de overheid. Het topsectorenbeleid is erop gericht om innovaties sneller, beter en kansrijker naar de markt te laten komen. Dat is het idee van het topsectorenbeleid. Dat hebben we nu gevormd naar negen bedrijfstakken. De heer Smaling heeft gelijk dat je altijd na moet denken over de gevolgen voor bepaalde bedrijven die misschien minder makkelijk een transitie kunnen maken. Dat is waar. Nu wordt het topsectorenbeleid echter voor een groot deel gedomineerd door bedrijven uit de gevestigde orde, die vaak werken met bestaande of zelfs verouderde technologieën, waar ze ook aan willen vasthouden. Daardoor komt heel veel innovatiekracht in Nederland juist niet op de markt en vindt deze niet zijn weg de wereld in. Er zijn namelijk ook belangen bij die grote bedrijven om dingen tegen te houden en bepaalde innovaties niet door te laten gaan. D66 heeft de afgelopen jaren steeds gezegd: geef de echt nieuwe bedrijven en technologieën een kans om te profiteren van het innovatiebeleid en laat dat niet te veel die grote gevestigde bedrijven zijn, die al gebruikmaken van heel veel andere overheidsregelingen waardoor ze de werkgelegenheid op peil kunnen laten; zo gaat er 1 miljard euro per jaar naar de innovatiebox en zijn er allerlei andere regelingen waardoor ze fiscale voordelen hebben.

Topsectorenbeleid moet innovatiekracht bevorderen. D66 wil echt dat dit gericht is op kleine, snel groeiende, nieuwe bedrijven met nieuwe technologieën. Maar het mag ook een groot bedrijf zijn dat met een innovatief idee komt. Dat is in ons nieuwe voorstel ook gewoon mogelijk, maar het gaat erom dat het niet meer door die grote, gevestigde bedrijven wordt gedomineerd. Ik ben niet de enige die dat zegt; ook de AWTI (Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie), wetenschappers en mensen uit het bedrijfsleven zeggen dat. VNO-NCW geeft het eigenlijk ook toe in haar campagne NL Next Level. Het is nu gewoon tijd

om in de Kamer met elkaar de stap te zetten om die topsectoren om te vormen, met behoud van het goede, maar met een omvorming naar die wereldthema's. De zorg van de heer Smaling is daarmee volgens mij goed te ondervangen.

De heer Graus (PVV):

Sorry, ik kan de beginzin van de heer Verhoeven niet letterlijk herhalen. De PVV is sinds kort dé ondernemerspartij van Nederland en ik kreeg per telefoon wat complimenten binnen die ik even aan het lezen was.

De heer Verhoeven (D66):

U kreeg complimenten over mijn inbreng?

De heer Graus (PVV):

Nee, over die van mij, mijnheer Verhoeven. U begon meteen daarna.

Ik meen dat u in uw beginzin iets zei over zuur zijn. Mogelijk doelde u met uw beginzin op mijn betoog. Dat weet ik niet, dus dat vraag ik u. U zei dat we niet zo zuur of pessimistisch moeten zijn, want dat het allemaal best wel meevalt. Dat vind ik heel raar, want op een volksvertegenwoordiger wordt een beroep gedaan als iets niet goed gaat. Als het goed gaat, hoor je de mensen bijna niet. Het is dus logisch dat je enkel klachten over de regering binnenkrijgt. Daar ga je een verhaal van maken. Het is dus logisch dat dat verhaal nooit positief is. Ik vertegenwoordig die mensen. Daarom is de PVV dé ondernemerspartij; dat bleek ook onlangs weer. Het is heel gemakkelijk om te zeggen dat we niet zo zuur en pessimistisch moeten doen — ik weet niet hoe u het verwoordde — maar willen we de mensen die echt in de knel zitten, hier vertegenwoordigen, dan zullen we ook die zure dingen moeten vertellen aan de minister. In uw ogen zijn het blijkbaar zure dingen; voor mij is het mijn werk en mijn missie. We zitten hier toch om samen iets te bereiken voor die mensen?

De voorzitter:

Wat is uw vraag?

De heer Graus (PVV):

Ik zou hierop graag een reactie krijgen. Daar ben ik mee begonnen.

De heer Verhoeven (D66):

Misschien is het goed als ik mijn openingszin herhaal, want ik heb het gevoel dat de heer Graus die niet goed gehoord heeft, omdat hij bezig was met het in ontvangst nemen van alle complimentjes op zijn telefoon.

De heer Graus (PVV):

Dat gaf ik al aan.

De heer Verhoeven (D66):

Ja, dat is heel goed en heel eerlijk. Omdat ik weet dat u een eerlijk mens bent, wil ik nog een keer mijn openingszin voorlezen, dan kunnen we op basis daarvan verder praten

over de benadering, want wat de heer Graus zegt, is wel van belang. Ik zal mezelf even citeren. Dat is ongewoon, maar in dit geval wel nodig. Ik zei: "Voorzitter. Het is tegenwoordig in de mode om te doemdenken en te beweren dat alles slecht gaat in Nederland." Dat zei ik. Daarmee gaf ik aan — laat ik er geen poppenkast van maken — dat er inderdaad politieke partijen zijn die absoluut terecht wijzen op problemen die er zijn. Die problemen zie ik ook: globalisering, ongelijkheid, digitalisering. Dat maakt mensen onzeker. Daar hebben wij ook oog voor. Er zijn echter partijen die er een soort mode of spel van maken om te zeggen dat alles verkeerd gaat, dat individualisering, migratie, grootkapitaal en dergelijke bedreigingen zijn en dat er helemaal niets terecht komt van Nederland. Als wij bezien hoe het land ervoor staat, dan blijkt uit onderzoeken en vergelijkingen dat het met Nederland op zich niet slecht gaat. Daarbij geef ik de heer Graus gelijk dat er absoluut een groep mensen is in dit land die zeggen: hou op, met mij gaat het helemaal niet zo goed en ik voel mij onzeker. Mijn partij, D66, wil daar absoluut iets aan doen. Maar wij moeten ook niet doorschieten en zeggen: alles gaat slecht, er is geen goede toekomst meer, er is geen hoop meer en er is geen reden meer voor optimisme. Want, mijnheer Graus, dat is er wel. Wij hebben veel potentie. Wij hebben veel kansen. Wij kunnen veel innovaties brengen en wij kunnen heel veel nieuwe banen creëren; als wij het maar willen. Soms denk ik weleens: als de PVV daar nu iets meer oog voor heeft, kunnen wij nog meer bereiken dan wij in debat al zouden kunnen.

De heer Graus (PVV):

Ik heb het iets anders samengevat in mijn woorden; iets directer. Het is dus helemaal geen mode om te doemdenken en noem het allemaal maar op. Ik sta hier om ondernemers te vertegenwoordigen die klachten hebben. Die uit ik hier. Ik heb de minister vandaag zelfs nog een compliment gemaakt. Dat doe ik ook regelmatig aan PostNL, de KLM, Schiphol en noem maar op; bedrijven waar wij trots op zijn. Maar wij kunnen niet alleen maar complimenten maken. Wij zitten hier om problemen op te lossen, om mensen uit de knel te halen die het water tot de lippen staat. Dat heeft niets te maken met mode, doemdenken of hoe u het ook verwoordt. Daar gaat het niet om. Wij zijn niet voor niets dé ondernemerspartij geworden, mijnheer Verhoeven, dat is niet voor niets. Wij luisteren naar wat mensen zeggen en verwoorden dat daar waar u nu staat. U noemt het doemdenken. Wij noemen het realiteit en wij willen graag dat die minister er iets aan gaat doen, samen met het kabinet. Dat is het enige. That's it. Voor de rest ben ik privé een heel positieve man. Het gaat mij niet aan. Het gaat mij goed voor de wind. Wij zitten hier echter voor de mensen met wie het niet goed gaat.

De voorzitter:
Helder.

De heer Verhoeven (D66):

Dat ben ik op zich met de heer Graus eens. Daarom heb ik een aantal dingen gezegd die absoluut beter moeten. Ik ben daar heel duidelijk over geweest: meer investeren in onderzoek en innovatie, zodat wij meer nieuwe banen kunnen creëren. Wij moeten een moderner innovatiebeleid voeren, zodat Nederland in de hele wereld voorop kan lopen

met nieuwe oplossingen. Dat is goed voor de werkgelegenheid hier. Verder noem ik betere financieringsmogelijkheden voor het midden- en kleinbedrijf. U noemt zichzelf nu even snel de ondernemerspartij, op basis van een of ander onderzoek waaruit blijkt dat u daar misschien wat meer stemmen hebt gehaald. Dat gun ik u, maar D66 is al jaren bezig met het stimuleren en versterken van het midden- en kleinbedrijf. Waar ik echter niet aan meedoe, zeg ik tegen de heer Graus, is doen alsof er alleen maar kansloze situaties zijn en zeggen dat Nederland nergens meer staat, dat het allemaal slecht gaat, dat dit kabinet alleen maar fouten heeft gemaakt, dat Nederland kansloos is en dat het nergens meer naartoe gaat. Dat is overdrijven en te ver doorschieten. Daardoor maak je mensen bang. Daardoor geef je mensen het idee dat er geen hoop meer is.

Ik ben het dus eens met de heer Graus dat de politiek een oplossing moet vinden voor mensen die onzeker zijn en problemen zien. Daar ben ik het geheel mee eens en daar hebben wij ook altijd voorstellen voor. Maar wij moeten niet doorschieten en doen alsof Nederland helemaal niets meer kan bereiken, omwille van electoraal gewin. Dat is wel wat er gebeurt bij sommige partijen. Dat heb ik willen benoemen en dat is mijn goed recht als parlementariër.

De heer Graus (PVV):
Voorzitter ...

De voorzitter:

Volgens mij zijn de standpunten voldoende gewisseld, mijnheer Graus.

De heer Graus (PVV):

Ik wil één punt weggehaald hebben en dan stoppen wij erover. Het gaat toch om de mensen. Die beslissen, en niet mijnheer Verhoeven. Ik zit tien jaar in de Kamer en heb altijd de kerk in het midden gelaten. Ik heb altijd bedrijven complimenten gemaakt en ik heb ook de regering vaak complimenten gemaakt. Als iets niet goed gaat, moet ik dat echter ook kunnen zeggen, zonder dat ik een doemdenker of een azijnpisser ben.

De voorzitter:

Met alle respect, maar dat heb ik de heer Verhoeven niet horen zeggen.

De heer Graus (PVV):

Hij zei "een mode tot doemdenken ..." en noemde letterlijk de PVV. Dan hebt u niet goed geluisterd, mijnheer de voorzitter.

De heer Verhoeven (D66):

Ik heb niet de PVV genoemd, voorzitter ...

De voorzitter:

Mijnheer Verhoeven, ik ben aan het woord en ik heb zojuist gezegd dat ik heel goed naar de heer Verhoeven heb geluisterd. Hij heeft niet gezegd dat de heer Graus alleen maar doemdenkt. Het lijkt mij goed dat wij daarmee dit

punt van het debat afronden, de heer Verhoeven danken voor zijn inbreng en overgaan naar mevrouw Van Veldhoven, die ook namens de fractie van D66 nog een aantal zaken zal inbrengen in dit debat.

De heer **Verhoeven** (D66):

Dank u wel. Ik zal mij met de heer Graus verstaan om ervoor te zorgen dat wij de middenweg vinden tussen azijnpissen en optimisme.

De **voorzitter**:

Het woord is aan mevrouw Van Veldhoven.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Ik ben ook een optimist van nature, kan ik zeggen.

Voorzitter. Koken op zonne-energie, je huis verwarmen met aardwarmte, rijden op waterstof of wind; dat is de duurzame toekomst waar wij heen willen, zonder klimaatverandering, maar met banen en innovatie. Dat zijn langetermijnambities, maar dat betekent niet dat we kunnen zeggen dat de toekomst dat wel voor ons oplost. Vorige week kwam het kabinet met goed nieuws. We zitten bijna op koers wat betreft onze CO₂-reductie in 2020. Er is ook echt winst geboekt, waarvoor complimenten aan alle betrokkenen, inclusief deze minister. Maar, eerlijk is eerlijk, 40% is ook papieren winst. Terwijl de urgentie stijgt, verslapt de aanpak na 2020, terwijl de ambitie wat D66 betreft juist omhoog moet. Komt de minister nog met scenario's voor een ambitieus energieakkoord 2030?

Dan kom ik tot energiebesparing. De minister heeft er vertrouwen in dat de doelen binnen bereik zijn. Vertrouwen is mooi, maar ik zie dat nog niet terug in de cijfers. Kan de minister ons de berekening sturen waarop hij baseert dat het echt binnen bereik is? Want als hij dat zegt, geloof ik meteen dat hij daar een goede basis voor heeft. En dan niet een berekening waarin alles meezit, maar gewoon de middenvariant, waarmee we altijd rekenen.

De grote industrie hecht aan energiebesparing en dat is terecht, want dat scheelt immers geld. Maar ondanks dat de sector zegt daaraan te hechten, loopt men achter op de belofte die aan minister Kamp is gedaan om een bijdrage te leveren aan de ambitieuze doelstellingen van het energieakkoord. Ik deel dan ook de mening van de minister dat wij stevigere afspraken moeten maken. Reden waarom ik vandaag een initiatiefnota heb ingediend. De collega's hebben die inmiddels via Parlis ontvangen. In die initiatiefnota bepleit ik om via een uitbreiding van de Wet milieubeheer, nog zeker 4 petajoule — bijna de helft van wat de grote industrie zou inleveren — rendabel te besparen. Die 4 petajoule is ongeveer evenveel als 60.000 huishoudens. Dat is meer dan de consumptie van de gezinnen in de stad Rotterdam. Wil de minister een reactie geven op deze initiatiefnota? Dat hoeft uiteraard niet vanavond.

Ik kom tot de gebouwde omgeving. Ook in de gebouwde omgeving zijn de uitdagingen groot. Gemeenten hebben goed zicht op de wijken waar potentie zit, maar ze hebben te weinig middelen. D66 zou graag prestatieafspraken willen maken met de gemeenten en hun de instrumenten willen

geven om die uit te voeren. Geef gemeenten de mogelijkheid om met de middelen die beschikbaar zijn voor de particuliere markt, projectmatig aan de gang te gaan. En maakt de minister in de Wet versnelling energietransitie nu eindelijk definitief een einde aan de gasaansluiting als uitgangspunt? Kan hij gas ook uit de energieprestatievergoeding halen? Wat D66 betreft hoort die daar echt niet thuis.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik wil even aansluiten bij het mooie werk van mevrouw Van Veldhoven in haar initiatiefnota. Het is misschien een ietwat technische vraag, maar daar houdt mevrouw Van Veldhoven wel van. Een en ander is gebaseerd op de Wet milieubeheer en zij wil die graag uitbreiden. Maar nu hebben we in de Kamer, naar ik meen met instemming van D66, net de Omgevingswet aangenomen. De Wet milieubeheer verdwijnt in de Omgevingswet. Daarmee staan er geen harde normen meer in de wet. Zij heeft vast al bedacht hoe dat moet worden opgelost.

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

Inderdaad worden heel veel van de normen die gelden in de omgeving in één wet geïntegreerd. We hebben dan eigenlijk een nieuw stelsel: één kaderwet waar de normen inderdaad niet meer in staan, maar met daaronder Algemene Maatregelen van Bestuur, waarin al die regels voor waar je je aan moet houden, goed georganiseerd wel staan. Zo weet je als ondernemer precies waar je je aan moet houden. Dit is ook geen initiatiefwet, maar een initiatiefnota. Dat komt doordat de Kamer zo'n Algemene Maatregel van Bestuur niet zelf kan amenderen. Ik wil dat de minister dit of nog in de Wet milieubeheer regelt voordat deze in de Omgevingswet opgaat, of direct in de AMvB. Nu geldt de verplichting voor alle supermarkten op de hoek dat zij allemaal maatregelen moeten nemen die zich binnen vijf jaar terugverdienen. De grote industrie hoefde dat niet te doen. Het gaat erom dat we nu zeggen: zij gaan dat ook doen, want het verdient zichzelf terug. Het is winst voor hen en het is winst voor het klimaat. Zo kunnen ze ook hun beloften invullen. Technisch gezien komt het straks inderdaad onder de Omgevingswet, en dan in een AMvB.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Ik heb in 2013 voor het eerst in een begrotingsoverleg vragen aan de minister gesteld over de Wet milieubeheer en die vijf jaar terugverdientijd. De wet bestond toen al geruime tijd. Nu ben ik van nature ook een optimist, maar aangezien we tot nu toe de handhaving nog niet echt voor elkaar hebben gekregen, ben ik bang dat met het verdwijnen uit een wet en het verschuiven naar een AMvB, de aandacht en ook de kans op een goede handhaving verslapt. In 2013 kreeg ik steun van D66, vervolgens hebben we er een jaar of drie zij aan zij aan lopen sjoeren, maar nog steeds gebeurt het niet. Hoe gaan we, als we dat inderdaad in deze AMvB's geprutst krijgen, effectief handhaven bij deze gemeenten?

Mevrouw **Van Veldhoven** (D66):

De handhaving is hier inderdaad een issue. Daarin heeft mevrouw Van Tongeren helemaal gelijk, maar er zijn ook heel positieve voorbeelden. Zo heeft de gemeente Den Bosch één extra handhaver aangesteld — 1,0 of 1,2 fte — en met uitstekende samenwerking met de bedrijven in de regio evenveel energie bespaard als vijf windmolens bij

elkaar opwekken. Het bedrijfsleven was heel erg enthousiast over die aanpak. Dat laat zien dat het voor bedrijven een goede uitgangspositie is om de juiste maatregelen te nemen als je eenmaal in kaart hebt gebracht hoeveel je kunt besparen, en dat dit zich binnen vijf jaar terugverdient. Dat helpt dus.

Daarnaast is er geld vrijgemaakt voor 100 extra inspecteurs. Het kabinet heeft besloten om via de gemeenten, via de handhavingsorganisaties, in dit geval de uitvoeringsdiensten, extra in te zetten op de handhaving. Dat blijft natuurlijk cruciaal. Ik deel helemaal met mevrouw Van Tongeren dat dit een belangrijk uitgangspunt is en dat dit niet tot de volgende papieren letter moet worden, want dan zijn we nog niets opgeschoten. Wel helpt het dat deze sector aan minister Kamp heeft beloofd om die 9 petajoule te realiseren. Als ze het niet doen met maatregelen die renderen, zullen ze het moeten doen met maatregelen die misschien minder goed renderen. Ik denk dat ze een voorkeur zullen hebben voor maatregelen die zich binnen vijf jaar terugverdienen. Dat zijn de maatregelen waarover we het hebben.

Overigens is in de nota ook precies uitgewerkt welke aanpassingen er in welke regelgeving moeten worden aangebracht. Het gaat om het Besluit omgevingsrecht en om artikelen van de Tijdelijke regeling implementatie artikelen 8 en 14 Richtlijn energie-efficiëntie, maar uiteindelijk komt het allemaal onder de Omgevingswet terecht.

De voorzitter:

U vervolgt uw betoog.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Een allerlaatste kleine korte afronding? Wethouder Jan van der Meer van GroenLinks in Nijmegen heeft dit door overleg met ondernemers voor elkaar gekregen, en niet zozeer door de regelgeving. Ik ga ervan uit dat ook D66 via de wethouders en overleg met de winkeliers en het mkb graag deze uitvoering wil. Ik wens mevrouw Van Veldhoven dus veel succes met haar nota.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Hartelijk dank. Overigens heet mijn vader ook Jan van der Meer, dus het is altijd leuk om die naam te horen via de wethouder van GroenLinks, die al vaker voorbij is gekomen.

Over duurzame opwekking heb ik met deze minister al bij menig begrotingsdebat gesproken. Deze begroting is de laatste van dit kabinet en naar wij hebben mogen vernemen ook van deze minister. Daarbij past dank, maar ook een vraag, want deze minister heeft ook de afspraak gemaakt om de 1 miljard uit de begrotingsreserve duurzame energie aan het einde van deze kabinetsperiode terug te geven aan de schatkist. Is dat geld dan niet meer nodig voor de energietransitie?

Ik heb een tweede vraag over dit onderwerp. De afspraak is altijd geweest dat de subsidie voor de biomassa-bijstook alleen zou worden gegeven als er overeenstemming met de milieubeweging over de duurzaamheidscriteria was. Dat blijkt nog niet zo te zijn. Het lijkt mij niet meer dan logisch dat de minister de uitkering van de biomassasubsidies

opschort totdat die overeenstemming er wel is. Graag een reactie.

Tot slot. Voor de toekomst is innovatie in onder andere energieopslag cruciaal. Mijn collega Kees Verhoeven benoemde dat net al als een van de grote thema's om de energietransitie efficiënt te laten uitvoeren. Hierover is net een actieplan van heel veel innovatieve bedrijven uitgekomen. Ik zou de minister tot slot om een reactie daarop willen vragen.

De voorzitter:

Dank u. Dat was exact binnen de tijd die u zelf had aangegeven.

Ik geef nu graag het woord aan de heer Bruins namens de fractie van de ChristenUnie. Hij heeft een spreektijd van acht minuten.

□

De heer Bruins (ChristenUnie):

Voorzitter. Waar verdient ons land zijn geld mee? Met het maken van slimme producten die we kunnen exporteren. Ik weet dat de minister een warm voorstander is van de maakindustrie, net als ik. Hij weet ook dat we vakmensen nodig hebben. Ik zie niet alleen dit debat, maar ook de OCW-begrotingsbehandeling eigenlijk als een innovatiedebat. We hebben vakmensen, technici en specialisten nodig. Topbedrijven en hightechbedrijven die innovaties maken en slimme mensen in dienst hebben, hebben minister Kamp vaak helemaal niet nodig. Zij doen het gewoon op eigen kracht, maar soms is een klein steuntje in de rug wel makkelijk.

Daarom heeft de ChristenUnie zich verbaasd over het feit dat die kleine steuntjes in de rug juist in deze begroting een beetje het slachtoffer lijken te zijn. De MIT-regeling is al genoemd. Er is een forse overtekening. De MIT-regeling wordt nu gekort, maar ook de innovatieprestatiecontracten staan onder druk en de innovatievouchers staan op het punt om te verdwijnen. Zo houdt het mkb niet heel veel meer over. Graag hoor ik daarom van de minister waarom nou juist die kleine steuntjes in de rug voor de bedrijven verdwijnen. Dit zijn regelingen die zo simpel en snel zijn en waarover we zo veel positieve geluiden horen uit het bedrijfsleven.

Ik noem ook de SBIR-regeling. Die is heel waardevol voor innovatieve maatschappelijke oplossingen vanuit het bedrijfsleven. Ik hoor graag van de minister waarom juist de SBIR niet wordt voortgezet.

Het mkb moet bovendien een forse premieverhoging betalen voor het gebruik van de borgstellingsregeling, de BMKB. Waarom maakt de minister de toegang tot financiering nou juist weer moeilijker? We zijn weliswaar uit de crisis, maar de regeling blijkt nog altijd hard nodig te zijn voor veel bedrijven. Waarom verhoogt de minister de reservering op de begroting niet? Wil hij overwegen om eventuele extra's in een stroppenpot voor slechtere tijden te steken? Ik hoor graag een reactie. Ik heb hierover ook al amendementen van collega's gezien.

Ik zoom wat in op een paar specifieke onderwerpen voor vanavond. We hebben vanmiddag al gepraat over het Van Swinden Laboratorium, het Nationaal Metrologisch Instituut van Nederland. Ik heb toen al gezegd dat ik vind dat de publieke financiering van het VSL eigenlijk niet verder kan dalen zonder dat schade wordt toegebracht aan de vooraanstaande positie van de Nederlandse metrologie. Ik ben echter blij met het antwoord dat de minister zojuist gaf tijdens het VAO en met zijn positieve opstelling. Hij wil gaan kijken naar een langetermijnperspectief voor het Van Swinden Laboratorium en voor metrologie in Nederland, met name op het publiek-private grensvlak. Ik heb eerder al een amendement voor 2017 ingediend. In de begroting staat een bezuiniging van €500.000. In mijn amendement wordt opgeroepen om die bezuiniging teniet te doen. Ik heb daar ook een dekking voor gevonden. Maar in de brief van een paar dagen geleden schrijft de minister over een bezuiniging van €350.000. Kan hij dat nader toelichten? Hoeveel van de bezuiniging is nu precies gedicht? Wat blijft er nog over? Hoe ziet de minister dit voor 2017, specifieke voor het Van Swinden Laboratorium?

Mijn tweede specifieke punt gaat over de DEI-regeling. Ook daarover hebben we vanmiddag gesproken. Ik dank de minister ook voor zijn reactie tijdens het VAO over die regeling Demonstratie energie-innovatie en voor zijn reactie op mijn motie hierover. Hij zei dat verruiming van die regeling zal leiden tot staatssteun. Het is niet mijn bedoeling om de minister tot overtreding van staatssteunregels te dwingen. Dat zou ik zeker niet willen. Maar ik wil wel innovatieve en duurzame initiatieven stimuleren. Ik heb in dit verband onder andere de scheepsbouw en de chemie genoemd. Nu wijs ik de minister erop dat in de Europese richtlijn het bijzondere karakter van innovatie in de scheepsbouw wordt erkend, en er dan ook ruimte in die richtlijn wordt gegeven voor subsidie in die sector zonder dat er sprake is van staatssteun. Wil de minister met het oog daarop opnieuw kijken naar die DEI-regeling? Wil hij overwegen om budget te oormerken of beschikbaar te stellen, zodat onze scheepsbouwsector de meest duurzame en innovatieve in de wereld kan blijven?

Een derde specifieke punt gaat over de bouwsector. Ik heb daarover ook al in het AO gepraat. Er zijn moderne, innovatieve mkb-bedrijven in de bouw die met een integrale visie willen en kunnen bijdragen aan de komende energietransitie. Zij moeten door betere regelgeving vanuit de overheid en door innovatief aanbesteden de mogelijkheid krijgen om hun innovaties te ontwikkelen en toe te passen. De ChristenUnie wil dat daarmee wordt bijgedragen aan de visie van een energietransitie in één generatie. Dat is een grote maatschappelijke opgave. Dit zien we alleen al aan het loskoppelen van woningen van het gasnet. Maar onze omgeving en infrastructuur zullen gaan veranderen. De bouwsector heeft nu juist kansen om wereldwijd koploper te zijn bij het realiseren van nul-op-de-meterwoningen en energie leverende woningen. Ik wil vragen aan de minister van Economische Zaken of hij, als hoeder van innovatie en het bedrijfsleven in Nederland, bereid is om zich, net als minister Blok voor Wonen, hard te maken voor een versneling in nul-op-de-meterwoningen.

Belangrijk voor de ChristenUnie zijn Groningen en de schade aan woningen als gevolg van aardbevingen daar. Het is al even ter sprake gekomen bij andere collega's. De ChristenUnie vindt dat bewoners van de provincie Groningen keuzevrijheid moeten hebben bij herstel van schades

door gaswinning en bij versterking van hun woning. Op die manier krijgen lokale aannemers veel meer kans. Omdat het aantal C-schades is toegenomen, vindt er echter bijna geen herstel meer plaats. Wat een paar jaar geleden nog als een gevaarlijke situatie werd bestempeld en resoluut werd aangepakt door lokale aannemers, wordt nu afgedaan als veilig, of krijgt het stempel C-schade. Er worden veel rapporten geschreven en er is sprake van veel administratieve rompslomp, maar er komt op dit moment bijna niets terecht in de lokale Groningse economie. Het Centrum Veilig Wonen heeft de versterkingsopdrachten aan een beperkt aantal aannemers gegund. Aannemers moeten voldoen aan een erkenningsregeling. Volgens de ChristenUnie zet dit de markt op slot. Is de minister bereid om de keuzevrijheid te maximaliseren en lokale aannemers in Groningen meer kansen te geven? Ik weet dat de situatie al iets is verbeterd in de zomer, maar het kan echt nog vrijer en meer open.

Ik zal zelf op bezoek gaan bij het Centrum voor Veilig Wonen – vandaag ontving ik een uitnodiging, waarmee ik heel blij ben – en daar de klachten van de Groningers toetsen met de zienswijze van het CVW. Ik wil echter ook de minister vragen om het CVW er nog eens extra op te wijzen dat het volledig open zou moeten staan voor lokale Groningse ondernemers.

Ik sluit af met de volgende opmerking. De ChristenUnie is geschrokken van recente berichten over de dwang op winkeliers om op zondag open te gaan, onder meer in Woerden en Houten. Bij de APB is de motie van de heer Van der Staaij, mede ondertekend door de ChristenUnie, aangenomen, terwijl enkele jaren geleden nog het amendement-Schouten c.s. om zondagsdwang in het Burgerlijk Wetboek te verbieden werd verworpen. De regering zegt dat zij eerst de evaluatie van de wet wil afwachten en dat wij eind van dit jaar meer zullen weten, maar dat duurt zo lang. Wij constateren nu toch dat de dwang om op zondag open te gaan onwenselijk is? Wat kan de minister nog doen voor deze winkeliers tussen nu en het eind van het jaar?

De heer Ziengs (VVD):

De opmerking over de zondagsopenstelling – of beter gezegd de zondagsluiting, zoals de ChristenUnie het hier verwoordt – noopt mij tot het lopen naar de interruptiemicrofoon. In de zojuist beschreven situatie gaat het vaak om privaatrechtelijke zaken en niet om een wet. Zouden wij wellicht ook over het opleggen van dwang, zoals nu gebeurt in sommige gemeenten in toeristische gebieden, waar winkeliers graag open willen op zondag, terwijl dat nu niet mogelijk is, overeenstemming kunnen bereiken met de ChristenUnie?

De heer Bruins (ChristenUnie):

Ik denk dat de heer Ziengs hier een publiekrechtelijke en een privaatrechtelijke situatie met elkaar vergelijkt. Het lijkt te gaan om logisch in elkaars verlengde liggende situaties, maar dat is niet het geval. Het gaat hier om twee heel verschillende zaken, die verschillende oorzaken en aanvliegroutes hebben. Ik zou die zaken voor deze microfoon niet tegen elkaar willen uitruilen. Op dit moment constateer ik dat winkeliers in een privaatrechtelijke situatie in feite gedwongen worden om op zondag open te gaan. Wij willen het echter hebben over de situatie waarin het mogelijk moet zijn om ook gewoon je winkel op zondag dicht te houden.

Dat is toch heel anders dan de situatie waarover de heer Ziengs spreekt.

De heer **Ziengs** (VVD):

Ik ben blij dat de heer Bruins nu toegeeft dat het hier gaat om twee totaal verschillende situaties, een privaatrechtelijke en publiekrechtelijke. Dat was ook de bedoeling van mijn vraag. Ik wil nu mijn vervolgvraag stellen. Er zijn ook gevallen bekend van warenhuizen die shops in hun eigen shop hebben en die in het contract met die shops opnemen dat zij het niet gewenst vinden dat die shops op zondag open gaan, terwijl daartoe wettelijk wel de mogelijkheid bestaat. Die ondernemers willen graag open zijn op zondag, wat de gemeente ook toelaat, terwijl het desbetreffende warenhuis dat niet wil. Hoe kijkt de ChristenUnie daartegen aan? Dat is toch immers van hetzelfde laken een pak?

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

De heer Ziengs spreekt hier over situaties waarbij in feite grondrechten met elkaar botsen. Als grondrechten met elkaar botsen, moet je altijd heel voorzichtig zijn en kun je niet zeggen dat je het op deze of die manier gaat oplossen. In een dergelijk geval is het altijd nodig dat je gaat kijken wat er specifiek aan de hand is. Er moet dan ook maatwerk worden geleverd. Dat moet per geval goed uitgediscussieerd en bekeken worden. Daarvoor kunnen we op dit moment geen algemene regel stellen.

De heer **Ziengs** (VVD):

Daarmee was die motie dus inderdaad een onzinmotie, zo begrijp ik.

De heer **Bruins** (ChristenUnie):

Die conclusie laat ik aan de heer Ziengs.

De **voorzitter**:

Het woord is aan mevrouw Van Tongeren namens de fractie van GroenLinks. Haar spreektijd is tien minuten.

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Voorzitter. Ik zei het al in een interruptiedebatje: deze minister zal de geschiedenis ingaan als de minister van het energieakkoord en de minister van de gasbesluiten.

Ik ben blij met deze minister als het gaat om de geboekte voortgang op het gebied van duurzame energie en wind op zee. Deze minister heeft een plan van GroenLinks, Green Car Valley, gesteund om de schone auto-industrie in het zuiden van Nederland een kontje op te geven ten behoeve van elektrische auto's. Ook heeft hij iets gedaan aan de grondspeculatie in verband met windmolens. Deze minister is nooit te beroerd om zijn ongelijk toe te geven als hij ergens naast zit en het Kamerlid van GroenLinks toch gelijk heeft. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de grondspeculatie in verband met windmolens. De minister wist eerst niet dat dat bestond, maar hij zocht het uit, gaf het toe en ging er vervolgens ook wat aan doen. Hetzelfde gold voor het gebruik van diesel bij de zoutwinning in de Waddenzee. De minister kende het niet, zocht het uit, gaf toe dat het zo was,

en checkte of dat veilig kon gebeuren. Dat is wat je graag ziet in je minister. Verder complimenteer ik de minister ermee dat hij, toen ik een rijtje elektrische auto's op het Plein voor het Kamergebouw had staan, bereid was om naar buiten te komen om het plan in ontvangst te nemen. Ook zijn we samen een keer een heleboel zonnepanelen op een basisschool in Arnhem wezen openen. Tot zover de herinneringen.

Als deze minister nog één heldendaad voor mij kan verrichten in deze periode, zou ik nog trotser op hem zijn. Het is namelijk nog steeds niemand gelukt om helder te krijgen wat de bruto- en de nettogaswinning in een bepaald jaar, een kalenderjaar of een productiejaar, in Groningen is. Zelfs de heer Schotman van de NAM heeft dat aan mij toegezegd in een hoorzitting. Netto kan namelijk niet hetzelfde zijn als bruto. De enige staatjes die wij krijgen over de gaswinning zijn de nettostaatjes. Wellicht kan de minister dat nog toevoegen aan zijn lijstje van daden waarop ik trots kan zijn. Hij heeft nog vijf maanden de tijd daarvoor.

We hebben heel veel debatten gevoerd met deze minister over gas. Een van de dingen die we sowieso moeten doen, is de vraag naar gas verminderen. Hoe doe je dat? Daartoe hebben we een heleboel moties en voorstellen ingediend. Ook vandaag heeft GroenLinks een plan gemaakt: Energietransitie begint ook thuis. Comfortabel leven zonder aardgas. Het plan wordt zo meteen uitgedeeld door de bodes en ook aan de minister overhandigd. Ik krijg graag een appreciatie van de minister van dit plan, waar veel meer wortel dan stok in zit. D66 zit ergens in het midden tussen azijn pissen en optimisme, GroenLinks bevindt zich iets meer aan de optimistische kant. Ik denk dat wij met de wortel een heel eind kunnen komen opdat mensen thuis van het gas af komen, te beginnen bijvoorbeeld met het schrappen van de wettelijke aansluitplicht voor gas in nieuwbouw. Mevrouw Van Veldhoven sprak daar ook over. We moeten gemeenten de regie geven over dat transitieproces. Gewone mensen die niet dagelijks de politiek volgen, hebben geen idee hoe groot die veranderingen met betrekking tot gas in hun huizen zullen zijn. Wij gaan namelijk van gas af. GroenLinks wil het iets sneller, de minister zegt dat we dat gaat doen maar wil het wellicht iets langzamer, en hopelijk vinden we elkaar in het midden.

De **voorzitter**:

Ik neem aan dat er geen bezwaar tegen bestaat dat dit stuk ter inzage wordt gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Kamer.

(Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.)

Mevrouw **Van Tongeren** (GroenLinks):

Waarin ik wel enorm teleurgesteld ben, is dat de minister voor de komende vijf jaar een gaswinningsplafond heeft vastgesteld. Gezien de wisselende gasprijzen, de inzichten in de aardbevingstechnieken en de ellende waar de Groningers in zitten, vind ik dit een van de meer jammerlijke besluiten in zijn periode als minister. Waarom kiest hij niet voor een kortere periode, waarin inzichten in hoeveelheden bevingen en het aanpakken van de beveiliging bovengronds zijn verwerkt? Ik dacht dat we ergens rond de 100 verstedigde woningen zitten in plaats van de 3.000 à 4.000 die in meerdere jaren verstedigd zouden worden.

Er is een aangenomen motie van GroenLinks om het mogelijk te maken dat een tiental proefprocessen kan worden gevoerd in Groningen, gesteund door de overheid. De meerderheid van de Kamer zegt: dat willen we graag. De minister zegt: dat ga ik niet doen. Als argument daarvoor stelt hij dat het niet gebruikelijk is dat de overheid meebetaalt aan de kosten van rechtszaken tegen private bedrijven. Ik vraag de minister: wil hij dan ook de gesubsidieerde rechtsbijstand schrappen of bijvoorbeeld het Clara Wichmann Instituut, dat aan de lopende band ervoor zorgt dat burgers dit wel degelijk kunnen doen? GroenLinks heeft een amendement om te bekijken of we het voor elkaar kunnen krijgen dat Groningers die het zelf niet kunnen, toch een aantal zaken kunnen voorleggen, waardoor er juridische helderheid komt in deze moeilijke en slepende kwestie.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Optimisme is mooi, maar ik ga nog eenzelfde soort vraag stellen over de handhaving. Als je die namelijk niet goed regelt, dan wordt optimisme misschien naïviteit. In het plan van GroenLinks wordt een verbod op het gebruik van gastoestellen genoemd. Hoe wil GroenLinks dat gaan handhaven?

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Er staat bij: bij grootschalige renovatie. Het is dus niet zo dat als één burger zelf besluit om een nieuwe keuken te plaatsen, er een vrouwtje, of desnoods een mannetje, langs moet komen om te checken of het wel een elektrische boiler en geen gasboiler is. Het gaat om een situatie waarin een gemeente of een woningbouwcorporatie grootschalig gaat renoveren in een wijk en daar de regie op pakt. Wij willen in het Bouwbesluit graag de regel hebben dat grootschalige renovatie — misschien kan D66 erover meedenken hoe groot het moet zijn voordat het "grootschalig" is — het moment is om te zeggen: nu geen gasapparaten.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Nu begrijp ik het iets beter. Het is dus geen verbod. Eigenlijk zegt GroenLinks, en daar ben ik het helemaal mee eens: we gaan geen nieuwe gasnetwerken aanleggen, waar het kan gaan we nu meteen over naar duurzaam en daar horen de toestellen natuurlijk bij. Als ik het zo mag interpreteren, dan snap ik wat beter wat mevrouw Van Tongeren bedoelt. Ik dacht namelijk: een verbod lijkt me lastig, want hoe is dat te handhaven? Maar dit is helder.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Daar heeft D66 volledig gelijk in. Het is punt 5 van het plan. We willen graag eerst de eerste vier punten. Daar staat bijvoorbeeld bij dat er een lokale dialoog moet komen tussen gemeentes, bewoners en netwerkbedrijven over hoe je het gezamenlijk doet. Die netwerkbedrijven staan aan de lat voor miljoeneninvesteringen in gasnetwerken. De gemeentes zien dat ze in sommige wijken sneller en in andere wijken wellicht wat langzamer kunnen omschakelen. Dat gaat natuurlijk niet lukken als burgers bij een grootschalige renovatie net daarvoor allemaal nieuwe gasboilers of gasgeisers gekregen hebben. Ja, het blijft een ingewikkelde kwestie, maar dit is wel wat wij graag zouden willen.

De voorzitter:

Is het niet helemaal duidelijk, mevrouw Van Veldhoven?

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Nee. Toch nog heel kort. Mevrouw Van Tongeren zei net: als er grootschalig wordt gerenoveerd, dan geen gastoestellen. Dat is ook logisch, want als er geen gasleiding ligt, heb je daar ook niets meer aan. Maar nu zegt ze: ik wil voorkomen dat die mensen nog gastoestellen gaan kopen. Dan vraag ik me af hoe ze dat verbod wil vormgeven. Zoals ze het eerst uitlegde, snapte ik het: na een grootschalige renovatie gaan we niet allemaal nog nieuwe gastoestellen kopen en we gaan erover nadenken hoe we die koppeling in het Bouwbesluit kunnen verwerken. Dat snap ik helemaal. Maar een verbod om vóór zo'n renovatie een gastoestel te kopen, zie ik qua implementatie en handhaving dan weer wat minder makkelijk voor me.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Volgens punt 3 van het plan willen we dat juist bereiken door een lokale dialoog. Ik ben bij GroenLinks-afdelingen in een flink aantal gemeenten geweest. De mensen zijn er helemaal niet van op de hoogte dat ze niet voor de komende honderd jaar nog een gasboiler of een gaskooktoestel zullen hebben. Dus een separaat punt is dat die dialoog, die voorlichting er gaat komen. In ons plan is dat punt 3. Punt 5 is: bij grootschalige renovatie bekijken hoe via het Bouwbesluit kan worden geregeld dat er dan geen gasleidingen meer worden gelegd.

De heer Smaling (SP):

Mevrouw Van Tongeren had het erover dat het zo jammer is dat het gaswinningsbesluit voor vijf jaar is vastgelegd. Wij delen dat volledig. Ook wij vinden dat jammer. Blijft GroenLinks de komende jaren de trappen afdalen? Met andere woorden: zit in haar verkiezingsprogramma ook verdisconteerd dat we dalen van 24 miljard naar 18 miljard of minder? Is dat bij GroenLinks meegenomen in de planning voor de komende jaren?

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ja. GroenLinks was de eerste partij die direct na de beving bij Huizinge gemeld heeft — ik mocht dat toen in Buitenhof doen, geloof ik — dat ze onmiddellijk naar 30 miljard kuub wilde. Dat is het jaar waarin er 58 gewonnen is. Vervolgens hebben wij met de informatie die wij hebben steeds bekeken wat een redelijk aantal kuub is. Nu zeggen wij dus: wij willen maximaal 21 miljard kuub en zo snel mogelijk zo veel mogelijk lager. Het komende jaar dus 21, en vervolgens verder afbouwen. Dat staat ook in ons conceptverkiezingsprogramma, dat op 17 december door de leden geamendeerd of in deze vorm overgenomen zal worden.

De heer Smaling (SP):

Dat is mooi, maar de Groningers willen natuurlijk wel graag echt helemaal boter bij de vis. Als een regeerperiode vier jaar duurt, dan zijn dat vier treden, lijkt mij. De SP probeert in ieder geval op maximaal 18 te zitten aan het eind van de volgende regeerperiode. We overleggen nog met de Groningers of dat naar 12 kan. Dat heeft ook financiële implica-

ties voor de doorrekening. Hoe zit dat bij GroenLinks? Trekken we ongeveer gelijk op in die zin?

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Zo'n plan om stapsgewijs te verminderen spreekt mij heel erg aan. Ja, dat kost ook geld. Dat ligt ook aan de gasprijzen op dat moment. Maar zoals ik steeds al betoog: ook gas dat nog onder de grond ligt, dat we misschien veel later op een veel verstandiger wijze kunnen winnen en ook voor andere doeleinden kunnen aanwenden, blijft zijn waarde behouden. Het is dus in alle gevallen verstandig. GroenLinks vindt ook dat het kleineveldenbeleid echt dramatisch veranderd moet worden. Daar hebben we de SP ook steeds op gevonden. Er moet bijvoorbeeld niet naar schaliegas worden geboord en er moet ook niet in de natuurgebieden op de Waddeneilanden naar gas worden gezocht.

Ik krijg van de minister dus graag een reactie op het amendement; die zal ook vanzelf komen. Ik hoop dat de minister in zijn hart ook als erfenis wil nalaten dat deze Groningers hun recht kunnen halen.

De Wet milieubeheer is al uitgebreid aan de orde geweest. Ik steun een heleboel van de mooie dingen die op dit gebied in de nota van mevrouw Van Veldhoven staan. Laten we dat dus snel voor elkaar krijgen.

Is de begrotingsreserve duurzame energie bijna een soort rijkspinautomaat geweest? Ik probeerde dat al aan de collega van de VVD te vragen, maar blijkbaar is een andere woordvoerder op de hoogte van de financiën van de begroting van EZ. Burgers zijn goed voor 16% van het energieverbruik maar de huishoudens betalen 55%. Vervolgens gaat dat geld ook nog eens in een begrotingsreserve met meerdere kasschuiven. Van de minister wil ik daar graag wat meer uitleg over. Hoe zit het met de Nationaal Coördinator? Hoe zit het met de 60 miljoen voor de rijksbrede ruiervoetproblematiek? Weten we zeker dat die weer terugkomt in die reserve? Is het niet een beetje raar dat je burgers een toeslag laat betalen voor schone energie en daar vervolgens een ruiervoetproblematiek mee oplost op andere departementen?

Over de SDE+ heeft de minister aan het begin gezegd: ik wil daar geen schotten in; wie het goedkoopste kan bieden, krijgt het gewoon. Vervolgens heeft de minister toch meerdere uitzonderingen gemaakt. Eén was wind op zee. De volgende was biomassa-bijstook. Dat lukte in het begin niet; toen heeft de minister de pot enorm vergroot. Nu krijgen we er een nieuw schot in voor de monomestvergiester, terwijl de minister aan het begin betoogde: je moet zo'n regeling vaststellen en dan langjarig hetzelfde houden; dan wordt zij voorspelbaar. Ik wil ook graag uitgelegd krijgen hoe het kan dat we wel schotten in de SDE+ krijgen. Waarom krijgen we ze dan niet ook voor andere wat duurdere technieken, zoals warmte-koudeopslag, stroom uit zeewatergetijden en grootschalige geothermie?

Dan mijn jaarlijkse vraag, waarop de minister vast al anticipeert. Hoe staat het met het duurzaamheidsaspect van het EZ-Kaderbesluit, waarin staat dat alle uitgaven die gedaan worden, moeten bijdragen aan aspecten van duurzaamheid? De vorige keer zat dat percentage dacht ik onder de 40. Ik ga ervan uit dat dit nu alweer hoger ligt, maar als je doel 100% is, is dat eigenlijk niet terecht. Welk deel van de eco-

nomische groei is groene groei en welk deel van de groei in de werkgelegenheid is groene werkgelegenheids groei?

Ik kom op de 10 miljoen aan handelsbeleidsgeld. Heeft dat handelsbeleidsgeld altijd een duurzaamheidsaspect? Dat moet in principe volgens het kader.

Mijn volgende punt is het ROAD en de afvang en opslag bij de Uniper- kolencentrale. We gaan daar twee jaar lang CO₂ opvangen en opslaan. Ik zou graag willen weten hoeveel dat is per ton CO₂. Staatssecretaris Wiebes heeft bijvoorbeeld bij het autobeleid gezegd dat het veel te duur was voor een ton CO₂. Hoe zit dat met de CO₂-prijs in dit project, waarbinnen we heel veel gaan doen voor maar gedurende twee jaar een klein beetje afvangen en opslaan.

Ik ga nu in op het ECN. GroenLinks is een enthousiast lezer van de rapporten van ECN Duurzaam. Wij hebben een abonnement om ervoor te zorgen dat de financiering van het ECN stevig is, ook als het straks moet opgaan in TNO, want wij maken daar zorgen over. Dat hebben we in eerdere debatten gewisseld. Ik ben benieuwd wat de minister vindt van sociale ondernemingen en of hij wel de ambitie heeft om Nederland hoger te laten scoren op het geven van kansen aan sociale ondernemers in Nederland. De Thomson Reuters Foundation zegt dat wij op de 25ste plek staan.

Complimenten voor de minister voor het feit dat hij inderdaad geen geld uittrekt voor het oplossen van de problemen bij Thermphos. Ik vind het wel jammer dat de minister over de kerncentrale Borssele niet zegt: als je over de hele lifetime kijkt, is het de goedkoopste oplossing om de centrale zo snel mogelijk te sluiten.

De langetermijnenergietransitie blijft voor GroenLinks een van de hoofdzaken die elke regering ter wereld, dus ook de Nederlandse, moet oplossen. We hebben nu op papier een iets grotere reductie van CO₂ gerealiseerd tot 2020, maar wat gebeurt er daarna? Wanneer komt er beleid voor daarna, of schuift de minister dit gewoon door naar een volgend kabinet en een volgende generatie? De Nationale Energieverkenning laat zien dat de CO₂-emissies met het huidige beleid na 2020 nauwelijks meer dalen. Dat kan toch niet zijn wat deze minister wil? Het is zeker niet wat GroenLinks wil en het is ook niet wat GroenLinks naar onze kinderen wil doorschuiven.

De heer Ziengs (VVD):

Ik voelde mij toch even uitgelokt om naar de interruptiemicrofoon te lopen, want zoals mevrouw Van Tongeren daarstraks terecht opmerkte, was mijn betoog natuurlijk heel erg gericht op de ondernemer, de bakker, de slager, de groenteboer, de detaillist, kortom: de ondernemer die ons door de crisis heeft geholpen. Mevrouw Van Tongeren maakt op haar beurt natuurlijk een heel nummer van het punt "energie". Volgens mijn lijstje hebben we in het afgelopen jaar meer dan twintig debatten gevoerd over energie, maar als mevrouw Van Tongeren haar betoog houdt, vraag ik mij toch af of zij enig idee heeft wat de totale begroting is van Economische Zaken.

Ik vraag mij daarnaast af — collega Verhoeven stelde die vraag ook al — hoe GroenLinks staat tegenover het topsectorenbeleid. Vindt zij dat dat beleid doorgezet kan worden

of vindt zij, naar aanleiding van de vraag van de heer Verhoeven, dat dat eigenlijk ook die richting op zou moeten gaan? Ik ben daar toch wel erg benieuwd naar.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

Ik was al benieuwd of het mij gelukt was om de VVD uit de bankjes te lokken met een wedervraag. Mijn complimenten daarvoor.

Het topsectorenbeleid is een heel goed onderwerp. Ik heb daar een aantal debatten over gevoerd. Onze partij vindt het topsectorenbeleid in deze vorm niet verstandig. Wij hebben daar ook in eerdere tegenbegrotingen geld uit gehaald. Wij bekijken vooral de topsectoren van de toekomst, zoals Green Car Valley. We hebben daarnaast een lans gebroken voor Brainport Eindhoven. De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur trekt de conclusie dat de grootte van het belang van de oude mainports toch een beetje aan de optimistische kant is ingeschat. Die oude mainports zijn fossiele mainports. Het Groninger gas is fossiel, de haven van Rotterdam draait voornamelijk op fossiele brandstof, net als de haven van Amsterdam en dat geldt al helemaal voor Schiphol. Het belang daarvan voor de economie gaat afnemen, ten gunste van kennis en innovatie. Een heel goede kans daarvoor is het schone vervoer, want daarin is Nederland fantastisch. De Technische Universiteit Eindhoven is de enige universiteit waar automotive techniek deel uitmaakt van de ICT-afdeling. Het is een en al innovatie. Wij vinden dat het topsectorenbeleid ofwel afgeschaft moet worden, zodat er ander beleid voor in de plaats kan komen ofwel op zijn minst omgevormd moet worden, zodat alle uitgaven onder het topsectorenbeleid een aspect van duurzaamheid in zich hebben.

De heer Ziengs (VVD):

Dan kom ik nog even terug op mijn eerste vraag. Ik vroeg wat het totale beslag was van de Economische Zakenbegroting. Daar ben ik wel benieuwd naar. U vroeg mij net ook naar cijfertjes, dus dan mag ik dat bij u denk ik ook doen.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

U mag mij naar het cijfertje vragen. Ik kan dat niet exact reproduceren. Maar ik vroeg u naar concrete beleidsartikelen, niet naar één cijfertje. Ik vroeg hoe u vond dat iets geïmplementeerd werd.

De heer Ziengs (VVD):

We gaan elkaar niet overhoren, maar ik was gewoon even benieuwd.

Mevrouw Van Tongeren (GroenLinks):

U hebt een vraag gevonden waarop ik het antwoord niet heb. Ik weet wel dat een heel groot gedeelte van de begroting inderdaad met energie te maken heeft. De EZ-begroting is namelijk de ontvanger van de gasbaten. Ook de SDE-gelden lopen via de EZ-begroting. Daar zitten echt miljarden in.

De voorzitter:

U kunt het beiden even opzoeken voor de tweede termijn, zodat u elkaar dan kunt antwoorden. Ik dank mevrouw Van Tongeren voor haar inbreng.

Dan is nu het woord aan mevrouw Ouwehand namens de fractie van de Partij voor de Dieren. Ik heet haar bijzonder welkom. Na geruime tijd afwezig te zijn geweest, zijn we blij dat u weer terug bent. U had een goede vervanger in de heer Wassenberg, maar het is goed om te zien dat u hier weer in vol ornaat aanwezig bent. U hebt een spreektijd van tien minuten in eerste termijn.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Voorzitter. Dank u wel voor het hartelijke welkom. Ik ben blij dat ik weer terug ben.

One does not discover new lands without consenting to lose sight, for a very long time, of the shore. Je gaat geen nieuw land vinden, tenzij je accepteert dat je voor een behoorlijk lange tijd je zicht op de kust uit het oog verliest. Dit is een uitspraak van de Franse schrijver en Nobelprijswinnaar André Gide. Die wordt — zo wil de overlevering — ook weleens niet helemaal correct aangehaald en vervormd tot: One does not discover new oceans unless you have the courage to lose sight of the shore. Je gaat geen nieuwe oceanen vinden als je niet de moed op kunt brengen om de kust uit het oog te verliezen. Hoe dan ook, het zijn wijze woorden. Hoe je ze ook precies citeert, beide varianten stippen aan dat er wel wat voor nodig is als je nieuwe wegen wilt zoeken. Zonder de moed of de bereidheid om oude zekerheden los te laten, kom je er niet. Dat is om de drommel niet makkelijk. Dat wist een van de grondleggers van de economie al: John Keynes. De moeilijkheid, zei hij, ligt niet zozeer in het ontwikkelen van nieuwe ideeën, maar in het ontsnappen aan de oude. Laat dat nu net zijn wat nodig is.

Ik doe een greep in de gevolgen van oude ideeën over economie. Oude ideeën over economie maakten ons afhankelijk van fossiele energie. Die is vervuילend, houdt terrorisme op de been, dompelt onze eigen Groningers onder in de ellende en raakt bovendien op. De vrije wereldhandel — het paradepaardje van het oude denken over economie — duwt kwetsbare mensen in schuldslavernij, vergroot de honger in de wereld en pleegt een aanslag op de natuurlijk hulpbronnen, die dusdanig groot is dat onze kinderen en kleinkinderen straks met lege handen zullen staan. En ik heb niet eens kinderen. De hoeveelheid broeikasgassen die we in onze economie uitstoten, warmt de aarde in zo'n hoog tempo op dat mens en dier zich niet zullen kunnen aanpassen aan de grote veranderingen die dat met zich mee zal brengen. Weersexremen als droogte enerzijds en hevige regenval anderzijds laten zich nu al voelen in bijvoorbeeld de landbouw. En dan hebben we het nog niet eens gehad over het natuurkundige weetje dat je geen Nederlander hoeft uit te leggen: als het water stijgt, loopt het land onder.

Het zijn maar drie willekeurige moderne problemen van een verouderde economie. Wie van een uitdaging houdt, is in een goede tijd geboren. Je zou kunnen denken: kies er een, haal de knapste koppen bij elkaar, zet je schouders eronder, los de problemen op en doe hetzelfde bij die

andere vraagstukken, klaar. Bij ons op de fractie zeggen wij dan altijd: ja, was het maar zo'n feestje. Want stel nou dat het kabinet dat echt doet bij bijvoorbeeld het energievraagstuk. Laten we daar voor het punt dat ik wil maken even van uitgaan. De minister voelt hem al aankomen: wij hebben wel wat te miepen over het energiebeleid. Maar dat komt straks. Stel, al is het maar voor nu: het lukt. Het kabinet zet zich onomwonden in voor de energietransitie en bokst het nog voor elkaar ook. Er is 100% schone energie, eindelijk een einde aan het fossiele tijdperk, hoera. Heus, ook wij zullen daar echt wel om juichen. Dat zullen we best hard doen ook. We hangen de vlag uit, hijsen de minister op onze schouders en lopen desnoods een polonaise. Maar de vraag is of we er dan zijn. Nee, is het antwoord jammer genoeg.

Deze zomer constateerde Jason Hickel in *The Guardian* dat er gelukkig eindelijk consensus is ontstaan over en actie volgt op het gegeven dat fossiele energie ons ongeloflijke problemen oplevert. Hij schreef ook dat het groeiende bewustzijn daarover een cruciale verandering markeert waarvan we het belang niet kunnen overschatten. Hij schreef echter ook dat hij zich niet aan de indruk kon onttrekken dat we het punt missen. Hoe belangrijk schone energie ook is — de wetenschap is helder — het gaat ons niet redden van klimaatverandering. Het punt dat we missen, is dat de enorme uitdagingen die ik noemde één gezamenlijke onderliggende oorzaak kennen. Die is dat onze economie drijft op een illusie: het gevaarlijke geloof in het bestaan van oneindige groei. Ons economische systeem drijft op een fundamentele denkfout die we zullen moeten herstellen. Het is niet heel moeilijk om de falende logica te herstellen: oneindige economische groei op een planeet die niet meegroeit is simpelweg onmogelijk, ook als we spreken over groene groei.

Minister Kamp heeft laten weten na de verkiezingen niet terug te keren als minister. Dat biedt kansen. Dat bedoel ik niet lelijk, echt niet. We zien namelijk zeer regelmatig dat bewindspersonen na hun ministerschap verrassend verstandige uitspraken doen. Oud-CDA-minister Veerman liet na zijn periode als minister van landbouw weten dat de intensieve veehouder in Nederland een doodlopende weg behandelt. Dit systeem, zei hij, is vastgelopen; we importeren het voer, we exporteren de dieren en wij blijven zitten met de stront. Oké, hij zei "mest", maar dat is hetzelfde. De staatssecretaris van Economische Zaken zal dat echt wel beamen. Oud-minister van Economische Zaken, Van der Hoeven, een van de voorgangers van deze minister, bleek na haar ministerschap wel te snappen dat het energiebeleid dat zij zelf had gevoerd onhoudbaar was omdat de omschakeling naar schone energie zo lang duurde dat de temperatuur op aarde met zes graden zou gaan stijgen.

Ik sluit dus niet uit dat deze minister een soortgelijke wijsheid aan de dag weet te leggen als hij eenmaal minister-af is. Hij is tenslotte slim genoeg. Maar waarom zou hij wachten? Wijsheid komt weliswaar met de jaren, maar in dit geval lijkt de uitdrukking wel te luiden: wijsheid verschijnt als het ministerschap verdwijnt. Wij zouden dat jammer vinden. We dagen de minister uit om nu al te erkennen dat een economie die drijft op een illusie op geen enkele manier houdbaar is of, nog veel eenvoudiger, dat oneindige groei op een eindige planeet simpelweg onmogelijk is. Erkenning van een fout of probleem gaat vooraf aan een oplossing en is een eerste belangrijke stap op weg naar verandering. Daar hebben we al onze politieke leiders

en bestuurders voor nodig. Het is gewoon handiger als ze helpen de koers te verleggen nu ze nog macht hebben en niet pas als ze minister-af zijn.

Verandering is op twee manieren moeilijk of eigenlijk voor twee typen mensen. Het is moeilijk voor de mensen die het heel graag willen. Die merken dat ze willen veranderen, maar dat je daar lef, creativiteit en doorzettingsvermogen nodig voor hebt. En het is moeilijk voor mensen en partijen die eigenlijk stiekem niet willen veranderen, omdat dat hun eigen belangen raakt. Dat zijn partijen die er lekker warmjes bij zitten in de oude economie en zich bedreigd voelen door nieuwkomers. Een bekende tactiek van zulke partijen is "meestribbelen". Organisatiekundigen zeggen daarover: dat is het vermogen om zonder dat het opvalt niet te doen wat er van je verwacht wordt in een veranderingstraject. Het is een soort van ja zeggen en nee doen, maar dan heel slim. Het is een soort van: ik ben voor verandering, maar niet heus. Het idee daarachter is natuurlijk om de verandering waar je zelf niet op zit te wachten, zo lang mogelijk tegen te houden zonder dat dat echt opvalt.

In het energiedossier zijn de meest succesvolle meestribbelaars wellicht de kolenjongens die met miljoenensubsidie hun vieze kolencentrales vergroenen door biomassa bij te stoken en die zich — in elk geval tot nu toe — heel succesvol beroepen op het argument dat het heel contraproductief zou zijn om hun kolencentrales te sluiten, omdat er over de grens nog viezere staan. Dat meestribbelargument kunnen wij ontkrachten door een verbod op kolenstroom op het Nederlandse elektriciteitsnet. De Partij voor de Dieren zou graag zien dat de minister daaraan gaat werken.

Een beproefde strategie van meestribbelaars is om in allerlei voorbereidingsgroepen te gaan zitten om de verandering mede vorm te geven. Ze doen daar zo positief mogelijk over de aangekondigde verandering, zeggen overal ja op en doen vervolgens niets. De energie-intensieve industrieën hebben dat als geen ander begrepen. Die zijn zeer enthousiast in het energieakkoord gestapt, maar zetten zich vervolgens tegen verplichtingen en committeren zich aan een paar magere petajoule aan energiebesparing die eigenlijk allang gerealiseerd hadden moeten zijn als de Wet milieubeheer ooit was gehandhaafd. Vervolgens komen ze die afspraak niet na. Natuurlijk niet, want ze hebben er geen belang bij, het kost geld en er is geen enkele verplichting. En zo zijn ze de veranderdansen mooi nog een paar jaar ontsprongen. Dat er alsnog wettelijke besparingsverplichtingen aan zullen komen, wisten zij natuurlijk vanaf het begin. Maar de verandering is een tijdje uitgesteld en de aandeelhouders zijn tevreden. Bovendien is het door hun commitment lastiger om harde verplichtingen op te stellen. Zij hebben dus ook de toekomstige veranderingen behoorlijk beïnvloed met hun ja zeggen en nee doen.

Meestribbelen is een hardnekkig trekje van veel spelers in het energiebeleid, inclusief de overheid zelf. Helaas wordt een groot deel van het belastinggeld dat bedoeld is om ons land van fossiel naar duurzaam te helpen, gebruikt om de bio-industrie in ons land in de benen te houden en het enorme mestoverschot dat eigenlijk moet leiden tot een forse krimp van de veestapel, weg te werken. Wie een meestribbelaar wil ontmoeten, neme een kijkje in de intensieve landbouw.

Voorzitter, ik zal wat meer tijd gebruiken dan ik heb aangegeven. Dat vecht ik wel uit in mijn fractie. Dat gevecht win ik wel.

Gas dat gemaakt is uit mest, noemen wij nu groen. Op die manier wordt er nog eens 150 miljoen extra uitgetrokken om Friesland Campina te helpen om problemen op te lossen die het zelf heeft veroorzaakt. Dat kost niet alleen erg veel geld, maar het lost ook geen enkel milieuprobleem op. De mest waar wij dat zogenaamde "groene gas" van maken, komt namelijk echt niet als manna uit de hemel vallen. Daar is een zwaar vervuilende en energieverpillende industrie aan voorafgegaan die op alle fronten regelrecht indruist tegen iedere duurzaamheidsgedachte die je kunt verzinnen. En ja, als je dan weet dat er voorafgaand aan de mest zo veel energie is verspild dat je daarmee 5 miljoen Nederlandse huishoudens draaiende had kunnen houden, moet je die verspilling aanpakken en niet het zwaar omstreden restproduct mest in een zwaar gesubsidieerde vergister stoppen en dan roepen: hoera, wij hebben groene stroom!

Het meestribbelen lijkt een soort natuurverschijnsel als verandering nodig is en gevestigde partijen hun eigen positie belangrijker vinden dan de winst voor ons allen als wij daadwerkelijk de koers verleggen. Het is zaak om dit verschijnsel te herkennen en uit te roeien. Dat geldt voor het energiebeleid en zeker ook voor het beleid dat bedoeld is om innovatie te bevorderen. Het topsectorenbeleid staat stijf van de oude belangen die kostbare innovatiegelden gebruiken voor het verdedigen van de eigen positie. Het zal niemand verbazen dat dit het meest zichtbaar is in de topsector Agri. De Partij voor de Dieren wil dat de innovatiebudgetten worden ingezet voor werkelijke innovatie ten gunste van een duurzame economie. Het topsectorbeleid moet wat ons betreft op de schop.

In de evaluatie die wij daarover lazen, zagen wij weer allemaal woorden zoals innovatiecontracten, roadmaps, cross-sectorale samenwerkingsprojecten en topteams die innovatie moeten aanjagen. De conclusie is dat het topsectorenbeleid bepaald niet vies is van jargon dat de indruk moet wekken dat er veel gebeurt, terwijl er eigenlijk niet veel verandert.

Ik ga naar mijn laatste punt. Ik las in een van de aanbevelingen ook dat de overheid wordt geadviseerd om de oversteek van de Valley of Death te financieren. Dat deed mij natuurlijk meteen denken aan de popsector. In Nederland was afgelopen zomer een vrij succesvol bandje actief dat waarschuwde dat de rock-'n-roll dreigt te verdwijnen in Nederland. Toen dacht ik: dat moeten we niet hebben, daar moet ik met minister Kamp even over spreken. De scherpe randjes dreigen ervan af te gaan.

Deze minister gaat niet primair over het popbeleid. De Partij voor de Dieren vindt dat dit ook cultuur is. Muziek is de kunstvorm die je het meeste raakt, zei Nick Cave al in een interview met Oor. Ik wil heel veel mensen tegenspreken, maar niet Nick Cave. OCW heeft het primaat, als het gaat om het popbeleid, maar deze minister doet ook iets met de popsector. Als bandjes kansen hebben in het buitenland, dan zegt hij dat hij investeert in de export. Dat lijkt mij een gezonde export. De vraag is of de regelingen die de minister daarvoor heeft, voldoende werken en of er niet meer kan gebeuren. Voelt de minister voor een investeringsfonds voor bijvoorbeeld de export van succesvolle Nederlandse popmuziek?

Ik heb voor hem, traditioneel, cd'tjes meegebracht, van het eerdergenoemde Death Alley, wat een mooie variant is op de valley of death. Je ziet al aan de hoes dat zij er zijn voor de scherpe randjes. Het is ouderwetse rock-'n-roll. Ik hoop dat de minister het leuk vindt. En Monomyth. Dat is mijn favoriete Nederlandse band. Zij hebben schijf aan alle genregrenzen. Daar zie je hoe innovatie echt kan werken. Trek je niets aan van de oude paden. Laat alles los wat je kent en kom zelf met nieuwe, creatieve wegen, dan wordt het pas mooi. Ik geef ze via de bode aan de minister. Ik zeg: veel plezier ermee en hup voor de popsector.

De voorzitter:

U vraagt ook nog een reactie van de minister op die cd's?

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

De traditie wil dat de minister in tweede termijn laat weten wat hij ervan vindt, dat hij een soort recensie geeft, maar dat mag ook later.

Mevrouw Van Veldhoven (D66):

Ik heb even gewacht op een moment dat ik tegen mevrouw Ouwehand kan zeggen dat ik het heel fijn vind dat zij weer terug is. Ik heb er ook een vraag bij bedacht, maar de doelstelling was om dat even te kunnen zeggen. Ik denk dat wij allemaal blij zijn om haar terug te zien. Zij sprak over energiebesparing in de industrie. Ik heb daarover vandaag een initiatiefnota ingediend. Het is misschien kort voor deze begrotingsbehandeling, maar ik vroeg mij af of zij al gelegenheid heeft gehad om daarnaar te kijken en wat zij van de uitgangspunten van die nota vindt. Kan deze mogelijk rekenen op steun van de Partij voor de Dieren?

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Zeker. Wij vonden het een fantastisch idee. Wij dachten: kijk, als het energieakkoord onvoldoende oplevert, komt mevrouw Van Veldhoven in actie, dus steun voor het voorstel en hartelijk dank voor de warme woorden van welkom.

De voorzitter:

Tot slot geef ik het woord aan de heer Öztürk van de fractie Groep Kuzu/Öztürk. Hij heeft ingetekend voor een spreektijd van zes minuten.

□

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Voorzitter. Het is belangrijk dat wij in Nederland een gezond bedrijfsleven hebben. Daarom komt DENK vandaag met een schijf van vijf voor een gezond bedrijf. De eerste schijf is dat we starters moeten stimuleren. De tweede schijf is dat we starters moeten laten groeien en bloeien door goede kredietverlening. De derde schijf is ook belangrijk. Er wordt helaas in Nederland etnisch geprofileerd. Dat moeten we aanpakken. De vierde schijf is dat kleine ondernemers minder last moeten hebben van regeldruk. De vijfde schijf is dat op een gegeven moment het leven, maar ook het ondernemerschap eindigt. Wij vinden het belangrijk dat we een goede bedrijfsoverdracht kunnen laten realiseren, dus geen euthanasie voor de ondernemer, maar een reïncarnatie.

Ik zal de schijven een voor een nalopen, zodat de minister daarop kan reageren. De eerste schijf is de start van het bedrijf. Starters moet je stimuleren, want zij zijn de toekomst. DENK is daarom voor een voucher van €750 voor alle startende ondernemers, een voucher waarmee starters belastingvrij diensten kunnen inkopen, zoals coaching, onderzoek, buddy's enzovoorts. Dit zou bijvoorbeeld betaald kunnen worden uit het geld voor het topsectorenbeleid.

De tweede schijf is de groei van het bedrijf. Bedrijven hebben krediet nodig om te investeren, om verder te kunnen groeien. Helaas laten de banken in Nederland de kleine ondernemers vaak stikken. We staan in Europa wat betreft kredietverlening onderaan. Dat is Nederland onwaardig. Daarom heeft DENK twee voorstellen. Ten eerste willen wij onafhankelijke beoordelaars bij kredietaanvragen, zodat iedereen gelijk wordt behandeld en zodat iedere kredietaanvraag zorgvuldig wordt bekeken. Ten tweede willen wij een nationale ondernemerskredietbank, een bank die zich speciaal richt op kleine ondernemers. Hoe willen wij deze voorstellen financieren? Dat doen we door de bankenbelasting te verhogen. Als de banken tekortschieten in hun maatschappelijke taak, moeten ze dit financieel voelen. Voor financiële prikkels zijn banken gevoelig: raak ze in hun portemonnee, dan doen ze snel met je mee.

De derde schijf gaat vooral over rechtvaardigheid en discriminatie. Er is niet alleen discriminatie op de arbeidsmarkt, maar ook op de ondernemersmarkt. Er is niet alleen etnische profilering van burgers door de politie, maar ook van ondernemers door allerlei inspecties. Wij krijgen daar bij DENK veel noodsignalen over. Ondernemers met een kleurtje lijken er helaas te vaak te worden uitgepikt en aangepakt. De supermarkt van Muammer wordt vaker en strenger gecontroleerd dan die van Stientje en de shoarmazaak vaker dan Jan Patat. Bij aanbestedingen en offertetrajecten worden offertes van kleurrijke ondernemers helaas eerder terzijde geschoven. Die signalen krijgen wij. Welk beeld heeft de minister hiervan? Is hij het met ons eens dat dit fundamenteel onrechtvaardig is? Vindt hij dat iedereen in Nederland gelijke kansen moet krijgen en gelijk moet worden behandeld en dat er een gelijk speelveld moet zijn? Is de minister bereid om onderzoek te laten doen naar etnisch profileren op de ondernemersmarkt? Dan kunnen we zien of er een probleem is en zo ja, hoe groot dat is. Discriminatie op de arbeidsmarkt is jarenlang ontkend door heel veel partijen hier, maar inmiddels is gebleken dat zij wel degelijk bestaat. Hetzelfde geldt voor etnisch profileren door de politie. Ook dat is jarenlang ontkend door heel veel partijen hier, maar helaas bestaat het. Laten we nu, nu het nog niet te laat is, ingrijpen.

De heer **Graus** (PVV):

Ik wil hierop toch reageren. Ik ken een shoarmaboer of een shoarmaondernemer, hoe je het ook wilt noemen. In het zuiden noemen wij het frietenboer en shoarmaboer; dat is niet beledigend bedoeld, voordat u daar straks over valt. Die shoarmaboer heeft momenteel een van de grootste vliegtuigmaatschappijen. Dat is een Turkse man: Atilay Uslu. Die is hier begonnen met een shoarmatent en is in Nederland uitgegroeid tot een van de beste luchtvaartondernemers. Ik ken de beste man en heb heel veel respect voor hem. Hij heeft nooit ergens last van gehad. Ik ken zo veel shoarmaboeren die nergens last van hebben. Ik wil dat toch gezegd hebben.

Ik wil ook nog iets zeggen over het etnisch profileren door de politie. Als de heer Öztürk naar Opsporing Verzocht kijkt, kan hij, met alle respect, aan de reconstructietekeningen zien dat negen van de tien mensen van bepaalde afkomst zijn. Dan is het heel normaal dat de politie etnisch gaat profileren. Dat doet de politie niet omdat zij een hekel aan die lui heeft, maar omdat de pakkans nogal groot is.

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Graus** (PVV):

Ik wil hier graag een reactie op. Dit is namelijk een heel belangrijk punt. Er zit hier niemand — ik ken bijna alle Kamerleden persoonlijk — die racist is of voor discriminatie is. Iedereen hier is tegen discriminatie, maar etnisch profileren is echt een heel ander verhaal. Ondanks dat de politie ...

De **voorzitter**:

Mijnheer Graus, met alle respect, maar wij behandelen vandaag de begroting van Economische Zaken en niet die van Justitie. Ik sta u toe om hierover nog kort iets te zeggen, omdat de heer Öztürk het zelf ook noemde. Rondt u uw punt snel af.

De heer **Graus** (PVV):

Stel dat de politie er in 70% van de gevallen naast zit en de pakkans 30% is. Mijnheer Öztürk, met alle respect, maar als u en ik een keer een avond naar Opsporing Verzocht kijken, zult u zien dat het heel normaal is dat de politie etnisch profileert. Daarmee is de kous af. Basta. Einde oefening.

De heer **Öztürk** (Groep Kuzu/Öztürk):

Voorzitter, weet u waar de PVV last van heeft? Zij heeft last van ontkenning, van niet willen zien. Natuurlijk zijn er succesvolle ondernemers. Ik ben secretaris van een ondernemersclub geweest. Ik heb jarenlang al die succesvolle ondernemers van dichtbij gezien. Daarnaast zijn er echter ondernemers die pijn lijden door discriminatie en dag in, dag uit tegen ons zeggen: het klopt gewoon niet; ik wil een bijdrage leveren aan Nederland, maar word daarin belemmerd; ik word belemmerd doordat ik meer belasting moet betalen en ik word belemmerd in mijn innovatie en mijn functioneren. De minister erkent dat in de beantwoording van de vragen. De inspecteurs krijgen cursussen en trainingen om etnisch profileren te voorkomen. Dit is gewoon een erkenning door het ministerie.

Het tweede belangrijke punt is dit. De PVV komt altijd met het voorbeeld van Opsporing Verzocht. Als Opsporing Verzocht Kamerleden zou onderzoeken, zou men iedere keer PVV-Kamerleden laten zien. De pakkans zou dan ook groot zijn. Als je kijkt naar de criminaliteitscijfers en het gedoe bij de PVV-Kamerleden, zou je alleen maar PVV-Kamerleden moeten onderzoeken. Als je met die mentaliteit denkt in Nederland problemen op te lossen, moet je eerst bij de PVV zijn.

De voorzitter:

Voordat de heer Graus iets gaat zeggen, wil ik de heer Öztürk even aanspreken. Volgens mij gaat deze vergelijking tussen Opsporing Verzocht en Kamerleden helemaal mank.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):
Hij vraagt erom.

De voorzitter:

Zo werkt het hier niet. Wij voeren hier een ordentelijk debat ...

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):
Hij vraagt erom.

De voorzitter:

Nee, mijnheer Öztürk, wij voeren hier een ordentelijk debat. Dat wil zeggen: luisteren, reageren en antwoorden.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):
Dat heb ik gedaan.

De voorzitter:

Dat betekent dat we de vergelijkingen die we maken, zorgvuldig maken.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):
Dat is aan u, maar ik maak de vergelijking.

De voorzitter:

Het is aan mij als voorzitter om de orde te bewaken. Ik wil hier geen debat voeren over Opsporing Verzocht bij de behandeling van de begroting Economische Zaken.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):
Wie begon?

De voorzitter:

Mijnheer Graus, kort.

De heer Graus (PVV):

Mijnheer de voorzitter, ik deel alles wat u zegt, maar het betoog en ook alle interrupties gaan over etnisch profileren. Als er iemand etnisch wordt geprofileerd, is het straks wel Zwarte Piet, mede door het DENK-effect. Het gaat er nu om wat er werd gezegd over de PVV. Dat is het enige waarop ik wil reageren. Er zijn mogelijk mensen die dingen hebben gedaan die niet deugen. Zij zijn of opgeruimd of opgestapt. Noem het maar op, maar er is actie op ondernomen. Met niemand die hier nu zit, is iets aan de hand geweest. Ook over mij werden dingen geschreven door de nationale roddelcourant die helemaal niet bleken te kloppen. Ga maar eens vechten tegen leugens, maar ze zijn niet waar. U moet

daar eens over ophouden, zeg ik tegen de heer Öztürk. Dat zou ik echt heel fijn vinden.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Het zou heel goed zijn als de PVV uit de ontkenningfase komt en ziet dat er in Nederland wordt gediscrimineerd. Dat zeggen de cijfers. Dat zeggen de internationale onderzoeken. Dat zegt de Ombudsman. Iedereen zegt dat. Laten wij daar ook eens een keer eerlijk over zijn. Er is in Eindhoven een klein onderzoek geweest van een aantal PvdA-raadsleden. Ook daaruit bleek dat er etnisch wordt geprofileerd.

Laten we doorgaan met ons verhaal.

De voorzitter:

Ik stel voor dat u dit onderwerp inbrengt bij de justitiebegroting. U vervolgt uw betoog.

De heer Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk):

Etnisch profileren bij ondernemers breng ik hier in.

Ik ga naar de vierde schijf voor een gezond bedrijf. Die gaat over regeldruk. Kleine bedrijven gaan aan regels ten onder. Grote bedrijven kunnen daar mensen voor aanstellen. Kleine bedrijven kunnen dat niet. De bakker om de hoek zou veel minder regeldruk moeten hebben dan Albert Heijn. De kapper veel minder dan Unilever. DENK zou graag creatieve oplossingen willen zien om kleine bedrijven meer te ontzien.

Tot slot: de vijfde schijf. Na de start, na de groei, na de problemen die overwonnen moeten worden, komt helaas te vaak de laatste levensfase. De vijfde schijf gaat over het einde van de onderneming. Als een onderneming wil stoppen, is er vaak geen opvolger en moet het bedrijf stoppen. Dat doet een ondernemer pijn. Hij heeft zijn ziel en zaligheid in het bedrijf gelegd en ziet dat het allemaal verloren gaat. Bovendien is het allemaal kapitaalvernietiging. Dat kost Nederland jaarlijks 80.000 banen en ruim 3 miljard euro omzeterderving, jaar in, jaar uit. DENK wil daarom bij bedrijfsoverdrachten meer ondersteuning, betere financiering en een betere matching tussen de oude en de nieuwe eigenaar.

Ik rond af. Dit was onze schijf van vijf voor een gezond bedrijf. Wij horen graag wat de minister ervan vindt. Minister Kamp is bijna aan het einde van zijn ambtstermijn. Daarom willen wij hem uitdagen. Maak een eigen schijf van vijf voor een gezond bedrijf, minister. Laat uw ambtenaren daar eens goed voor gaan zitten. Dat zou een mooi afscheidscadeau voor Nederland zijn. Richt u daarbij niet alleen op de grote bedrijven, maar denk ook aan de kleine ondernemer. Met een schijf van vijf van eigen hand geeft Henk Kamp zijn erfenis aan Nederland. Vergeet ook de DENK-slogans niet. Meer krediet en minder regels, dan verdient Nederland veel meer pegels. Stop discriminatie en stimuleer bedrijfsoverdracht, dan krijgt Nederland pas echte ondernemerskracht.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter:

Hiermee is er een einde gekomen aan de eerste termijn van de zijde van de Kamer van de behandeling van de begroting van Economische Zaken. Als de planning blijft zoals die nu is, zal de minister naar verwachting donderdag om 16.30 uur aanvangen met de beantwoording van de gestelde vragen en zal de eerste termijn van de zijde van de regering aanvangen. Ik dank de minister voor zijn komst en voor zijn inbreng bij eerdere debatten. Ik dank ook de Kamerleden voor hun inbreng.